

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Kayseri University Journal of Social Sciences

Vol 4 Number 2
December 2022

KAYUJSS

Cilt 4 Sayı 2
Aralık 2022

KAYÜSOSDER

sosder@kayseri.edu.tr

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Kayseri University Rectorate

İmtiyaz Sahibi / License Owner
Kayseri Üniversitesi adına Rektör
Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA

Editör / Editor
Prof. Dr. Hatice ERKEKOĞLU
Kayseri Üniversitesi

Yardımcı Editör / Co-Editor
Dr. Öğr. Üyesi Ebru SÖNMEZ KARAPINAR
Kayseri Üniversitesi

Yayın Sorumlusu / BroadcastManager
Dr. Öğr. Üyesi Ayhan DURAK
Kayseri Üniversitesi

Dergi Sekreteryası / Journal Secretary
Arş. Gör. Ayşegül BOZDOĞAN
Kayseri Üniversitesi

Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Kayseri Üniversitesi Rektörlüğü tarafından yayımlanan hakemli, disiplinlerarası akademik bir dergidir. Dergide yayımlanan yazıların, her türlü bilimsel, imlâ ve hukukî sorumlulukları yazarlarına aittir. Derginin amaç, kapsam ve diğer tüm ayrıntılar derginin resmî web sitesinde mevcuttur (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kayusosder>).

Kayseri University Journal of Social Sciences is a scientific, interdisciplinary and academic journal published by Kayseri University Rectorate. All scientific, spelling and legal responsibilities of the articles published in the journal belong to the authors. Please check the Journal's website for aim, scope and other full details <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kayusosder>.

Dergimiz Asos, ISAM ve Google Akademik tarafından indekslenmektedir.
Our journal is indexed by Asos, ISAM and Google Scholar

Yayın Kurulu/Editorial Board:

Unvan, Ad-Soyad <i>Title, Name-Surname</i>	Üniversite-Kurum <i>University-Institution</i>	Ülke <i>Country</i>
Prof. Dr. Adem Üzümcü	Kafkas Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ahmet Yörük	Kadir Has Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ali Deran	Tarsus Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Anvarbek Mokeev	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi	Kırgızistan
Prof. Dr. Bayram Zafer Erdoğan	Anadolu Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Cengiz Tomar	Ahmet Yesevi Üniversitesi	Kazakistan
Prof. Dr. Cihan Çobanoğlu	University of South Florida	ABD
Prof. Dr. Derviş Boztosun	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Doğan Gürsoy	Washington State University	ABD
Prof. Dr. Ebru Aykan	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Fevzi Okumuş	University of Central Florida	ABD
Prof. Dr. Hakkı Büyükbaş	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Hüdaverdi Bircan	Cumhuriyet Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. İrfan Yazıcıoğlu	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Kemal Birdir	Mersin Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Lütfullah Cebeci	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Sarıışık	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Michael Baker	Strathclyde University	Birleşik Krallık
Prof. Dr. Michael Basil	University of Lethbridge	Kanada
Prof. Dr. Muhsin Halis	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Orçan	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi	Kırgızistan
Prof. Dr. Muzaffer Uysal	University of Massachusetts Amherst	ABD
Prof. Dr. Ömer Şanlıoğlu	Erciyes Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ömer Torlak	İstanbul Ticaret Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Philip Kitchen	Salford University	Birleşik Krallık
Prof. Dr. Salih Kuşluvan	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Sameer Deshpande	University of Griffith	Avustralya
Prof. Dr. Semra Aksoylu	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Seyhan Çil Koçyiğit	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Tuncay Çelik	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Vefa Taşdelen	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi	Kırgızistan
Prof. Dr. Yunus Yoldaş	Erciyes Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Yüksel Ekinci	University of Portsmouth	Birleşik Krallık
Doç. Dr. Mehmet Dalkılıç	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Neslihan Demirel	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Oğuz Öcal	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Özgür Demirtaş	Kayseri Üniversitesi	Türkiye

Yayın Kurulu listesi unvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır. /
Editorial board members are listed by academic titles and alphabetically by the first names

 KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Dergisi İletişim Bilgileri / Contact information	
	sosder@kayseri.edu.tr
	+90 352 432 38 38
	+90 352 504 38 37
	https://dergipark.org.tr/tr/pub/kayusosder_https://enstitu.kayseri.edu.tr/HM/Hizli-Menu/26
	Kayseri Üniversitesi Rektörlüğü, Mevlana Mah. 15 Temmuz Yerleşkesi, No: 5, 38030 Kayseri Türkiye

Bu Sayının Alan Editörleri
Field Editors of This Issue

Cilt: 4 Sayı:2 Aralık 2022

	Unvan, Ad-Soyad <i>Title, Name-Surname</i>	Alan <i>Field</i>
1	<i>Prof. Dr. Barış ERGEN</i>	<i>Mimarlık ve Şehir Planlama Alan Editörü</i>
2	<i>Prof. Dr. Ömer ŞANLIOĞLU</i>	<i>İİBF Alan Editörü</i>
3.	<i>Doç. Dr. Muhammed Bahaeddin YÜKSEL</i>	<i>İslami İlimler Alan Editörü</i>
4.	<i>Dr. Öğr. Üyesi Berrin YAPAR ÜNAL</i>	<i>Güzel Sanatlar Alan Editörü</i>

Bu Sayının Hakemleri/Blind Referees of This Issue

Cilt: 4 Sayı: 2 Aralık 2022

	<i>Unvan, Ad-Soyad Title, Name-Surname</i>	<i>Üniversite-Kurum University-Institution</i>
1	<i>Prof. Dr. Çiğdem ÇİFTÇİ</i>	<i>Necmettin Erbakan Üniversitesi/Konya</i>
2	<i>Prof. Dr. Mehmet ÖZEL</i>	<i>Nevşehir Hacı Bektaş-ı Veli Üniversitesi/Nevşehir</i>
3	<i>Doç. Dr. Burak MEDİN</i>	<i>Erciyes Üniversitesi/Kayseri</i>
4	<i>Doç. Dr. Cem KARA</i>	<i>Marmara Üniversitesi/İstanbul</i>
5	<i>Doç. Dr. Mehmet Ali MÜSTECAPLIOĞLU</i>	<i>Marmara Üniversitesi/İstanbul</i>
6	<i>Doç. Dr. Mehmet DALKILIÇ</i>	<i>Kayseri Üniversitesi/Kayseri</i>
7	<i>Doç. Dr. Yasemin Nur ERKALIR</i>	<i>Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/İstanbul</i>
8	<i>Dr. Öğr. Üyesi Abdullah KARATAŞ</i>	<i>Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi/Niğde</i>
9	<i>Dr. Öğr. Üyesi Afif ATAMAN</i>	<i>Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi/Van</i>
10	<i>Dr. Öğr. Üyesi Betül COŞKUN ÇELİK</i>	<i>Bitlis Eren Üniversitesi/Bitlis</i>
11	<i>Dr. Öğr. Üyesi Can AYTEKİN</i>	<i>Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/İstanbul</i>
12	<i>Dr. Öğr. Üyesi Emine Elif ÇAKMAK İGALÇI</i>	<i>Kayseri Üniversitesi/Kayseri</i>
13	<i>Dr. Öğr. Üyesi Gizem ŞİMŞEK KAYA</i>	<i>İstanbul Kültür Üniversitesi/İstanbul</i>
14	<i>Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ALP</i>	<i>Harran Üniversitesi/Şanlıurfa</i>
15	<i>Dr. Öğr. Üyesi Kübra ZÜMRÜT</i>	<i>Erciyes Üniversitesi/Kayseri</i>
16	<i>Dr. Öğr. Üyesi Murat Çağlar BAYDOĞAN</i>	<i>Erciyes Üniversitesi/Kayseri</i>
17	<i>Dr. Öğr. Üyesi Selen BAŞER NEJAT</i>	<i>Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/İstanbul</i>
18	<i>Dr. Öğr. Üyesi Salih ÇİFTÇİ</i>	<i>Bartın Üniversitesi/Bartın</i>
19	<i>Dr. Öğr. Üyesi Uğur GÖZEL</i>	<i>Karabük Üniversitesi/Karabük</i>
20	<i>Dr. Öğr. Üyesi Uğur KILINÇ</i>	<i>Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Samsun</i>
21	<i>Arş. Gör. Hüsnâ KILIÇ</i>	<i>Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/İstanbul</i>

İçindekiler / Contents

Makale Sıra No Paper Number	Makale Başlığı Paper Title	University- Institution	Makale Türü Paper Type	Sayfalar Pages
1	Son dönem Osmanlı tezkirecilerinin Çaylak Tevfik ve Siyer-i Neb'isi (inceleme-çeviri yazı) <i>Çaylak Tevfik and Siyer-i Nebî one of the late Ottoman collection of biographies (examination - translation)</i> Murat BIYIKLI İsmail YILDIRIM	Kayseri Üniversitesi Kayseri University	İnceleme Review	76-113
2	New York Metropolitan Müzesi'nde bulunan 15. Yüzyıla Ait Mushaf-ı Şerif'in tezyinatı <i>The Illumination of the 15th Century Mushaf-I Sharif Found in the New York Metropolitan Museum</i> Pınar TOKTAŞ Burcu ER	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Ankara Hacı Bayram Veli University	Araştırma Research	114-130
3	Makâlât adlı eserinde Şems-i Tebrîzî <i>Shams-i Tabrizi in his work named Makâlât</i> Aydın ERYILMAZ	İğdır Üniversitesi İğdir University	Araştırma Research	131-141
4	Plotter sanatı ve bu alandaki yeni yaklaşımlar <i>Plotter art and new approaches in this field</i> Fatoş ÇAKICIOĞLU İLHAN	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Ankara Yıldırım Beyazıt University	Araştırma Research	142-163
5	6360 Sayılı yasa öncesi ve sonrası yerel yönetimlerin sunduğu çevresel hizmetlerin Aydın iline etkisi <i>The effect of environmental services provided by local governments before and after the law numbered 6360 on Aydın province</i> Aylin TEPECİK	Erciyes Üniversitesi Erciyes University	Araştırma Research	164-172

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Dergisi
KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	İnceleme Makalesi	Yıl	2022	ss.	76-113
Gönderi Tarihi	29.08.2022	Cilt	4	DOI	10.51177/kayusosder.1168100
Kabul Tarihi	26.10.2022	Sayı	2		
Online Yayın Tarihi	30.12.2022	Ay	Aralık		

Son dönem Osmanlı tezkirecilerinden Çaylak Tefvik ve Siyer-i Nebîsi (inceleme-çeviri yazı)*^Δ

Çaylak Tefvik and Siyer-i Nebî one of the late Ottoman collection of biographies (examination - translation)

Murat BIYIKLI¹
 İsmail YILDIRIM²

Öz

Muasır dönem siyer müellifleri arasında kaleme almış olduğu çalışmalar ile öne çıkan isimlerden birisi de Çaylak Tefvik'tir (ö. 1893). Elli yaşlarında yazım hayatına atılan ve birçok eser yazan Çaylak Tefvik, şairlerden bahseden *Kâfile-i Şu'arâ* isimli eseriyle edebiyatta haklı bir ün kazanmıştır. Yazdığı bütün eserlerde yalın bir dil kullanan müellif, çalışmalarıyla kaybolmaya yüz tutmuş geleneği gelecek nesillere aktarmayı amaçlamıştır. Bu yüzden olsa gerek İslâm medeniyetinin bânisi Hz. Peygamber'e ve onun hayatına duyarsız kalmamıştır. Hz. Peygamber'in doğumundan vefatına kadarki bütün hayatını ele alan ve "siyer" olarak isimlendirilen alanda yazdığı eserle düşüncesini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Müellifin *Levâmi 'ü 'n-nûr* adıyla kaleme aldığı siyeri, şu ana kadar dikkatlerden kaçmış ve tam manasıyla incelenememiştir. Muhtasar siyer tarzında yazılan bu eser, Hz. Peygamber'in gazâ ve seriyelerini ve asr-ı saâdetin önemli isimlerini ele almasıyla öne çıkmaktadır. Bu çalışmada müellif ve siyerle ilgili genel bilgi verildikten sonra, *Levâmi 'ü 'n-nûr*'un çeviri yazılı metni takdim edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Siyer, Hz. Peygamber, Çaylak Tefvik, *Levâmi 'ü 'n-nûr*

Abstract

Çaylak Tefvik (d. 1893) is one of the prominent names among contemporary sira authors with the works he has written. Çaylak Tefvik, started writing at the age of fifty and wrote many works, has gained a well-deserved reputation in literature with his work called *Kâfile-i Şu'arâ*, which talks about poets. The author, who uses a simple language in all his works, has aimed to pass on the tradition that has been lost to future generations with his works. For this reason, the founder of Islamic civilization did not remain insensitive to the Prophet and his life. He also tried to realize his thought with the work he wrote in the field called "sira", which deals with the Prophet's entire life from his birth to his death. The author's sira, written under the name *Levâmi 'ü 'n-nûr*, has escaped attention so far and has not been fully examined. This work, written in the concise sira style, stands out for its treatment of the

^ΔYazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

*Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Kayseri Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, muratbiyikli@kayseri.edu.tr

²Doç. Dr., Kayseri Üniversitesi, Develi İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, ismailyildirim@kayseri.edu.tr

Prophet's ghaza and seriyyahs and important names of the asr-ı saadet. After general information about the author and sira is given in this study, the translated text of *Levâmi 'ü'n-nûr* will be presented.

Keywords: Sira, Prophet Muhammad, Çaylak Tevfik, *Levâmi 'ü'n-nûr*

1. Giriş

Sîre kelimesi “s-y-r” kökünden türemiştir. Kök olarak “gezmek, gece yürüyüşü ve seyahat etmek” manasına gelir. Aynı kökten türeyen sîre “yol, hareket, gidiş, hâl, davranış, idare” anlamlarını taşımakla birlikte, İslâmî ilimlerde kullanılan bir terim olarak iki ayrı alanda kendine yer edinmiştir. Bunlardan İslâm hukukunda kullanılanı, “Hz. Peygamber’in davranış şekli, özellikle savaşta tutumu” anlamına gelip Müslüman bir toplumun daha ziyade devlet politikaları açısından gayrimüslimlerle ilişkisini ele alan görüşlerini konu eder. Diğeri ise Allah Resûlü’nün hayatı ve şahsiyetini, büyük ölçüde tarihî bağlamında ele alıp bu dalda yazılan eserleri inceler. (Özfirat, 2014, s. 94) Hz. Peygamber’in hayatını inceleyen bilim dalını anlatmak amacıyla kullanılan diğeri bir sözcük de “savaş yeri, savaş ve savaş hikâyeleri” anlamındaki “meğzâ” kelimesinin cemisi olan “megâzî” ibaresidir. Megâzî, evvela sadece Hz. Peygamber’in Medine dönemindeki askerî faaliyetleri, özellikle gazâ ve seferlerini ifade eden eserlere verilen bir isimken, zamanla kelimenin anlamında genişleme olmuş ve siyer ile eş anlama bürünerek hem münferit hem de siyerle beraber kullanılmıştır. (Özdemir, 2007, s. 30) Allah Resûlü’nün hayatı hakkında kaleme alınmış müstakil kaynakların tarihçesi incelenirken siyer ve megâzî terimlerinin, beraber ya da münferiden, aynı manayı dile getirmek amacıyla kullanıldığı da görülmektedir. (Fayda, 1985, s. 357) Siyer alanına dair başlangıç devri diye ifade edilen ilk çalışmalar, Ka’bu’l-Ahbâr (ö. 34/654), İbn Selâm (ö. 43/663) ve İbn Münebbih (ö. 114/732) gibi râvi ve müellifler tarafından yapılmıştır. Bu dönemde Resûl-i Ekrem zamanına dair araştırma yapılmaya ihtiyaç duyulmuştur. (Öz, 2006, ss. 119-142)

Başlangıç döneminden sonra risaleler devri diye tabir edilen süreç başlamıştır. Bu noktada ilk risaleleri kaleme alan isimler Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), Şurahbîl b. Sa’d (ö. 123/740), Âsım b. Ömer (ö. 120/737), Abdullah b. Ebî Bekr (ö. 135/752) ve Ebân b. Osman (ö. 105/723) olmuştur. Bu çalışmalar, Hz. Peygamber’in hayatından farklı kesitler veya sadece bir râviye ait olan rivayetlerin risale ve sahifelerde toplanmasından müteşekkildir. (Öz, 2006, s. 116) Söz konusu yazarlardan Hz. Osman’ın oğlu olmasıyla dikkat çeken Ebân, Abdülmelik b. Mervân (ö. 86/705) dönemi Medine valisiydi. Halifenin oğlu Süleyman, Medine gezisi esnasında Ebân’ın kendisine yaptığı mihmandarlıktan ve verdiği bilgilerden memnun kalınca ondan Hz. Peygamber’in siyerini yazmasını istemiştir. (Taberî, 1387, 6/341; İbnü’l-Cevzî, 1992, 6/212; İbnü’l-Esîr, 1417/1997,3/492; Zirikli, 2002, 1/27) Bunun üzerine Ebân da çalışmasını kaleme almıştır. Risaleler döneminden sonra cem’ dönemi teşekkül etmiştir. Bu dönemde risale ve sahifelerde Hz. Peygamber’in hayatına dair düzensiz hâlde bulunan siyer malumatı toplanarak bir araya getirilmiştir. Dönemin en önemli ismi İbn Şihâb ez-Zühri’dir (ö. 124/741). Siyer çalışmalarına dair diğeri bir süreç tasnif ve telif dönemidir. Bu dönemde ilk defa müstakil özgün siyer eserleri kaleme alınmıştır. Müellifler var olan siyer malzemelerini konularına göre sınıflandırarak belirli bir kronoloji dâhilinde yazmışlardır. Bu dönemde ahd-i atik ve ahd-i cediddeki buluntulardan ve olabildiğince şiirden istifade etmişlerdir. Bahse konu olan dönemin en önemli isimleri Musâ b. Ukbe (ö. 141/758) (Zirikli, 2002, 7/325), İbn İshâk (ö. 151/768), Ma’mer b. Râşid (ö. 153/770), Ebu Ma’şer es-Sindî (ö. 170/787) ve Vâkıdî’dir (ö. 207/768), (Öz, 2006, s. 116).

Siyere günümüzdeki şeklini veren yazar İbn İshak’tır. İbn İshak, sahabenin rivayetleri ile beraber ekseriyeti tâbiün, Medineli râviler ve diğeri bilginlerden hadis, siyer ve megâzî bilgileri toplayarak öncesinde bir araya getirilmemiş belgeler elde etmiş, bunları sınıflandırarak *Sîretü İbn İshak* isminde ilk müstakil siyeri yazmıştır. Müellif, Mekke dönemine ait olayları yazarken Müslümanlığı kabul eden topluluklara, Kureyşlilerin Allah Resûlü’ne ve Müslümanlara olan adavetlerine, hicrete ve akabinde Medine’de yapılan sözleşmeye yer ayırmış, Medine döneminde -bilhassa savaş ve seriyyeler olmak üzere- Resûl-i Ekrem’in ölümüne kadar olan hâdiseleri kaleme almıştır. (Fayda, 2009, s. 322) İbn İshak; Âsım b. Ömer b. Katâde, Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir, Yezîd b. Rûmân gibi âlimlerden ders almış hem de onlardan rivayetlerde bulunmuştur. Farklı şehirlerde ilmi çalışmalarda bulunan İbn

İshak Bağdat'ta vefat etmiştir. (İbn Sa'd, 1410, 5/450-451) Hz. Peygamber'in hayatının tamamı hakkında günümüze ulaşan en kadim siyer kitabı İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) eseridir. İbn Hişâm'ın *Sîretü'n-Nebeviyye*'si bu türün en mühim siyer kitapları arasında yerini almıştır. (Fayda, 1999a, s. 72)

İlk siyer müelliflerinden Vâkıdî (ö. 207/823), Resûl-i Ekrem'in sadece Medine dönemindeki faaliyetlerini içeren ve genellikle O'nun gazalarını konu alan *el-Megâzî* isimli kitabını yazdı. (Özdemir, 2007, s. 134) Vâkıdî, Hârûnürreşîd zamanında Medine'den Bağdat'a taşındı ve burada kadılık vazifesi yaptı. (Zirikli, 2002, 6/310-311) Ölene kadar Bağdat'ta kalan Vâkıdî, burada Hz. Peygamber hakkındaki çalışmalarını sürdürdü. İbn İshak'ın, İbn Hişâm aracılığıyla zamanımıza ulaşan *es-Sîretü'n-nebeviyye*'siyle Vâkıdî'nin *Megâzî*'sinden sonra Hz. Peygamber'in hayatı hakkında yazılmış meşhur eserlerin üçüncüsü Vâkıdî'nin kâtibi olan İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr* adlı kitabıdır. (Fayda, 1999b, s. 295) Siyer ve megâzî türü, Arap medeniyet havzasında neşet etmiş ve ilk örneklerini Arapça ile vermiştir. Sonrasında bu tür, Fars edebiyatında rağbet görmeye başlamış ve Farsça siyer kitapları kaleme alınmaya başlanmıştır. Fars Edebiyatında, Türk Edebiyatından çok daha önce bir dönemde 512/1118-19 yılında *Ünsü'l-İslâm* isimli, müellifi meçhul siyer yazılmıştır. Bununla birlikte 620/1223-24'te İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'si Farsçaya çevirilmiştir. (Erşahin, 2003, s. 198) Molla Câmî, Veliyyullâh Dihlevî ve Molla Muînüddîn, Farsça siyer kaleme alan diğer önemli şahsiyetlerdir. (Donuk, 2015, s. 107)

Elimizdeki bilgilere göre Türkçeye tercüme edilen ilk siyer *Tercemetü Sîreti'n-Nebî* veya *Tercemetü'd-Darîr ve Takdîmü'z-Zahîr* adlı eserdir. Bu eser, İbn Hişâm'ın *Hâzâ Kitâbu's-Sîreti'r-Resûlillâh* isimli sîretinden tercümedir. Mütercim Erzurumlu Kadı Darîr 1377-1388 seneleri arasında eseri tercüme etmiştir. Bu siyer daha sonra Türk edebiyatında kaleme alınacak olan siyerlere kaynaklık etmiştir. 16. asırda şair Bâkî (ö. 1600), Kastallânî'nin (ö. 1517) *Mevâhibü'l-Ledünniye* isimi siyerini tercüme ederek Türk edebiyatına kazandırmıştır. (Yılmaz, 1999, ss. 35-36) Alaşehirli Kadı Veysi'nin (ö. 1628) *Dürretü't-tâc*'i ise Türk edebiyatındaki ilk telif siyer kitabı olma özelliğini taşımaktadır. (Donuk, 2015, s. 117) Ayrıca Türk edebiyatında edebî ve estetik değeri yüksek manzum siyerler de telif edilmiştir. Yazıcıoğlu Mehmed (ö. 1451) ve Amasyalı Münîrî İbrâhîm Çelebi'nin (ö. 1521 [?]) eserleri manzum siyerlere örnek olarak gösterilebilir. (Tergip, 2010, s. 226)

2. Çaylak Tevfik kısaca kimdir?

1843 yılında İstanbul'da doğan yazarın asıl adı Mehmed'dir. Çıkardığı mizah dergisinin adından dolayı "Çaylak", geçirdiği çiçek hastalığı nedeniyle de "Çopur" lakaplarıyla anılmıştır. 1853 yılında Beyazıt Rüşdiyesi'ne girerek dört yıl tahsil almış daha sonra Bâb-ı Seraskerî Nizâmîye Kalemi'nde memuriyete başlamıştır. Kendisini sürekli geliştiren Çaylak Tevfik, Arapça ve Farsçayı öğrenmiş, klasik tarzda şiirler kaleme almıştır. 1871 yılında Âkif Paşa ile Bosna'ya giderek Saray'da yazı işleri ile meşgul olmuştur. Akabinde Bihke sancağına tayin edilen yazar; Macaristan, Avusturya ve Hırvatistan'ı gezme fırsatı bulmuştur. Ömrünün son yıllarında İstanbul'a dönen yazar, burada çeşitli okullarda öğretmenlik yapmıştır. Çaylak Tevfik 1893'te hayata gözlerini yumarak Çamlıca Çakaltepe'ye defnedilmiştir (Akün, 1993, ss. 240-241).

Edebiyata divan şiiri tarzında yazdığı şiirlerle girmiş daha sonra nesir sahasına yönelmiştir. O, ne klasik edebiyatı ne de modern edebiyatı takip edebilmiştir. Eserlerinde daha çok günlük hayatı konu edinen yazar, hayatın içindeki âdet ve geleneklere matuf değerleri işlemiştir. Onun yazılarındaki temel tema, günlük hayatta kaybolmaya yüz tutmuş geleneklerdir. Tevfik'in bundan maksadı kadim kültürü, yeni nesillere aktarmaktır. Yazılarında sade ve yalın bir üslubu tercih ederek geniş bir okuyucu kitlesine hitap etmeyi tercih etmiştir. Özellikle halk edebiyatı ürünlerinden fıkra türüne yoğun bir ilgi duymuş, bunları sözlü hâlde bırakmayıp derleme gayreti içerisine girmiştir. (Akün, 1993, ss. 241-242) Çaylak Tevfik, basın-yayın hayatına 1897 yılında *Muhbir* gazetesinde başlamıştır. Sonrasında *İstanbul, Hüdâvendigâr, Asır ve Terakkî* gazetelerinde çalışmıştır. *Terakkî* gazetesinde mizahî yazılar kaleme alsada daha sonra gazetecilik çalışmalarını bir kenara bırakarak zamanını kendi tasarladığı eserlerine ayırmıştır. (Akün, 1993, ss. 240-241) Mizahî yapısı güçlü olan yazar, sadece Türk mizah edebiyatının ilerlemesine katkıda bulunmamış, fıkra derlemeleriyle de ilgilenmiştir. Nitekim bu sahada yazılar

kaleme almıştır. (Kutlar Oğuz, 2012, s. 445) Tefik, çalışmalarına bir süre ara verdikten sonra *Basîret, Vakit, Mecmûa-i Âsâr-ı Edebiyye* ve *Tarîk* gazetelerinde edebî-fikrî yazılar kaleme almış, bu sırada *Çaylak* isimli mizahî dergiyi çıkarmıştır. (Akün, 1993, s. 241) *Kâfile-i Şu'arâ* başta olmak üzere pek çok eseri vardır. (Yıldırım, 2020, ss. 252-254) Bu eserlerden biri de Hz. Peygamber'in hayatını bahis konusu ettiği *Levâmi'ü'n-nûr*'udur.

3. *Levâmi'ü'n-nûr*'un hususiyetlerine genel bir bakış

Çaylak Tefik, *Levâmi'ü'n-nûr*'u ölümünden (1310/1893) yaklaşık iki yıl evvel (1308/1891) bir Regâib gecesi kaleme almıştır. Bu cihetle *Levâmi'ü'n-nûr*, müellifin son yıllarında kaleme aldığı eserlerindedir. Bu, *Levâmi'ü'n-nûr*'un hâtime bölümünde geçen cümlelerden anlaşılmaktadır (Çaylak Tefik, 1308, s. 124). Aynı yıl Ebuzyâ Tefik'in matbaasında (Matbaa-i Ebuzyâ) kitabın birinci baskısı yapılmıştır. Eserin mukaddime kısmında *Levâmi'ü'n-nûr*'un yazılış gayesi hakkında bir bilgi vermeyen müellif, mukaddimeye yer vermeksizin Hz. Peygamber'in isimlerini ele aldığı “Esmâ-yı Nebvî” konusuna geçer. Yazarın bütün eserlerinde *Levâmi'ü'n-nûr*'un niçin kaleme alındığına dair bir ifade yoktur. Fakat yazarın an'aneyi göz önünde bulundurması, örf ve âdetleri gelecek kuşaklara taşımak istemesi ve bunları kitaplarına sık sık mevzubahis etmesi; onu, Resûl-i Ekrem'in hayatı ve şahsiyetini yazmaya götüren sebepler arasında zikredilebilir. Çaylak Tefik, eserinde Allah Resûlü'nün hayatına dair her olayı tarihi sıralamaya göre ele almıştır. Müellif, ilgili başlıklar altında ayrıntılı malumat vermeye çalışmıştır. Bununla beraber Tefik, bazı konulara da birkaç cümle ile değinmiştir. Bu durum genellikle Hz. Peygamber'in şahsî eşyaları ve kendisine hizmet eden sahabilerin bahis konusu edildiği bölümler için geçerlidir. 124 sayfadan ibaret *Levâmi'ü'n-nûr*, otuz altı başlıkta tasnif edilmiştir. Sayı, mezkur başlıklar altında açılan yeni baplar sebebiyle çoğalmaktadır. Örneğin gazve ve seriyyeler için müstakil başlıklar belirlenmiştir. Bu, sahabinin gerçekleştirdiği gazve ve seriyyelerde de söz konusudur. Çaylak Tefik, *Levâmi'ü'n-nûr*'da “Şu'arâ-yı Cenâb-ı Peygamberî” başlığının akabinde hâtimeye geçmiştir. Müellif, bu bölümde Hz. Peygamber'in ruh-ı tayyibeleri vesilesi ve Allah'ın inayetiyle eserini yazdığını ifade etmektedir. Eserinin ismini de bu bölümde dile getiren yazar, kitabını meşhur siyer ve tarih kitaplarından istifade ederek yazdığını beyan etmektedir. Çaylak Tefik, eserinin telif tarihini de yine bu bapta okuyucuya haber vermiştir. Buna göre *Levâmi'ü'n-nûr*, hicrî 1308 yılında bir Regâib gecesi ikmal edilmiştir. O yıllarda tıp okulunda kâtipbaşılık görevinde bulunan müellif, aynı zamanda hukuk okulunda inşâ dersleri de vermektedir (Çaylak Tefik, 1308, s. 124).¹

4. Sonuç

Son dönem Türk edebiyatının önemli yazarlarından biri olarak ön plana çıkan Çaylak Tefik, şair ve gazeteci vasfını da taşımaktadır. Kaleme aldığı eserlerle millî ve manevî değerleri korumaya çalışmış, unutulmaya yüz tutan türler üzerine derleme çalışmaları yaparak halk edebiyatına katkıda bulunmuştur. Sanat, kültür ve mizahî edebiyatımızın mihenk taşlarından addedilen fikra türü ile yakından ilgilenmiştir. Diğer yandan şairlerin biyografilerini ihtiva eden şair tezkirelerine ilgi duymuş, bu minvalde bir tezkire telif etmiştir. Çaylak Tefik aynı zamanda İstanbul hayatına ve yaşantısına dair birtakım tespit ve tainlerde bulunarak İstanbul'u tasvir eden eserler yazmıştır. Çok yönlü bir yazar görünümü arz eden Tefik, şiirle de ilgilenerek kadim tarzda manzumeler meydana getirmiştir. Ömrünün sonlarına doğru *Levâmi'ü'n-nûr* adlı eserini yazarak İslâmî Türk edebiyatına yâdigâr sayılabilecek bir eser kazandırmıştır. Yazar bu eserinde İslâm dininin son mümessili Hz. Peygamber'in hayatını ve şahsiyetini kayıt altına alarak siyer türüne katkıda bulunmuştur. *Levâmi'ü'n-nûr* toplamda 124 sayfayı bulan orta hacimli bir eser konumundadır. Evvela matbû olarak İstanbul'da basılan eser maalesef günümüze kadar âtil kalmıştır. Çaylak Tefik'in samimî muhabbet ve heyecanlarla kaleme aldığı *Levâmi'ü'n-nûr*, sade üslûbuyla toplumun hemen her kesimine hitap eden bir eser hüviyetindedir. Yazar, Hz. Peygamber'in doğumundan ölümüne kadar olan yaşantısını kronolojik olarak eserinde işlemiştir. Tarihin akış seyrine göre herhangi bir sekteye uğramayan eser, geneli itibari ile kısa ve öz bilgilerle Allah Resûlü'nün mübarek yaşantısını tasvir etmektedir. Hz. Peygamber'in şahsiyetine dair ele aldığı konular, savaş, fetih ve seriyyelerin anlatımı son derece canlı ve estetikdir. Konular yerine göre

bazen detaylı, bazen muhtasar mahiyette verilmiştir. Buna rağmen yazar, Resûl-i Ekrem'in hayatına dair hemen bütün malzeme, hâdis, mucizat ve diğer kavramlara temas etmekten de geri kalmamıştır. Bilhassa Hz. Peygamber'e ait şahsî eşyaların isimleri, yine O'nun kâtip, hizmetçi ve yardımcıları isim isim zikredilmiştir. Eserde yer alan başlıkların fazlalığı bu hususu teyit eder niteliktedir. Âyet ve hadis alıntılarına pek rastlanılmayan eserde, Hassân bin Sâbit ve diğer şairlerden manzum kısımlar iktibas edilmiştir. Daha önce bir makale ile tanıtılan *Levâmi'ü'n-nûr*, bu yazı vesilesi ile yeni yazıya aktarılmış ve ilim âleminin istifadesine sunulmuştur.

5. Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederiz.

6. Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada, sonuçları ve yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederiz.

7. Katkı oranı

Yazarların makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduğunu beyan ederiz.

[METİN]

Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm

Lâ İlâhe İllallâhü'l-Melikü'l-Hakku'l-Mübîn Muhammedün Resûlullâh Sâdiku'l-Va'di'l-Emîn

Muhammed *sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem*

Esmâ-yı Nebevî

Peygamber efendimiz hazretlerinin esmâ-yı nebeviyyeleri hakkındaki rivâyâtın eşheri “Muhammed” *'aleyhi's-salâtü ve's-selâm*dır. [4] Ekâbir-i zevâtın doksan dokuza kadar yazdıkları esmâ-yı nebeviyyenin ekseri *Kur'ân-ı Kerîm*'de mezkûrdur. Müzzemmil, Müddessir, Tâhâ ve Yâsîn ve emsâli gibi *sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem* efendimiz hazretlerinin meşhûr olan künyeleri Ebû'l-Kâsım ve Ebû İbrâhîm ve Ebû'l-erâmil ve Ebû'l-mü'minîn'dir.

Hilye-i Sa'âdet: “وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ”ⁱⁱ Resûl-i müctebâ *sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem* efendimiz hazretleri hilkaçe ve ahlâkça nev'-i benî âdemin ekmeiydi. Enbiyâ-yı 'izâm *'aleyhimü's-selâm* efendilerimiz hazarâtının cümlesi güzel ve tâmmü'l-'azâ olup Habîb-i Hudâ ise en güzeliydi. Cism-i pâki güzel, a'zâsı mütenâsib, endâmı gâyet matbû' ve göğsü ve avuçları ve iki omuzlarının arası genişti. [5] Boynu uzun ve mevzûn ve gümüş gibi sâf ve omuzları ve bâzûları iri ve kalın ve bilekleri uzun ve parmakları uzunca ve elleri ve parmakları kalıncaydı. Mübârek karnı göğsüyle berâber ayaklarının altı çukurdu. Uzuna karîb orta boylu iri kemikli, iri gövdeli güçlü kuvvetliydi. Ne za'îf ve ne semiz ikisi arası ve sıkı etliydi. Mübârek vücûdu ipekten yumuşaktı. Kemâl-i i'tidâl üzere büyük başlı, hilâl kaşlı, çekme burunlu, az değirmi çehreli, iki kaşının arası açık fakat birbirine karîbdi.

Kirpikleri uzun, gözleri kara ve güzel ve büyücekti ve gözlerinin akında az kırmızılık vardı. Levni ezherdi, gül gibi kırmızıya mâ'il beyâz ve nûrânî ve berrâk olup mübârek yüzünde nûr leme'ân ederdi. Dişleri inci gibi âbdâr u tâbdâr olmakla, [6] söylerken ön dişlerinden nûr saçılır ve gülerken fem-i sa'âdeti bir latîf şimşek gibi ziyâlar saçarak açılırdı. Saçları ne pek kıvrıkcık ne de pek düzdü. Saçlarını uzattıkları vakit kulaklarının memelerini tecâvüz ederdi. Lihye-i sa'âdeti sık ve tamdı. Bir tutamdan ziyâdesini alırdı. 'Âlem-i bekâyâ rihlet buyurdıklarında saç sakalı henûz ağarmaya başladığından başında biraz ve sakalında yirmi kadar beyâz kıl vardı. Cismi nazîf, kokusu latîfti. Bir kimse zât-ı sa'âdet-penâhlarıyla musâfaha etse bütün gün râyiha-i tayyibesini duyardı. Mübârek eliyle bir çocuğun başını meshetse râyiha-i tayyibesıyla o çocuk sâ'ir çocuklar arasında ma'lûm olurdu. Doğduğu vakit dahi pâk ve latîfti. Göbeği kesik olarak doğmuştu. Havâssı fevkalâdeydi, pek uzaktan işitir [7] ve kimsenin göremeyeceği mesâfeden görürdü. Kâffe-i harekâtı mu'tedildi. Bir yere 'azîmetinde 'acele ve sağ ve sola meyletmeyip kemâl-i vakâr ile doğru yoluna gider fakat sür'at ve sühûletle yürürdü. Şöyle ki 'âdetâ yürür gibi görünür lâkin yanında gidenler sür'atle yürüdükleri hâlde geri kalırlardı. Yüzünde nûr u melâhat, sözünde selâset ü letâfet, lisânında talâkat ü fesâhat, beyânında fevkalâde belâgat vardı. Her kelâmı hikmet ve nasîhatti. Herkesin 'akl u idrâkine göre söz söylerdi. Güler yüzlü, tatlı sözlü idi. Kimsenin sözünü kesmez, mülâyim ve mütevâzî' ve mehîb ve vakûr idi. Gülmesi dahi tebessümdü. Zât-ı nübüvvet-penâhlarını birdenbire gören kimseyi mehâbet alırdı. Bir def'a kendileriyle görüşenler cân u gönülden 'âşık u muhibb olurlardı. Ehl-i fazla derecelerine göre ihtirâm eylerdi. [8] Akrabâsına dahi pek ziyâde ikrâm ederdi. Ehl-i beytine ve ashâbına hüsn-i mu'âmele ettiği gibi sâ'ir nâsa dahi rıfk u latîf ile mu'âmele ederdi. Hizmetkârlarını pek hoş tutardı. Sahî vü kerîm, şefîk u rahîm, şecî' ü halîmdi. 'Ahd ü va'dinde sâbit ve kavlinde sâdıktı. Hüsn-i ahlâkça cümle nâsa fâ'ikti. El-hâsıl sûreti güzel, sûreti mükemmel, misli yaratılmamış bir vücûd-ı mes'ûd u mübârekti. ⁱⁱⁱ اللهم صل عليه وعليآله واصحابه اجمعين

[9] LEVÂMÎ'Ü'N-NÛR

Vilâdet-i Seniyye-i Cenâb-ı Nebvî: Peygamberimiz *sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem* efendimiz hazretlerinin vilâdet-i seniyyeleri 'Âmü'l-Fîl, Rebî'ülevvel'inin on ikinci Pazartesi gecesine müsâdiftir. Bu sene galebe-i İskender'in sekiz yüz seksen ikinci ve Buhtunnasr'ın bin üç yüz on altıncı ve Kısra ve Nûşirevân'ın kırk ikinci senesiydi. Yevm-i Fîl ile vilâdet-i nebevî *sallallâhu 'aleyhi ve sellem* arası elli günden ziyâde olduğu mervîdir.

Fîl Vak'ası: Yemen'de hükûmet eden mülûk-i Himyer'in şevketlerine za'f târî olmakla Habeşler 'Arabistân'a geçip Yemen'i zabtetmişlerdi. Habeşlerden [10] Ebrehe makarr-ı hükûmet olan San'a'da bir kilise binâ ettirdi. Bundan garazı 'Arabları Ka'be ziyâretinden vazgeçirip yüzlerini San'a'ya çevirmektir. 'Arablar bu kiliseye hürmet etmekten fazla hakâret ettiler. Ebrehe bundan dolayı pek ziyâde hiddet edip Ka'be'yi yıkmak zu'm-ı bâtılna düştü. Büyük bir ordu ile Mekke'ye doğru hareket eyledi. Tâ'if'e geldi. Bir mikdâr 'askerle bir adamını Mekke'ye gönderip ahâlinin hayvânlarını ez-cümle 'Abdülmuttalib'in dört yüz devesini sürdürdü. Bunun üzerine 'Abdülmuttalib Ebrehe ordusuna gitti. "Kureş'in re'îsi geldi." diye Ebrehe'ye haber verdiler. Ebrehe, 'Abdülmuttalib'i hürmetle kabûl edip neye geldiğini sordu. 'Abdülmuttalib develerini istedi. Ebrehe dedi ki: "Ben sandım ki Ka'be'yi yıkmayım diye niyâza geldin." 'Abdülmuttalib de dedi ki: "Ben develerin sâhibiyim, onları isterim. Ka'be'nin sâhibi vardır, onu O saklar." Bunun üzerine Ebrehe emretti, hayvânları verdiler. 'Abdülmuttalib hayvânlarını alıp Mekke'ye 'avdet eyledi ve: "Bu beytin sâhibi onu muhâfaza eder, korkmayınız." diye Kureş'i tesliyet etti. Çünkü Hâtimü'l-Enbiyâ *'aleyhi efdalü't-tahiyyâ* efendimiz hazretlerinin mevlid-i sa'âdetleri pek yaklaşmış ve karîben teşriflerine dâ'ir nice [11] hârikulâde 'alâmetler zuhûr etmiş ve 'Abdülmuttalib rü'yâsını görmüş ve bu cihetle Ebrehe'nin Beytullâh'ı yıkamayacağını kestirmişti. Ebrehe'nin büyük bir fili vardı. Dâ'imâ onu, 'askeri önünde yürütür ve nereye varsa onunla muzaffer olmak i'tikâdında bulunurdu. Yine o fili ordusu önüne düşürüp Mekke-i Mükerrreme üzerine yürüttü. Mekke'ye yaklaşıp da içeri girmek için hâzırladıkları sırada fil yere çöktü, kaldırıp yürütmeye çalıştılar yürümedi. Başını başka tarafa çevirdiler,

hemen koşup gitti. Mekke'ye döndürdüler gitmeyip yere yattı. Ebreheliler bu keşâkeşte iken Cenâb-ı Hak birçok ebâbil kuşu gönderdi. Her birinin ağzında ve ayakları arasında birer ufak taş vardı. Ebrehe 'askerinin üzerine salıverirlerdi. İsbet edenleri derhâl telef eylerdi. Birçoğu bu sûretle telef oldu, bakiyyesi güç hâl ile kaçıp kurtuldu. Ebrehe de düşe kalka San'a'ya düşebildiyse de fenâ hâlde marîz olmakla çok geçmeden telef olup biraz sonra da hükûmetleri münkarız oldu. Bunun üzerine Mekke ahâlisi dışarı uğrayıp Ebrehe ordusunda buldukları emvâl ü eşyâyı taksîm ettiler. Hâtimü'l-Enbiyâ 'aleyhi't-tahiyyâ efendimiz hazretlerinin hürmetine öyle bir büyük düşman [12] şerrinden kurtuldular ve zahmetsizce bir haylî mâl-i ganîmete nâ'il olup paylaştılar. İşte bu seneye 'Arablar "Âmü'l-Fil" nâmını verdiler.

Milâd-ı 'İsâ 'aleyhi's-selâmın beş yüz altmış dokuzuncu senesiydi. Şeb-i mes'ûd-ı vilâdet-i Seyyidü'l-mürselinde, 'Abdülmuttalib Mescid-i Harâm'da Cenâb-ı Hakk'a münâcât ediyordu. Rahmetün li'l-âlemînin tebşîr-i vilâdetini hâtiften alıp Hazret-i Âmine'nin yanına gitti. Orada dahi nice hârikulâde şeyler temâşâ etti ve kendisine Allâh tarafından öyle bir sa'âdetli oğul ihsân buyurulduğuna dâ'ir güzel bir kasîde söyledi ve ziyâfet yapıp Kureyş'i da'vet ve o cem'iyette ve Hayrû'l-mevlûd efendimizi "Muhammed" ismiyle tesmiye eyledi. Sâhibü'l-beyân, sâhibü'l-hâtim, sâhibü'l-makâmi'l-mahmûd, sâhibü'l-Kadîb, sâhibü'l-Hirâve dahi Hâtimü'l-Enbiyâ efendimiz hazretlerinin elkâb-ı celîlelerindedir.

Mahall-i Vilâdet-i Seniyye 'alâ sâhibihi efdali't-tahiyye: Mahall-i vilâdet-i seniyye-i Muhammediyye, Mekke-i mübârekede Şi'b-i Benî Hâşim'de bir dârü's-sa'd ü sürürdü -ki bi-hasebi'l-irs cenâb-ı âlîlerine intikâl [13] eylemişti- mu'ahharen 'aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz o dârî Hazret-i 'Alî'nin birâderi 'Akîl b. Ebî Tâlib'e hibe buyurdular. Haccâc'ın birâderi Muhammed b. Yûsuf-ı Sakafî, verese-i 'Akîl'den iştirâ edip "Bezzâ" demekle meşhûr olan Kasrîn'e zammetmişti. Bu kasra "Dâr-ı İbn-i Yûsuf" dahi derlerdi. Hulefâ-yı 'Abbâsiyye'den Hârûnû'r-Reşid'in vâlidesi Hayzürân edâ-yı farîza-i hac kastıyla Mekke'ye geldi. Dâr-ı İbn-i Yûsuf'u iştirâ edip mescide tahvîl eyledi. Hicret-i nebeviyye 'alâ sâhibihi't-tahiyyenin altı yüz elli dokuzuncu senesi vâlî-i Yemen Melik Muzaffer mescid-i şerîfi ta'mîr ü termîm eylemiştir. Her sene sâkinân-ı hayrû'l-bilâd, yevm-i vilâdetinde o makâm-ı huçeste-fercâm ziyâretine ikdâm edip ziyâfet ve izhâr-ı âsâr-ı meserret ederler.

Bi'set-i Muhammediyye: Peygamberimiz efendimiz hazretlerine kırk yaşında iken nübüvvet ve kırk üç yaşında iken risâlet geldi. Nübüvvetleri rü'yâ-yı sâdika ile başlayıp altı ay rü'yâsında her ne gördüyse 'ayniyle zuhûr eyledi. Altı ay sonra Cibrîl 'aleyhi's-selâm "İkrâ" sûresini getirdi. İlâ âhir. Fakat üç sene kadar [14] vahyin arkası kesildi. Ba'dehu Fahr-i 'Âlem efendimiz 'âlem-i 'ulvîde Hazret-i Cibrîl'i gördü. Kendilerine haşyet ü dehşet gelip Hadîcetü'l-Kübâ radiyallâhu 'anhâ vâlidemizin yanına varıp libâsına büründü. O vakit yine Cibrîl 'aleyhi's-selâm gelip göründü ve "يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ"iv sûresini getirdi. İşte risâlet-i Muhammediyye'nin mebd'e'i budur. Mi'râc-ı Muhammedî, bi'set-i nebeviyyenin on sekizinci senesi vukû' bulmuştur.

Hicret-i Muhammediyye 'alâ sâhibihi't-tahiyye: Bi'set-i Muhammediyye'nin on üçüncü senesi vukû' bulmuştur. Medîne'de sâkin Evs ve Hazrec kabîleleri cihet-i vahdet-i İslâmiyye ile birleşip mu'ârızları olan Yahûdîlere gâlib olmuşlardı. Sene-i mezkûre, mevsim-i haccında ehl-i İslâm'dan yetmiş üç erkek ve iki hatun Mekke'ye gelmişlerdi. Bunların kimisi Evs ve kimisi Hazrec kabîlesinden olup Benî Neccâr'dan "Ebû Eyyûb-i Ensârî" diye ma'rûf olan Hazret-i Hâlid dahi içlerindeydi. Resûl-i Ekrem efendimizle birleşip Medîne'ye hicret buyurmasını söylemiştiler. Resûl-i Ekrem efendimiz onlara ba'zı âyât-ı şerîfe kırâ'at buyurup evlâd ü 'iyâllerini nasıl sakınırlarsa kendisini dahi öylece sakınacaklarına ta'ahhüd [15] istedi. Onlar da ölünceye kadar sıyânette bulunacaklarını ve nusret-i İslâm'a çalışacaklarını ta'ahhüd edip Medîne'ye 'avdet eylediler. Onun üzerine 'aleyhi's-selâm efendimiz Medîne'ye hicret etmek üzere ashâb-ı kirâma izin verdi. Küffârın ezâ vü cefâsından bîzâr olan ashâb-ı kirâm bu ruhsat 'akîbinde hicrete şitâb edip Mekke'de

yalnız Resûl-i Ekrem efendimiz ile ashâb-ı kirâmdan Ebû Bekir es-Sıddîk ve ‘Alî b. Ebî Tâlib *radiyallâhu ‘anhumâ* hazarâtı kaldı. Resûl-i Ekrem efendimiz dahi hicret için izn-i ilâhîye muntazırdı. Ebû Bekir es-Sıddîk Medîne’ye gitmek istedikçe: “Sabret, Cenâb-ı Hak sana bir refik ihsân eyleye.” derlerdi. İşte dîn-i mübîn uğrunda vatanlarını terkeden ashâb-ı kirâma “Muhâcîrîn” ve Medîne ahâlîsinden Muhâcîrîn’e ri‘âyet ve dîn-i İslâm’a nusret eden ashâba “Ensâr” denilmiştir. Müşrikîn-i Kureyş, Evs ve Hazrec’in îmânını ve bu münâsebetle İslâm’ın Medîne’de kuvvet bulduğu ve ashâb-ı kirâmın peyderpey Medîne’ye hicretlerini görüp eğer Muhammed *sallallâhu ‘aleyhi ve sellem* dahi onların yanına giderse Medîne’de İslâm pek büyük kuvvet bulur ve Kureyş’in Şâm yolunda mühim güzergâhı olan Medîne, İslâm elinde kalır diye telâşa düştüler ve çâresini aramak üzere Dârü’n-Nedve’de birleştiler.

[16] **Dârü’n-Nedve:** Kusay b. Hakîm’in hânesidir. Kusay zuhûr-ı İslâm ile münkarız olan Kureyş tâ’ifesini toplayıp kuvvet bularak Mekke riyâsetini almış ve hânesini meşveret yeri yapmıştı. Bu iş için dahi orada toplanıp birçok re’yelerden sonra Ebû Cehil’in re’yiyle Resûl-i Ekrem’i öldürmeye karâr verdiler ve bu maksad üzerine her kabileden birer adam ayrıldılar. Ebû Cehil, Hakem b. ‘Âs, Ebû Leheb, Ümeyye b. Halef ve emsâli rü’esâ dahi birlikte olarak gece Resûl-i Ekrem’in hânesi önünde toplanıp uyumasına muntazır oldular. Cibrîl *‘aleyhi’s-selâm* gelip keyfiyeti haber verdi ve Ebû Bekir es-Sıddîk ile hicrete me’zûn u me’mûr olduğunu bildirdi. Resûl-i Ekrem efendimiz, Hazret-i ‘Alî’yi çağırıp kendilerinde emânet olan eşyâyı verdi ve: “Yâ ‘Alî, ben Medîne’ye gidiyorum, bu emâneti sâhiblerine teslim et. Sen de durma gel fakat şimdi benim döşeğime yat ki müşrikler beni yatıyor zannetsinler.” diye buyurdu. ‘Alî *kerremallâhu vechehu* hazretleri Resûl-i Ekrem’in döşeğine yattı ve Resûl-i Ekrem’in yeşil hırkasını örtündü. Resûl-i Ekrem bir avuç toprak aldı ve Yâsîn-i şerîfi “وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ” âyet-i kerîmesinin âhirine kadar okuyup toprağı müşrikîn-i müterassıdının üzerine saçtı, içlerinden çıkıp gitti. Müşrikler Resûlullâh’ı görmediler. [17] Resûl-i Ekrem efendimiz hazretleri ertesi gün öğle vakti Hazret-i Ebû Bekir’in hânesine gitti. Taraf-ı Bârî’den hicrete me’zûn olduğunu bildirdi. Ebû Bekir: “Ben de birlikte miyim?” dedi. Evet, emrini alınca hemen develerinden iki deve hâzırlattı. Resûl-i Ekrem efendimiz, “Şimdi hediyeye alamam.” deyip devenin akçesini verdi. ‘Abdullâh b. Uraykıt isminde birini kılavuzluk için ücret ile tuttular. Develeri vakt-i mu‘ayyende Mekke’ye bir sâ‘at mesâfesi olan Cebel-i Sevr’e girmek üzere teslim ettiler. Nebiyy-i Ekrem efendimiz akşâma kadar Ebû Bekir’in hânesinde kalıp gece Ebû Bekir ile Cebel-i Sevr’e gittiler ve gâra girdiler. Seyyidü’l-Muhâcîrîn efendimiz, yâr-ı gâr-ı şefîki ile üç gece gârda kalıp ‘Abdullâh develeri getirdi, bindiler. Sâhil yoluyla gittiler. Efdalü’r-rüsûl efendimiz hazretlerinin Mekke’den çıktığı Medîne’de duyulmakla ehl-i İslâm sabâhları hâric-i Medîne’ye çıkıp sıcak basıncaya kadar teşrif-i nebevîye muntazır olurlardı. Bir Pazarteresi günüydü yine hâric-i Medîne’ye çıkıp sıcak basınca ‘avdet etmişlerdi. Bir Yahûdî karısı hânesi damından Hazret-i Resûl-i Ekrem efendimizin ve Cenâb-ı Ebâ Bekir’in ak câmelerle gelmekte olduklarını uzaktan görüp: “İşte istediğiniz geliyor.” diye ehl-i İslâm’ı müjdeledi. Ehl-i İslâm hemen koşup Fahr-i ‘Âlem efendimizi istikbâl ettiler. O gün nübüvvet-i Muhammediye’nin on dördüncü senesi Rebî‘ülevvel’inin evâ’ili idi. [18] Havâ pek sıcak ve Resûl-i müctebâ ziyâde yorgun olmakla Medîne’ye bir sâ‘at mesâfede vakî‘ Kubâ nâm karyeye indiler. Nebiyy-i Muhtâr efendimiz, Benî Neccâr’dan birinin hânesine misâfir oldu. Orada birkaç gün kaldı, bir de mescid-i şerîf binâ eyledi. Ensâr-ı kirâm gelip tebrîk-i kudûm eylediler. Hassân b. Sâbit *radiyallâhu ‘anh* teşrif-i nebevîye dâ’ir söylediği güzel bir kasîdeyi şükranâ olarak takdîm eyledi. Hazret-i ‘Alî, Resûl-i Ekrem efendimizden sonra üç gün Mekke’de kalıp emâneti yerlerine teslim ile Mekke’den çıktı. Nebiyy-i Ekrem efendimize Kubâ’da vâsıl oldu. Seyyidü’l-beşer efendimiz bir Cum‘a günü devesine binip yüz nefer-i İslâm ile Kubâ’dan kalktı, Medîne’ye ‘âzim oldu. Esnâ-yı râhta Benî Sâlim b. ‘Avf yurdunda gâyet belîgâne bir hutbe okuyup Cum‘a namâzı kıldı. Hâtimü’l-Enbiyâ efendimizin en ibtidâ kıldığı Cum‘a namâzı budur. Nebiyy-i efham efendimiz hazretleri Cum‘a namâzından sonra devesine binip Medîne-i Münevvere’ye teveccüh buyurdular fakat kimin hânesini teşrif buyuracakları ma‘lûm değildi. O gün Medîne İslâmları bir büyük

bayrâm ettiler. Çoluk çocuk sokaklarda “Resûlullâh geldi” diye sevinçlerinden çağrışırılar ve kadınlar damları üzerinde güzel güzel şi’rler okurlardı. Efendimizi herkes kendi hânesine da’vet ederlerdi. Resûl-i Ekrem efendimiz ise [19] devenin yularını bırakıp hiç dokunmazdı. O mübârek hayvân sağa sola bakarak kendiliğinden giderdi. Nihâyet Mâlik b. Neccâr’ın hânesi önündeki hâlî ‘arsada çöktü. Lâkin durmayıp kalkıverdi. Tâvûs gibi süzülüp Benî Neccâr’dan, Hazret-i Hâlid’in ya’nî Ebû Eyyûb-i Ensârî *radiyallâhu ‘anhû’l-Bârî* hazretlerinin hânesi önüne vardı, orada çöküp boynunu uzatıverdi. Resûl-i Ekrem efendimiz: “İnşâallâh konağımız burasıdır.” deyip hâne-i Hâlid’i teşrif buyurdular. Ensâr’ın en büyüğü olan Es’ad b. Zûrâre *radiyallâhu ‘anh* dahi deveyi teberrüken hânesine getirdi. Hâtimü’l-Enbiyâ hazretlerinin kudümüyle Medîne bir şehri sürür u pür-nûr oldu. Muhâcirîn’e tâze cân, Ensâr’a ise en ‘azîz bir mihmân geldi, cümlesinin yüzü güldü. Devenin çöktüğü hâlî ‘arsa Benî Neccâr’dan iki çocuğundu. Peygamber-i zî-şân efendimiz on miskâl altına alıp mescid-i şerîf yaptı. Sonradan birçok ebniye-i ‘âliye ‘ilâve buyurulan mescid-i nebevî budur. Kapısı devenin çöktüğü yerdir. Ka’be müşrikler elinde kalmakla Resûl-i Ekrem efendimiz, Medîne’yi teşrif edelinden beri Mescid-i Aksâ’ya doğru namâz kılardı. Onun için bu mescid-i şerîfin kiblesi Kudüs-i Şerîf ciheti olmak üzere binâsına mübâşeret buyurulmuştur.

[20] **Feth-i Mekke-i Mükerrerme:** Târih-i Hicret’in sekizinci senesindedir. Tafsilâtı siyerlerde mastûr ve âtîde muharrer olan Hudeybiyye musâlahası küffâr-ı Kureyş tarafından der-miyân edilen ağır ağır şartlarla kabul edilmiş ve işin ledünniyâtını bilemeyen hamiyetmendân-ı İslâm’a böyle bir sulhün imzalanması aşırı dâğ-ı derûn olmuş olmakla aradan çok geçmeksizin işbu sulhün netîce-i hasene ve mükâfât-ı ilâhiyyesi olmak üzere feth-i ‘azîm, Mekke-i Mükerrerme-i lâzîmü’t-ta’zîm kemâl-i yûsr ü sühûletle vukû’a gelip böyle bir feth-i mübîne mazhariyetle İslâm’ın gönülleri açılmış ve yüzleri gülmüştür. Sulh-i Hudeybiyye şerâ’itinden olarak kabâ’il-i Mekke’den Huzâ’a kabîlesi Resûl-i Ekrem efendimizin taht-ı emânında ve Benî Bekr kabîlesi Kureyş Mekke’nin ‘ahd ü damânında dâhildi. Bu sene Benî Bekr kabîlesi Kureyş’ten Safvân b. Ümeyye ve İkrime b. Ebû Cehil ve Süheyl b. ‘Amr ve Huveytıb b. ‘Abdülzâ ve daha sâ’ir rü’esâ mu’âvenetiyle Huzâ’a’ya bağtaten hücum ve yirmi üç kişi katlederek bi-hikmetillâhi te’âlâ Hudeybiyye gibi bir ağır sulhü yine kendileri bozdular. Huzâ’a’dan ‘Amr b. Sâlim kırk nefer rüfekâsıyla Medîne’ye gelip vak’ayı Resûl-i kibriyâya ‘arz eyledi. Kureyşlilerin birdenbire nakz-ı ‘ahd etmelerinden dolayı Resûl-i Ekrem efendimiz dahi Huzâ’a’ya me’mûllerinden [21] ziyâde yardım edeceklerini va’d buyurdular. “Kureyş’e yâ Huzâ’a’dan maktûl olanların diyetlerini verin veyâ Benî Bekr’i himâyeden [vaz]geçin.” diye haber gönderdiler. Kureyş bu iki ciheti dahi kabul etmediler ise de nakz-ı ‘ahd eylediklerinden dolayı aşırı telâşa düştüler. Tecdîd-i musâlahaya için Ebû Süfyân’ı Medîne’ye gönderdiler. Ebû Süfyân Medîne’ye geldi. Kerîmesi zevce-i Resûl-i müctebâ Ümmü Habîbe ile görüşüp tecdîd-i musâlahayı huzûr-ı risâlet-penâhîye ‘arz etti, lâkin bir cevâb alamadı. Bunun üzerine ashâb-ı kirâmın himâyesine mürâca’at eylediyse de ashâb-ı kirâm: “Resûl-i Ekrem kimi himâye ederse biz de onu himâye ederiz.” dediler. Hazret-i ‘Ömer’e mürâca’at eyledi. Ondani dahi lisân-ı şiddetle cevâb-ı red aldı. Hazret-i ‘Alî ve Hazret-i Fâtîma ve kurre-i ‘ayn-ı Resûl, Hazret-i Hüseyin’in himâyelerine mükerreren mürâca’at eyledi, kabul etmediler. Şaşıp kaldı ve hiçbir iş göremeden Mekke’ye ‘avdet eyledi. Rû’esâ-yı Kureyş, Ebû Süfyân’ın yanına toplanıp, “Tecdîd-i sulh ettin mi?” dediler. Mâcerâyı hikâye eyledi. “Öyle ise sen hiçbir iş görememişsin.” deyip takbîh ü levm ettiler. Resûl-i Ekrem efendimiz hazretleri Ebû Süfyân’ın ‘avdetinden sonra tedârikât-ı seferiyyeye kemâl-i keremi ile başlamıştı. Bir gün hücre-i sa’âdetten çıkıp kapısı önünde oturdu. [22] Hazret-i Ebû Bekir’i çağırıp haylice gizli söyleştiler, sonra Ebû Bekir’i sağ yanına aldı ve Hazret-i ‘Ömer’i çağırdı. Onunla da mahremâne musâhabet eylediyse de Hazret-i ‘Ömer üst perdeden söze girişip: “Yâ Resûlallâh onlar küfrün başıdır, senin en büyük düşmanındır.” diyerek fevkalâde âsâr-ı gazab u hiddet gösterdi. Sâhib-i sa’âdet efendimiz, Hazret-i ‘Ömer’i soluna aldı ve sâ’ir ashâbı çağırdı. Hemen sefere hâzır olun emrini verdi. Ashâb-ı kirâm ise işin hakikatini ne Resûl-i Ekrem efendimizden ne de Hazret-i ‘Ömer’den sorabildiler. Meclis dağıldıktan

sonra Hazret-i Ebû Bekir'in yanına gidip işin ne idüğünü sordular. Hazret-i Ebû Bekir dahi Resûl-i Ekrem efendimiz, Kureyş üzerine hareket-i seferiyye için re'yimi sordu, ben de: "Yâ Resûlallâh onlar senin kavmindir, nihâyetü'l-emr sana mutî' olacakları ma'lûmundur." dedim. Sonra 'Ömer'i çağırdı, ondan dahi sordu. 'Ömer ise: "Küfrün başı onlardır." deyip müşrikînin, Resûl-i Ekrem hakkında ettikleri iftirâyı saydı. Vâkı'a Kureyş boyun eğmedikçe kabâ'il-i sâ'ire boyun eğmez. İşte Resûlullâh Mekke seferine hâzır olmanız için emir verdi, diye mes'eleyi şerh ü îzâh eyledi. Bunun üzerine ashâb-ı kirâm tedârikât-ı seferiyyeye başladılar. Hazret-i Peygamber: "Hudâ'ya ve rûz-ı cezâyâ îmân edenler, Ramazân evâ'ilinde [23] Medîne'ye gelsinler." diye Gıfâr, Eslem, Süleym, Eşca', Müzeyne ve Cüheyne kabîlelerine haber gönderdi. Ramazân ibtidâsında Medîne'ye civâr olan kabîleler takım takım gelmeye başladı. Resûl-i Ekrem efendimiz harekât-ı harbiyyeyi kimseye bildirmemek ve Necid tarafıyla meşgûl olduğunu göstermek için Ebû Katâde'yi bir mikdâr 'askerle Vâdî-i İzam tarafına gönderdi. Mekke yollarını tutmak için Huzâ'a kabîlesine emreyledi. Onlar da takım takım yolları ve boğazları tutup bir taraftan diğer tarafa kuş uçurmaz oldular.

Mukaddemâ İslâm 'aleyhinde bulunan kabâ'il ü 'aşâ'ir, Hudeybiyye sulhünden sonra Seyyidü'l-beşer efendimize tâbi' olduklarından taraf-ı nebevîden vukû' bulan emre imtisâlen Medîne'ye geldiler. Ashâb-ı kirâm dahi hâzır oldu. Resûl-i Hudâ *sallâllâhu 'aleyhi ve sellem* efendimiz, Ramazân'ın onunda on bin nefer-i 'asâkir-i İslâmiyye ile Medîne-i Münevvere'den çıktı. Evvelce nümâyîş için Necid tarafına gönderilen Ebû Katâde hazretleri dahi dönüp esnâ-yı râhta Resûl-i Ekrem'e yetişti ve etrâfından ba'zı kabâ'il dahi gelip ordu-yı hümâyûnun mevcûdu on iki bin nefere bâliğdi. Hudeybiyye senesi Medîne'den hareket eden İslâm'ın 'adedi bin beş yüz râddesinde iken iki sene sonra Mekke üzerine çıkarılan işbu ordunun on iki bin nefere bâliğ olması Hudeybiyye musâlahasının semeresidir. [24] 'Amm-i Resûl-i Ekrem, Hazret-i 'Abbâs İslâm'ını ihfâ ile Mekke'de oturur ve sikâyet-i zemzem hizmetini îfâ ederdi. Bu kere izhâr-ı İslâm ile ehl ü 'ıyâlini alıp Medîne'ye gelirken ordu-yı hümâyûna râstgeldi. Ağırlığını Medîne'ye gönderip efdalü'l-mücâhidîn efendimiz hazretleriyle Mekke'ye 'âzim oldu. Huzâ'a kabîlesi yolları tuttuklarından Kureyş, Resûl-i Ekrem efendimizin tedârikât-ı cismiyyesinden haber alamayıp gaflette oldukları hâlde ordu-yı hümâyûn "Merru'z-Zahrân" nâm vâdiye muvâsalat eyledi. Serdâr-ı ketîbe-i asfîyâ efendimiz hazretleri gece orada on bin âteş yaktırıp teşrîfini öyle bir büyük âteş donanmasıyla Kureyş'e bildirdi. Rü'esâ-yı Kureyş haberdâr oldukları gibi telâşa düştüler ve yine Ebû Süfyân'ın başına üstüler. Ebû Süfyân, Hakîm b. Hizâm ve Budeyl b. Varakâ ile Merru'z-Zahrân üzerindeki tepeye çıkarak teftîş için dolaşıp dururlar iken ordu-yı hümâyûndan çıkarılan süvârî karakollarına esîr oldular. Ordu-yı hümâyûnda bulunan 'amm-i Nebiyy-i Ekrem, Cenâb-ı 'Abbâs: "Yarın 'alelgafle Kureyş üzerine hareket olunursa bir fenâlık olur, varıp bir adam bulayım, Kureyş'e haber göndereyim, sabâh erken gelip emân dilesinler." diye Resûl-i Ekrem'in katurına râkiben ordudan dışarı çıkmıştı. Uzaktan Ebû Süfyân'ın sesini işitti, yanına varıp arkasına katarak huzûr-ı nebevîye getirdi. 'Afv ü itlâkini ricâ eyledi. [25] Resûl-i Ekrem efendimizin Ebû Süfyân'a: "Daha nokta kadar kelime-i tevhîdi lisânına almayacaksın." hitâb-ı 'itâb-âmîzi ve Hazret-i 'Abbâs'ın ibrâmı ve Hazret-i 'Ömer'in korkusuyla Ebû Süfyân kelime-i şehâdeti zikredebildi. Refikleri dahi İslâm ile müşerref oldular. Bunun üzerine pâdişâh-ı mürselîn efendimiz: "Her kim Ebû Süfyân'ın hânesine girerse emîndir, kim ki mescid-i şerîfe girerse emîndir, her kim hânesine kapanırsa emîndir, kim ki Hakîm b. Hizâm'ın hânesine girerse emîndir." dediler. Hazret-i 'Abbâs, Ebû Süfyân'ı alıp ordu-yı hümâyûnun geçeceği boğazın ağzına götürdü. 'Asker fevc fevc geçtikçe Ebû Süfyân kimler olduğunu sorar, Hazret-i 'Abbâs ta'rîf ederdi. Ebû Süfyân ordu-yı hümâyûnu gözden geçirip gözü daldı. "Az vakit içinde bu kadar kabîleyi toplayıp ve cümlesini yek-vücûd eyleyip habersizce Mekke'yi sevk edivermek ne büyük iktidârdır." diyerek derin derin efkâra daldı. Burasını düşünüp dururken bir de mevkib-i nebevî zuhûr edince bütün bütün şaşırıp: "Yâ 'Abbâs 'amzâdenin saltanatı ne büyükmüş" deyince Hazret-i 'Abbâs: "Sus, o nübüvvettir." dedi. Bütün 'asker boğazı geçtikten sonra Hazret-i 'Abbâs, Ebû Süfyân'ı salıverdi. Ebû Süfyân, Hakîm b. Hizâm ile Mekke'ye gelip Harem-i Şerîf'e girdi. Kureyş'e hitâben: "Ey nâs işte gelen Muhammed'dir,

sizin mukâvemet edemeyeceğiniz bir kuvvetle geliyor.” diye keyfiyeti i’lân eyledi. Resûlullâh’ın [26] verdiği emânı bildirdi. “Müslümân olun da kurtulun.” dedi. Mekke içinde bir ‘azîm gulgule düştü. Halk ne yapacağını şaşırды. Kimi Ebû Süfyân’ın hânesine, kimi Harem-i Şerîf’e seğırtir. Kimi evine kapanır, kimi bir yerde duramayıp sokakları dolandır. Kimi silâhlanır, kimi silâhını atar. Kâh toplanır, kâh dağılırды.

Ebû Süfyân’ın imânıyla Kureyş’in ekseri İslâm’a meyleyledi. Yalnız Süheyl b. ‘Amr ile İkrime b. Ebû Cehil, Safvân b. Ümeyye, Benî Bekr, Benî Hâris ve Hüzeyl ve Ehâbiş kabîlelerinden bir mikdâr ‘asker toplanıp Mekke’nin alt tarafında “Handeme” dedikleri mahalde cenge hâzır oldular. Resûl-i Ekrem efendimiz ise Mekke’nin üst tarafında vâki ‘ “Kedâ” dedikleri dağ yoluyla Mekke’ye girmek üzere Hazret-i Zübeyr’i ve diğerk taraftan dahi Hazret-i Sa’d b. ‘Ubâde’yi me’mûr buyurdıkları gibi Mekke’nin alt tarafından Handeme yoluyla hareket etmek üzere Hâlid b. Velîd *radiyallâhu ‘anhı* sevk etmişler ve Kureyş tarafından ta’arruz olunmadıkça harbe girişmemelerini emr ü tenbîh eylemişlerdi. ‘Asâkir-i İslâmiyye ber-mûceb-i emr kimseye ta’arruz etmeyerek kemâl-i ta’zîm ü âdâb ile Mekke-i Mükerrerme’ye girdiler. Ahâlî tarafından dahi ta’arruz olunmadı fakat Handeme’de Süheyl ve İkrime ve Safvân’ın ‘askeri sedd-i râh olmak istedi. Hazret-i Hâlid onlara nasîhat eylediyse de [27] dinlemediler. Cenge başlayıp Kürz b. Câbir-i Fihri’yi ve Hubeyş ibnü’l-Eş’ari’yi şehîd eylediler. Hazret-i Hâlid mukâbeleye mecbûr olup öyle bir şiddetli hücum etti ki birinci hücumda on üç müşriki katl ile kusûrunu çil yavrusu gibi dağıttı. Başka tarafta aslâ muhârebe vukû’a gelmeksizin ‘asâkir-i İslâmiyye takım takım Mekke-i Mükerrerme’ye girdiler. Hâtimü’l-Enbiyâ *sallallâhu ‘aleyhi ve sellem* efendimiz hazretleri mübârek re’s-i sa’âdetlerinde siyâh ‘imâme olduğu hâlde Mekke-i Mükerrerme’ye dâhil oldular ve hemen Ka’be-i Mu’azzama’ya ‘azîmet eylediler. Ka’be-i Mu’azzama görüldüğü gibi Hâtimü’l-Enbiyâ hazretleri tekbîr aldılar. Cümle ashâb tekbîr getirdiler, sadâ-yı tekbîrden dağlar inledi. O gün yevm-i Cum’a idi, ‘id-i fitra on gün kalmıştı. Resûl-i müctebâ Harem-i Şerîf’e girdi ve beyt-i mu’azzamın kapısı önünde durdu. “Ey cemâ’at-i Kureyş! Benden ne umarsınız, hakkınızda ne mu’âmele edeceğim zannedersiniz?” dedi. Orada hâzır olan ekâbir-i Kureyş: “Hayr umarız, kerem sâhibi birâder, kerem sâhibi birâderzâde.” dediler. Nebiyü’r-rahme efendimiz: “Hep âzâdsınız.” buyurdular. Gerçi Kureyş’ten ba’zılarının demi heder edildiyse de, mu’ahharen ba’zıları katl ve ba’zıları ‘affedilmiş ve ‘affedilenler İslâm’ı kabûl etmişlerdir. [28] Bu sûretle ‘âmmeye emân verildikten sonra Hazret-i Peygamber, yedi kere Mekke’yi tavâf etti, derûn-ı Ka’be’deki putların cümlesi kırıldı. Beytullâh onlardan tathîr edildi. Resûl-i Ekrem efendimiz, Safâ üzerine çıkıp oturdu. Hazret-i ‘Ömer el-Fârûk yanında durdu, nâs gelip bî’at ettiler. Ensâr-ı kirâm: “Hazret-i Muhammed vatanına kavuştu, ‘aşiretiyle görüştü, bundan sonra bizim beldemize gider mi?” diye söyleşip te’essûf ettiklerini Cibrîl *‘aleyhi’s-selâm*, Hazret-i seyyidü’l-enâma bildirdi. Hâtimü’r-rüsûl efendimiz hazretleri dahi Ensâr’a hitâben: “Ey cemâ’at-i Ensâr! Ben Allâh’ın kulu ve resûlüyüm, sizin beldenize hicret ettim. Hayât ü memâtim sizin yanınızdadır.” buyurmasıyla Ensâr-ı kirâm bu iltifât-ı nebeviyyeden dolayı fevkalâde sevindiler. Ögle vakti Hazret-i Bilâl *radiyallâhu te’âlâ ‘anhı*, Ka’be üzerinde ezân okudu.

Sübhânallâh

Ne büyük inkılâbât-ı hasenedir ki sabâhleyin Ka’be üzerinde “Hubel” nâmındaki koca put dururken ân-ı vâhidde hâk ile yeksân olup ögle vakti ezân-ı Muhammedî okunuyor. Harem-i Şerîf’te bu kadar putlar varken [29] cümlesi mahvedilip Ka’be-i müşerrefenin etrâfında nice bin ağızdan tekbîr almıyor. Lât ve ‘Uzzâ’ya perestîş olunurken yalnız vâcibü’l-vücûdi te’âlâ şânühü ‘ani’l-vâlidî ve’l-mevlûdî hazretlerine ‘ibâdet olunuyordu.

Medîne’ye ‘Avdet-i Seniyye: Resûl-i Ekrem efendimiz, ‘Attâb b. Esîd *radiyallâhu ‘anhı* Mekke vâlîsi nasb etmiş ve Mu’âz b. Cebel hazretlerini ahkâm-ı şer’iyyeyi nâsa bildirmek için Mekke’de bırakıp kendileri ashâb-ı kirâmıyla Mekke’den çıkmış ve o senenin Zilka’desi evâhîrinde Medîne’ye vâsıl olmuştur.

İrthâl-i Nebevî ‘aleyhi’s-selâm: Rûh-ı pür-fütûh-ı cenâb-ı nebevînin a’lâ-yı ‘illiyîne su’ûdu târîh-i Hicret’in on birinci senesi Rebî‘ülevvel’inin on ikinci Pazartesi günü kable’z-zevâl vukû’ bulmuştur. Feth-i Mekke’den sonra Kureyş tâ’ifesi İslâm ile müşerref olup sâ’ir kabîleler dahi birer birer îmâna geldiklerinden ‘Arabistân’da ehl-i İslâm’a karşı duracak tâvâ’if ü kabâ’il kalmamıştı. [30] Bu muzafferiyetlere dâ’ir, “إِذَا جَاءَ إِذْ جَاءَ”^{vi} sûresi nâzil oldu. Hülâsa-i ma’nâ-yı münfi: “Ol dem ki Allâh tarafından nusret ü fütûhât gele ve göresin ki nâs fevc fevc Allâh’ın dînine dâhil oluyorlar. Hemen Rabbine hamd ederek tesbîh ü istiğfâr et.” demektir. Bu ise Hâtimü’l-Enbiyâ efendimiz hazretlerinin ‘ömrü az kaldığına remz ü işaretti. Zîrâ Resûl-i Ekrem efendimizin bi’seti dîn-i İslâm’ın te’sîsi hikmetine mebnî idi, bu hâsıl oldu. Nâsın fevc fevc İslâm’a geldiğini gördüğünde tesbîh ü istiğfâr et demekten artık beri tarafa teveccüh eyle ve âhîret seferine hâzır ol ma’nâsı çıkar. Bu sûre-i şerîf, tilâvet olunurken Hazret-i ‘Abbâs *radiyallâhu ‘anh* nükteyi anlamayıp müte’essir olarak ağlamıştır.

Haccetü’l-Vedâ’: Hicret’in onuncu senesi Hâtimü’l-Enbiyâ efendimizin hacc-ı şerîf niyetiyle Mekke-i Mükerrreme’ye gideceği nâsa i’lân olundu. Zilhicce’ye beş gün kala Resûl-i Ekrem efendimiz öğle namâzını kıldıktan sonra ehl-i beyti ve ashâb-ı kirâmını alıp Medîne’den çıktı. Zü’l-Huleyfe’ye [31] geldi. O gece kalıp ertesi gün ihrâma girdi. Öğle namâzından sonra oradan dahi kalkıp kırk bin hüccâc ile Mekke-i Mükerrreme’ye ‘azîmet buyurdu. Zilhicce’nin dördüncü Pazar günü kâfile-i hac ile Mekke’ye girdi ve Benî Şeybe kapısından Harem-i Şerîf’e dâhil oldu. Beyt-i şerîfi görünce: “Yâ Rab! Sen bu beytin şeref ü şân u mehâbetini ziyâde kıl.” dedi. Beytullâh’ı tavâf edip Safâ üzerine çıktı. Cenâb-ı Hakk’a du’â ile Merv’e inip sa’y etti. Cum’a günü ‘arefe olup hâtimü’l-mürselîn, kâfile kâfile gelen yüz bin hüccâc ile hacc-ı ekber eyledi. O gün gâyet mü’essir bir hutbe okudu. Zamân-ı câhiliyyetten kalma kan da’vâlarını yasak etti, işlemiş fâ’iz da’vâlarını kaldırdı. Ba’dehu ey nâs! Sizin kadınlarınız üzerinde haklarınız vardır ammâ onların dahi sizin üzerinizde hakları vardır. Onlar sizin hukûkunuza ri’âyet etmelidir. Siz de onlara hüsn-i mu’âmele etmelisiniz. Mü’mînler birbirinin karındaşıdır, bir kimseye karındaşının mâlî helâl olmaz meğer hüsn-i rızâsıyla vermiş ola. Ben size lâzım olan ahkâm-ı şer’iyyeyi tebliğ ettim, size iki şey bıraktım ki onlara temessük ettikçe hiçbir vakit dalâlette kalmazsınız. Biri Allâh’ın kitâbı, diğeri peygamberinin sünnetidir, diye daha pek çok ahkâm-ı dîniyyeyi beyân edip: “Ey nâs! Tebliğ ettim mi?” dedi. Ashâb-ı kirâm: “Evet.” dediler. Üç kere: “Şâhid ol yâ Rab.” dedi. [32] Akşâmüzeri ekmelü’l-mürselîn efendimiz henüz mevkıfte iken, “الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا”^{vii} âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Ma’nâ-yı şerîfi: “Bugün sizin dîninizi ikmâl ettim, sizin üzerinize ni’metimi itmâm eyledim. Sizin için dîn olmak üzere İslâm’ı beğendim ve ihtiyâr ettim.” demektir. Hâlbuki Hazret-i Peygamber’in tebliğine me’mûr olduğu ahkâm-ı dîniyye tamâm olunca zât-ı nübüvvet-penâhîlerinin dahi bu ‘âlem-i fânide işi kalmamış olur. Ebû Bekir *radiyallâhu ‘anh* bu âyet-i kerîmeyi işittiği gibi işareti anlayıp ağladı. Gurûb-ı şemste Fahr-i ‘Âlem efendimiz Kasvâ nâm devesine binip ve Üsâme *radiyallâhu ‘anh* terkisine alıp Müzdelife’ye muvâsalat eyledi. Ferdâsı sabâhleyin namâzdan sonra yine bu deveye bindi. Terkiye Fazl b. ‘Abbâs’ı aldı, Minâ’ya geldi. Menâsik-i haccın itmâmına kıyâm etti. Kurbân kesip tıraş oldu, kesilen saçlarını yâdigâr olarak ashâbına dağıttı ve: “Ey nâs! Menâsik-i haccı benden öğreniniz, belki bundan sonra benimle burada görüşemezsiniz.” dedi. Minâ’da okuduğu hutbesinde ümmetine hitâben: “Her birinizin kanı ve mâlî diğere harâmdır. Yevm-i kıyâmette Rabbinizin huzûruna geleceksiniz. Rabbiniz ‘amellerinizden soracak ve ‘amellerinize göre mücâzât buyuracaktır. Sakın benden sonra küffâr gibi fırka fırka olup birbirinizin boynuna [33] urmayasınız. Ey nâs tebliğ ettim mi?” diye sordu. Ashâb: “Evet.” dediler. “Şâhid ol yâ Rab!” deyip hâzır olanlar gâ’ib olanlara tebliğ olsun.” emrini verdi. Sevgili ümmetiyle vedâ eyledi. Mekke’ye gelip tavâf u vedâ ile İbn ‘Abbâs elinden zezem içti, hac tamâm oldu. Hüccâc dağıldı, Resûl-i Ekrem dahi Medîne’ye ‘avdet buyurdular. Fahr-i ‘Âlem efendimizin Medîne’yi teşrîf buyurdıkları gün oğlu Hazret-i İbrâhîm, ‘âlem-i âhîrete rihlet buyurmuşlardır. Hazret-i Fâtımâtü’z-Zehrâ *radiyallâhu te’âlâ ‘anhâ* ve *erdâhâdan* başka hayâtta evlâdı kalmadı.

Hicret'in on birinci senesi Safer'inin yirmi yedinci günü hastalandı. Hastalıkla bî-tâb oldukları hâlde bir tarafından Fazl ibn 'Abbâs, diğer tarafından 'Alî b. Ebî Tâlib *radiyallâhu 'anhumâ* tuttular. Minbere çıkıp oturdu, Cenâb-ı Hakk'a hamd ettikten sonra: "Ey nâs! Her kimin arkasına urmuşsam işte arkam gelsin ursun, kısâs olunsun. Her kimin alacağı var ise işte mâlim gelsin alsın." dedi. Minberden inip öğle namâzını kıldı. Tekrâr minbere çıkıp evvelki sözünü söyledi. Bu def'a bir kimse üç dirhem iddi'â etmekle derhâl te'diye eyledi. Ba'dehu ashâb-ı Uhud için du'â vü istiğfâr etti. Müşriklerin Cezîretü'l-'Arab'dan çıkarılmalarını ve elçilere zamân-ı sa'âdetlerinde nasıl ri'âyet olunursa öylece ikrâm olunmasını tavsiye buyurdu. [34] "Ve Allâhu te'âlâ bir kulunu dünyâ ile vuslat-ı ilâhiyyesi beyninde muhayyer kıldı, kul dahi onun vuslat ve mülâkâtını ihtiyâr eyledi." dedi. Kul ta'bîri, Resûl-i Ekrem efendimizin zât-ı 'âlîlerinden kinâye olup bununla 'âlem-i âhirete irtihâlîni iş'âr buyurdu. Ashâb-ı kirâmına nasîhat ü vasiyete başladı. Hazret-i Ebû Bekir'den pek memnûn olduğunu bildirdi. Büyût-ı sa'âdetten mescid-i şerîfe açılan kapılar kapandı. Yalnız Ebû Bekir kapısının açık bırakılmasını emreyledi. "Sizi Allâh'a ısmarladım." deyip hücre-i sa'âdete gitti. Ensâr ise hastalığın iştîdâdından muztarib olup hücre-i sa'âdetin etrâfında pervâne gibi dolaşmaya başladılar. Hazret-i 'Abbâs, Fazl b. 'Abbâs, 'Alî b. Ebî Tâlib *radiyallâhu 'anhum* tekrâr Hazret-i Nebiyy-i muhteremi mescid-i şerîfe getirdiler. Hâtimü'l-Enbiyâ efendimiz minbere çıkıp Ensâr'a hitâben: "Ey nâs! Benim irtihâlîmi düşünüp telâş ediyormuşsunuz, bir peygamber ümmeti içinde mü'ebbed kaldı mı ki ben de sizin aranızda mü'ebbed kalayım. Ma'lûmunuz olsun ki ben Hazret-i Hakk'a vâsıl olacağım. Şeref-i vuslata cümlenizden ziyâde müstehakkım. Size nasîhatim odur ki Muhâcirîn-i evvelîne hürmet ve ri'âyet edesiniz." dedi. Sonra: "Ey Muhâcirîn! Sizlere dahi vasiyetim budur ki Ensâr'a güzel mu'âmele edesiniz, onlar size iyilik ettiler. Sizi kendi memleketlerine götürdüler, hânelerinde barındırdılar. Geçinmede müzâyakaları var iken sizleri nefsleri üzerine tercîh ile mâllarına ortak [35] eylediler. Her kim Ensâr üzerine hâkim olur ise onlara ri'âyet eylesin ve içlerinde kusûr edenler olursa 'avf ile mu'âmele eylesin." diye nasîhat verdi. Tekrâr 'umûma hitâben: "Ey nâs! 'Âlemde cereyân eden işler kazâ ve kader-i ilâhîye menût ve mu'allaktır, vaktinde olacak işi ta'cilde fâ'ide yoktur. Cenâb-ı Hak kimsenin ta'cîli ile 'acele eylemez. Allâh'ın kazâ vü kaderine galebe sevdâsında olanlar mağlûb ve makhûr olur. Taraf-ı ilâhîye hud'a etmek isteyenler aldanır, hâ'ib ü hâsir kalır. Ben size şefkatli ve merhametliyim. Sizler yine bana kavuşacaksınız, buluşacağımız kenâr havz-ı Kevser'dir. Her kim kenâr-ı Kevser'de benimle buluşmak isterse elini ve dilini mâlâyâ'nîden sakınsın. Ey nâs! Günâh ü ma'siyyet, sebep-i tağyîr-i ni'met olur. Eğer halk, yâr ü mutî' olursa emîr ü âmirleri dahi öyle olur." buyurdu. Resûl-i Ekrem efendimiz hastalığı ziyâdeleşmesiyle ehl-i beytin ittîfâkı üzerine 'Âişe *radiyallâhu te'âlâ 'anhâ* hazretlerinin hücreinde yatmasına karâr verildi. Hâtimü'l-Enbiyâ efendimiz minberden inip hücre-i 'Âişe'ye gitti. Rebî'ülevvel'in on ikinci Pazar günü hastalığı pek ziyâde şiddet kesb etmekle kerîme-i muhteremeleri Fâtimatü'z-Zehrâ *radiyallâhu te'âlâ 'anhâ* hazretlerini çağırıp kulağına bir şey söyledi. Hazret-i Fâtîma ağladı. Ba'dehu yine bir şey söyledi. Hazret-i Fâtîma [36] güldü. İbtidâki söz âhireti teşrîfleri haberi olup, Cenâb-ı Fâtîma'yı ağlatmış; ikinci söz 'ehl-i beytimden ibtidâ sen benim yanıma geleceksin.' müjdesi olmakla Cenâb-ı Fâtîma'yı güldürmüştür. Ba'd-ı vakt-i zevâl, bâ-emr-i Hazret-i zi'l-Celâl, Hazret-i 'Azrâ'il rûh-ı pür-fütûh-ı Muhammediyyeyi a'lâ-yı 'illiyîne îsâl eyledi. اللهم متعنا فى يوم القيامة بشفاعة نبي الرحمة عليه افضل التحية^{viii}

Medfen-i Mutahhara-i Cenâb-ı Risâlet-penâhî: Hâtimü'l-Enbiyâ efendimiz hazretlerinin pâk ü nazîf ve mutahhar ü mu'attar olan mübârek cesed-i 'âlîleri ba'de'l-gasl üç sevb ile tekfîn ve Hazret-i Ebû Bekir es-Siddîk'ın re'yi üzerine hücre-i 'Âişe'de hastalıkları zamân yattıkları firâş-ı nebevîleri mahalline tedfîn edilmiştir ki el'ân "Ravza-i Mutahhara-i Seyyidü'l-Enâm" denilen makâm-ı melâ'ik-huddâm orasıdır.

Gazâvât-ı Sipeh-sâlâr-ı Ketîbe-i Enbiyâ *sallallâhu 'aleyhi ve sellem*

Gazve-i Bedr-i Kübrâ: Târîh-i Hicret'in ikinci senesi Ramazân'ının on sekizinci günü vukû' bulmuştur. [37] Re'îs-i müşrikîn Ebû Cehil ile yetmiş kadar müşrik maktûl olup

'amm-i Nebî, Cenâb-ı 'Abbâs ve 'Akîl b. Ebî Tâlib ve daha pek çok kimseler esîr oldular. Hazret-i 'Abbâs ve 'Akîl, İslâm ile müşerref ve zümre-i mü'minîne dâhil olmuştur.

Gazve-i Uhud: 'Amm-i büzürgvâr-ı Cenâb-ı Resûl-i kibriyâ, Hamza-i bâ-safâ bu gazâda "seyyidü's-şühedâ" unvân-ı celilini aldılar. Târîh-i Hicret'in üçüncü senesi Şevvâl'inin evâ'ilinde vukû' bulmuştur. Şühedâ-yı İslâm hakkında Kureyş'in mu'âmele-i vahşiyâneleri câlib-i nefret bir hâlde ve 'aded-i şühedâ yetmiş râddesindeydi. Müşrikîn-i mu'annidinden yirmi kadar nefer maktûl olmuştur.

Gazve-i Müreysî: Hicret-i seniyyenin beşinci senesi Şa'bân ayında vukû' bulmuştur. Ordu-yı hümâyûn bin neferden 'ibâretti. Resûl-i Ekrem bizzât 'asâkir-i İslâm'ı harbe sevk edip muhâlif-i İslâm olan Huzâ'a kabilesi oymağından Benî Mustalik tâ'ifesini Müreysî' Suyu üzerinde perîşân eyledi. Bir haylî maktûl ve yedi yüzden ziyâde muhâlifin esîr olmuştur. Re'îsleri olan Hâris b. Ebî Dırâr'ın kerîmesi Cüveyriyye'yi Resûl-i Ekrem efendimiz bedel ile alıp tezevvüc buyurmakla ashâb-ı kirâm: "Resûlullâh'ın akrabâsı nasıl esîr olur?" diye bütün üserâyı âzâd eylediler. Cüveyriyye'nin bahtiyârlığını anlamalı ki bir günde esîr iken zevciyyet-i nebeviyye sa'âdeti buldu, hem de kavminin esâretten kurtulmasına sebep oldu.

[38] **Gazve-i Hendek:** Hicret-i seniyyenin beşinci senesi Muharrem'inde vukû' bulmuştur. Kureyş ordusu on bin neferden ziyâde olduğu hâlde Resûl-i Ekrem efendimiz hazretleri Selmân-ı Fârisî'nin ihtârı üzerine Medîne-i Münevvere kenârına hendek kazıp 'asâkir-i İslâm tedâfü'î harekette bulundular. Bu muhârebeye müşrikînden dört nefer maktûl, İslâm'dan beş nefer şehîd ve Ensâr'ın en büyüğü olan Sa'd b. Mu'âz *radiyallâhu 'anh* dahi ağırca mecrûh olmuştur.

Gazve-i Benî Kurayza: Hendek gazâsını müte'âkiben vukû' bulmuştur. Benî Kurayza Yahûdîleri, gazâ-yı Hendek'te nakz-ı 'ahd edip ordu-yı hümâyûnu telâşa düşürmüşlerdir. Gazâ-yı mezkûru müte'âkib bâ-emr-i Hudâ, Resûl-i kibriyâ üç bin kadar 'asâkir-i İslâm ile Benî Kurayza Yahûdîlerinin sâkin oldukları hisârı kuşattılar. Yirmi günden ziyâde muhâsara edip hisârın bilâ-şart teslîmi üzerine Benî Kurayza'nın eli silâh tutanları Sa'd b. Mu'âz'ın hükmüyle katl ve emvâlî ganîmet edilip arâzî-i Kurayza, Ensâr'ın muvâfakatıyla Muhâcirîn'e taksîm edilmiştir. Resûl-i Ekrem efendimiz, üserâ-yı Kurayza içinde Reyhâne'yi intihâb ve tezvîc buyurmuşlardır.

Feth-i Hayber: Hicret-i seniyyenin yedinci senesi Muharrem'inde vukû' bulmuştur. [39] Civâr-ı Medîne'den nefy ü iclâ edilen Yahûdîler, Medîne'nin Şâm cihetinde ve Medîne'ye dört konak mesâfede bulunan Hayber şehrinde toplanmaya başladılar. Hayber şehrinin müte'addid kaleleri ve pek çok hurmâlıkları vardı. Ehl-i İslâm bir vakitten beri Kureyş, Mekke'den emîn olamadıklarından Şâm tarafını düşünmeye vakit bulamamışlardı. Mu'ahharen Mekke'de Hudeybiyye nâm mahalde Resûl-i Ekrem efendimizle Kureyş'in 'akd ettikleri musâlahâ üzerine Peygamber efendimiz Şâm cihetini nazar-ı ehemmiyete aldı. Çünkü Şâm ile İslâm'ın en büyük ticâreti olmakla Yahûdîlerin Şâm yolunda toplanmaları İslâm hakkında muzırdı. Ser-i hayl-i enbiyâ efendimiz hazretleri 'asâkir-i İslâm'dan bin dört yüz piyâde ve iki yüz süvârî ile Hayber'i muhâsara etti. On gecedan ziyâde muhâsara devâm eyledikten sonra Hayber fethedildi. Ehl-i İslâm'dan on beş nefer şehîd olup, Yahûdîlerin doksan üç neferi katlolundu. Bu muhârebeye Hazret-i 'Alî'den pek büyük âsâr-ı kuvvet ü şecâ'at görülmüştür, hattâ bir kale kapısını koparıp kalkan yerine kullanmışlardır. Rû'esâ-yı Yehûd'dan âl-i Hukayk'ın mukaddemâ Hayber'e gizlice aşırılan zî-kıymet eşyâsı çıkarıldı, yalnız evânî ve huliyyâtın mikdârı [40] on bin altın tahmîn edildi. Bu gazâda 'asâkir-i İslâm pek çok mâl iğtinâm etmiştir. Üserâ-yı Hayber içinde Ebî Ahtab'ın kızı Safiyye bulunmuştu. Rebî' b. Hukayk'ın oğlu Kinâne henüz kendisini tezevvüc ettiği hâlde Hayber cenginde maktûl olduğundan Safiyye dul kalmış ve Resûl-i Ekrem efendimiz tezvîc buyurmuşlardır.

Vâdi'l-Kurâ: Feth-i Hayber'i müte'âkib Vâdi'l-Kurâ'ya Resûl-i Ekrem efendimiz 'azîmet ve ora[nın] Yahûdîlerini İslâm'a da'vet ettilerse de Yahûdîler muhâlefet ettiklerinden ve içlerinden biri harb için er dilediğinden Zübeyr *radiyallâhu 'anh*, Yahûdî'yi

katletmiş ve Vâdi'l-Kurâ yürüyüş ile alınıp zuhûr eden emvâl ü eşyâ guzâta taksîm olunmuştur.

Feth-i Mekke-i Mükerrerme: Tafsîlâtı geçmiştir.

Gazve-i Huneyn: Feth-i Mekke'den sonra 'Arab'ın en büyük kabîlelerinden sayılan Hevâzin, Resûl-i Ekrem efendimizle harb etmek üzere beyinlerinde ittifâk ettiler. Yirmi bin kişilik ordu ile Mekke ve Tâ'if arasında vâki' Huneyn nâm vâdide toplandılar. Resûl-i Ekrem efendimiz dahi bunlara karşı ikmâl-i tedârikât-ı harbiyye ile bu sene Şevvâl-i şerîfin yedinci günü Mekke'den çıktılar. İslâm ordusunun mikdârı on iki bin kişiydi. Bu muhârebede evvelâ İslâm tarafında bir hezîmet görülmüşken [41] mu'ahharen nusret-i ilâhiyye zuhûr ederek Hevâzin fenâ hâlde bozulup perîşân olmuştur.

Gazve-i Tâ'if: Kabâ'il-i müttefika ordularının İslâm tarafından perîşân edilmesi üzerine 'Arab'da İslâm'a karşı duracak kuvvet kalmadığından Sakîf kabîlesi vatanları olan Tâ'if'e çekilip tahassun etmişlerdi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem efendimiz üserâ ve emvâl-i ganâyimi Cî'râne nâm mevki'de bırakıp biraz 'askeri muhâfız ta'yîn ederek 'asâkir-i mütebâkiyye ile Tâ'if'i muhâsara etmiştir. İşte bu muhâsarada yine Selmân-ı Fârisî'nin ma'rifetiyle mancınık isti'mâl olundu. Müddet-i muhâsara on sekiz gün devâm eylediğinden Resûl-i Ekrem efendimiz feth-i kaleyi vakt-i merhûnuna ta'lik buyurup Cî'râne'ye 'avdet buyurdular. Bu gazâda İslâm'dan on iki nefer şehîd olmuştur. Resûl-i Ekrem efendimiz hazretleri sâlifü'z-zikr muhârebelerde bizzât harb eylemiştir.

Resûlullâh Efendimizin Seriyeleri

Seriyye lafzı, feth-i sîn-i mühmele ve teşdîd-i yâ-yı tahtâniyye ile dir. Peygamber efendimiz hazretlerinin berâber bulunmadıkları orduya ve harbe [42] "seriyye" istilâh edilmiştir. Seriyye, "gece çıkarılan 'asker" demektir.

Seriyye-i Hazret-i Hamza: Hicret'in yedinci ayı veyâ ikinci senesi birinci def'a olarak otuz nefer İslâm'a emîr ta'yîn olunup Kureyş kervânı üzerine gönderilmiştir. Ebû Cehil o kervândaydı, lâkin harb olmadı.

Seriyye-i Sa'd b. Vakkâs: Yirmi nefer ile Harrâr'a gönderildi. Bu def'a dahi harbsiz 'avdet olundu. Çünkü Kureyş kervânı bir gün evvel geçmişti.

Seriyye-i 'Abdullâh b. Cahş: Nahle'de Kureyş kervânını urup iki esîr ve haylî mâl aldı. İbtidâ alınan ganîmet bu idi. Lâkin Receb ayının son günü ya'nî şehri harâm olmakla ganîmet te'hîr ve esîrler âzâd edildi.

Seriyye-i 'Umeyr^{ix} b. 'Adî el-Hatmî, Karkaretü'l-Küdr, Kaynukâ', Sevîk, Muhammed b. Mesleme,^x Gazve-i Gatafân ve Gazve-i Benî Süleym'de dahi harb vukû' bulmayıp ba'zularından ganîmet alınmış ve ba'zıları müşrikînden kimin üzerine gönderilmiş ise onun katliyle hitâm bulmuştur.

Seriyye-i Zeyd b. Hârîse: Yüz atlı ile 'Irâk yolunda Karede nâm mahalde Kureyş'in kervânını urup emvâlî getirdi.

Vak'a-i Benî Nukayr: Harbsiz hitâm bulup pek çok esliha alınmış ve Benî Nukayr Yahûdîleri korkudan celâ-yı vatan etmişlerdir. [43] Benî Nukayr bir büyük kabîle olup re'îsleri Huyey b. Ahtab'dı.

Vak'a-i Zâtü'r-Rikâ': Dört yüz nefer-i 'asâkir-i İslâm ile Resûl-i Ekrem efendimiz bizzât Gatafân'dan Benî Muhârib ve Benî Sa'lebe ile harb etmek için Nahle'ye 'azîmet buyurmuşlarsa da harbsiz 'avdet-i seniyye vukû' bulmuştur.

Seriyye-i Ebî Seleme 'Abdullâh b. 'Abdüled: Hilâl-i Muharrem'dedir. Feyd^{xi} nâhiyesinde Cebel-i Katan üzerine gitmiş ve biraz koyun sürüp 'avdet eylemiştir. Çünkü Huveylid'in oğlu Tuleyha^{xii} ve Seleme'yi aramak için gidilmişti. Her ne kadar arandıysa da bulunamadı.

Seriyye-i ‘Abdullâh b. Üneys: Süfyân b. Hâlid el-Hüzelî üzerine gidip Vâdî-i ‘Urene’[de]^{xiii} başını keserek ‘avdet eylemiştir. Siyerlerde yazıldığı vechle ‘Abdullâh’ın bu bâbda istediği tedbîr harbe hâcet bırakmamıştır.

Seriyye-i ‘Âsım b. Sâbit: Altı nefer-i İslâm ile ta’lîm-i dîn için bi’t-taleb Recî’e gitmişti, gadredip üzerlerine silâh çektiler. Ashâb-ı kirâm dahi ba’zıları şehîd ve ba’zıları esir oluncaya kadar harb eylediler. Üserâ-yı müslimîni Mekke’ye gönderip Bedir’de akrabâsı katledilen müşrikine sattılar, onlar da üserâ-yı müslimîni asıp oka tuttular.

Vak‘a-i Bî’r-i Ma‘ûne: Ta’lîm-i dîn için Münzir b. ‘Amr’ın refâkatiyle Necid’e gönderilen yetmiş kadar ashâbın gadren şehâdetidir. İçlerinde [44] yalnız Ka‘b b. Zeyd halâs olmuştur, onu dahi öldü diye bırakmışlardı. Bu gadr, ‘adüvv-i Allâh, ‘Âmir b. Tufeyl el-‘Âmirî tarafından vukû‘a getirilmiştir.

Vak‘a-i Dûmetü’l-Cendel: Dımaşk ile Medîne arasında bir mahaldir. Resûl-i Ekrem efendimiz, etrâfta İslâm üzerine ta’arruz eden eşkıyânın def’i için bin nefer-i İslâm ile ‘azîmet buyurmuşlar ise de kimseyi bulamadıklarından harbsiz ‘avdet-i hümâyûn vukû‘ bulmuştur.

Vak‘a-i Lihyân: Resûl-i Ekrem efendimiz, iki yüz kadar ‘asâkir-i İslâm ile Benî Lihyân üzerine gitmişlerse de Lihyânîler korkudan firâr eylemeleriyle harbsiz ‘avdet buyurulmuştur.

Gazvetü’l-Gâbe: ‘Uyeyne, Resûl-i Ekrem efendimizin develerini sürüp çobanını katletmişti. Peygamber efendimiz hazretleri Mikdâd’ı evvelce ardlarından gönderip mu’ahharen kendileri dahi ‘azîmet buyurmuştur. Mikdâd hazretleri yettiği düşmanı katletti, ashâbdan bir kişi şehîd oldu.

Seriyye-i Muhammed b. Mesleme: Otuz nefer-i İslâm ile Dariyye nâhiyesi üzerine gidip ahâlîsinden ba’zıları firâr eylemeleriyle hayvânlarından birazını üserâ ile Medîne’ye getirdi. Sümâme b. Üsâl el-Hanefî, Müslüman oldu. Yine Muhammed b. Mesleme, on adam ile Benû Sa‘lebe üzerine gidip Sa‘lebîler [45] yüz nefer olmakla Muhammed b. Mesleme’den mâ‘adâsını şehîd eylediler. Muhammed b. Mesleme mecrûhen bir Müslümânın gayretiyle Medîne’ye getirildi. Sonra Resûlullâh efendimiz, Ebû ‘Ubeyde b. el-Cerrâh hazretlerini üzerlerine gönderip gâret ettirdi.

Seriyye-i Zeyd b. Hârîse: Benî Süleym üzerine gitmişti. Medîne’den dört mîl mesâfede vâki‘ Cemûm^{xiv} nâm mahalde bulunurlardı. Mahall-i mezkûrda Medîne’den bir hatun buldular. İsmi Halîme-i Müzeyne idi, mahall-i Benî Süleym’e delâlet eyledi. Biraz hayvân biraz da esir aldılar, dönüp Medîne’ye geldiler. Resûl-i Ekrem efendimiz, Halîme ile kocasını âzâd buyurdular. Yine müşârûn ileyh, yetmiş nefer-i İslâm ile Kureyş’in Şâm’dan gelen kervânını urmak için Îs^{xv} nâm mahalle gitmişti, kervânı urdular, biraz esir aldılar. Yine müşârûn ileyh, on nefer-i İslâm ile Benû Sa‘lebe üzerine çıkıp lâkin ‘Arab firâr eylediğinden biraz koyun ve hayvân sürüp getirmiştir. Yine müşârûn ileyh, bu sene Vâdî’l-Kurâ’nın^{xvi} ortasında bir dere ismi olan Hismâ nâm mahalle gitmiştir. Sebeb-i ‘azîmeti şöyledir ki ashâb-ı kirâmdan Dihye b. Halîfe el-Kelbî, Kayser tarafından ‘avdet ederken yolda Hüneyd’in oğlu Ârîd,^{xvii} Cüzâm’dan bir bölük adam ile Dihye’ye rastgelip önünü kesti fakat Benî Dubeyb’den^{xviii} beş on kişi gelip Hazret-i Dihye ile yanında [46] olan metâ’i kurtardılar. Bu vak‘a üzerine Zeyd b. Hârîse, beş yüz adamlı gidip hânûmânlarını gâret ve Hüneyd’in oğlu dahi dâhil olduğu hâlde bir çoğunu katl ve yüz kadar esir ile bir haylî ganâyim almış ve mu’ahharen haremleri reddolunmuştur. Yine müşârûn ileyh, bir mikdâr ‘asker ile Şâm ve Medîne arasında Vâdî’l-Kurâ’ya ‘azîmet edip harb etmişse de İslâm’dan çok kimse şehîd olup, kendisi dahi mecrûh olmuştur. Harbden mecrûh olarak çıkarıldığı hâlde cânından ramak kalmıştı, sonra şifâ-yâb olmuştur.

Seriyye-i ‘Abdurrahmân b. ‘Avf: Bu seferde Resûl-i Ekrem efendimiz, ‘Abdurrahmân’ın imâmesini mübârek elleriyle giydirip du‘â etmiş ve Dûmetü’l-Cendel’e göndermiştir. Üç gün onları İslâm’a da‘vet edip re’isleri Asbağ b. ‘Amr el-Kelbî, Nasrânî

idi, îmânı kabûl etti. Bu sebeble içlerinden pek çoğu Müslümân oldular. Ba'zılar, cizyeyi kabûl eyledi. 'Abdurrahmân hazretleri Asbağ'ın kerimesi Tûmâdır'ı tezevvüc ile Medîne-i Münevvere'ye getirdi, ondan Ebû Seleme dünyâya geldi.

Seriyye-i 'Alî b. Ebî Tâlib radiyallâhu 'anh: Ma'iyet-i 'âlilerinde yüz nefer-i 'asâkir-i İslâm bulunduğu hâlde Benî [47] Sa'd kabîlesini urdular. Benî Sa'd, Fedek ile Hayber beynindeydi. Beş yüz deve, iki bin koyun aldılar. Benî Sa'd firâr eyledi. Ganâyimi Medîne'ye getirdiler, bu vak'ada harb edildi.

Seriyye-i Zeyd b. Hârîse: Zeyd hazretleri Şâm'dan gelirken Vâdi'l-Kurâ nâhiyesinde Fezâre'den Benû Bedr önüne çıkıp, onun ve ashâb-ı kirâmın mâllarını ahz etmişlerdi. Zeyd hazretleri gelip vak'ayı haber vermesiyle Resûl-i Ekrem efendimiz, onu eşkiyâ üzerine irsâl eyledi, gidip bunları ortaya aldılar. Ekserisini katledip re'isleri Ümmü Kırfe'yi esir eylediler ve kızı Cârîye bt. Mâlik b. Huzeyfe'yi dahi diri tuttular. Ümmü Kırfe i'dâm olundu.

Seriyye-i 'Abdullâh b. 'Atîk:^{xix} Ramazân-ı şerifte vukû' bulmuştur. Resûl-i Ekrem efendimiz, Hendek gazâsında ahzâbı cem' eden Ebû Râfi', Selâm b. Ebî el-Hukayk nâm Yahûdî'yi katl için Hayber'e göndermişti, gidip katletti.

Seriyye-i 'Abdullâh b. Revâha: Onlar dahi Üseyr b. Zârim^{xx} nâm Yahûdî'yi katl için Hayber'e gönderilmiştir. Gidip onu, yanında bulunan otuz nefer-i şakî ile katlettiler. Merkûm, Resûl-i Ekrem efendimiz [ile] harb için hazırlanıyordu. Hıfz-ı Hudâ ile İslâm'a bir zarar isâbet etmedi.

Seriyye-i Kürz b. Câbir el-Fihri: 'Uranî üzerine gitmiştir. Bu 'Uranî, Becîle'den olan Huyey'dir. Bunlardan biraz adam gelip izhâr-ı [48] İslâm'dan sonra mürted oldular. Resûl-i Ekrem efendimizin bir çobanını katl ve develerini tard eylediler. Resûl-i Ekrem efendimiz dahi Kürz'ü biraz atlı ile gönderip cümlesini esir eylediler. Merkûmlar kemâl-i hizlân ile telef olup cezâ-yı 'amellerini gördüler.

Seriyye-i 'Amr b. Ümeyye ed-Damri: Ebû Süfyân, Resûl-i Ekrem efendimizi hâşâ katlettirmek üzere bir adam göndermişti. Resûl-i Ekrem efendimiz, onu tutturdu, o da kendisini bu iş için Ebû Süfyân'ın gönderdiğini i'tirâf eyledi. Resûl-i Ekrem efendimiz dahi Ebû Süfyân'ı katl için 'Amr b. Ümeyye hazretlerini gönderdiler. Seleme b. Eslem dahi berâberdi. 'Amr, Mekke'ye gidip beyti tavâf ederdi. Ebû Süfyân görüp Kureys'e haber verdi. Kureys derhâl toplandı, 'Amr ile Seleme gizlendiler. 'Amr, 'Ubeydullâh b. Mâlik et-Teymî'ye râst gelip birini katl ve birini esir ile Medîne'ye geldiler.

Seriyye-i Hazret-i 'Ömer radiyallâhu 'anh: Hazret-i 'Ömer otuz adam ile Mekke'den iki günlük yolda bulunan Türebe nâm dereye gitti. Türebe, ekinlik ve hurmâlıktı. Hevâzin haber alıp firâr etmekle Hazret-i 'Ömer harbsiz 'avdet eyledi.

[49] **Seriyye-i Ebû Bekir es-Sıddîk radiyallâhu 'anh:** Bir rivâyette Benî Kilâb diğeri rivâyette Benû Fezâre üzerine gidip bunlardan birazını katl ve bir mikdâr da esir alarak Medîne'ye 'avdet eylediler.

Seriyye-i Beşîr b. Sa'd el-Ensârî: Otuz adam ile Benî Mürre üzerine gidip mecrûh olarak cengden çıkarılınca kadar harb etmişlerdir.

Seriyye-i Gâlib b. 'Abdullâh: Necid nâhiyesinde Benî 'Uvâl ve Benî 'Abd b. Sa'lebe eşkiyâsı üzerine gitmiştir. İki yüz otuz nefer-i mücâhidîn-i İslâm ile 'azîmet edip müşrikînin büyüklerinden birçoğunu katl ile sürdürdüğü koyun ve hayvânâtı Mekke'ye getirmiştir.

Seriyye-i Beşîr b. Sa'd el-Ensârî: Üç yüz nefer-i mücâhidîn ile Yümn'e ve Gatafân'ın birbirileri demek olan Cebâr'e gitmiştir. Çünkü orada bir mikdâr eşkiya toplanıp Medîne-i Münevvere'yi gâret için hâzırlanıyorlardı. Eşkiyâ, üzerlerine İslâm'ın geldiğini haber alınca firâr ettiler ancak iki adam esir ve biraz hayvân iğtinâm edildi.

Seriyye-i Ebü'l-'Avcâ: Elli nefer-i İslâm ile Benû Süleym üzerine 'azîmet etti. Müşrikîn onları her taraftan ihâta edip pek şiddetli harb ettiler. İslâm'ın mecmû'u şehîd oldu ancak Ebü'l-'Avcâ mecrûh olduğu hâlde pek güç kurtulup 'avdet eyledi.

[50] **Seriyye-i Gâlib b. 'Abdullâh el-Leysî:** Mâbeyne'l-Haremeyn Benû Mülevvih üzerine 'azîmet edip bir mikdâr ganîmet ile 'avdet eyledi ve yine müşârün ileyh Beşîr b. Sa'd üzerine iki yüz kadar 'asker-i İslâm ile gidip birçoğunu katlettikten başka hayvânlarını sürdürdü.

Seriyye-i Şücâ^{xxi} b. Vehb el-Esedî: Siy'de Hevâzin üzerine 'azîmet eylemiştir. Siy, Mekke'den Basra tarafına üç konak ve Medîne'den beş merhale mesâfede Zâtu 'İrk'tan Ci'râne'ye kadar bir sudur. Bir sabâh onları basıp biraz hayvân ve koyun sürdürdü.

Seriyye-i Ka'b b. 'Umeyr el-Gıfârî: On beş nefer-i İslâm ile Zâtü'l-Kurâ'dan ötede bulunan Zâtu Atlah'a 'azîmet etmiştir. Bulduğu cem'iyet ile bir şiddetli ceng etti, cümlesi şehîd oldu. İçlerinden biri mecrûh olarak gelip vak'ayı Seyyidü'l-beşer efendimize haber verdi. Üzerlerine 'asker gönderilmek üzere iken oradan göçüp dağıldıkları haber alınmakla ferâgat buyuruldu.

Seriyye-i Mu'te: Mu'te, Şâm'da Belkâ i'mâlidir. Resûl-i Ekrem efendimiz hazretleri, Hâris b. 'Umeyr el-Ezdî'yi Basra hükümdârına sefâretle göndermişti. Mu'te'ye vardı. Şurahbîl b. 'Amr el-Gassânî ta'arruz edip şehîd eyledi. Peygamber efendimiz hazretlerinin bundan başka sefiri katlolunmamıştır. Resûl-i Ekrem efendimiz, Zeyd b. Hârise'yi üç bin nefer-i İslâm'a serdâr nasb etti ve: "Zeyd [51] şehîd olursa yerine Ca'fer b. Ebî Tâlib geçsin ve eğer o dahi şehîd olursa onun yerine dahi 'Abdullâh b. Revâha geçsin, o dahi şehîd olursa İslâm istediklerini intihâb etsin." diye emretti ve Zeyd'e bir beyâz bayrak verip Seniyyetü'l-Veda'a'a kadar götürdü. Mu'te'ye vâsıl oldular. Hirakl'in^{xxii} 'asâkir-i kesîre ile arz-ı Belkâ'ya geldiklerini haber aldılar. Benî Lahm ve Cüzâm'dan bir hayli adam dahi onlara munzam oldu. Ehl-i İslâm müsta'idd-i harb oldular. Müşrikîn atlısının ileri gelenleri cenge başladılar. Mu'cize-i Cenâb-ı Peygamberî şeref-yâfte-i zuhûr olup o dilîr-i ketâyib-sedîd şehîd oldu. Sancağı vasiyyet-i nebevî üzere Ca'fer b. Ebî Tâlib hazretleri aldı. Biraz harb ettikten sonra sağ eli kesildi, sancak-ı nübüvveti sol eline aldı, sol eli dahi kesildi. Sancağı kucaklayıp o hâl üzere o dahi şehîd oldu. Şehâdetleri vukû'unda otuz yaşındaydı. Müşârün ileyh vukû'-ı şehâdeti üzerine sancak-ı şerîfi 'Abdullâh b. Revâha hazretleri alıp şehîd olana kadar harb eyledi. Ehl-i İslâm, Hâlid b. Velîd hazretlerinin yanına cem' oldular. Hâlid hazretleri bu sene izhâr-ı İslâm eylemişlerdi. Müşârün ileyh, 'asker-i İslâm'ı cem' edip Medîne'ye döndüler. Medîne halkı harbden bu sûretle 'avdetleri için kendilerine birçok şemâtet oldu. Resûl-i [52] Ekrem efendimiz, "ليسوا بالفرار لكتهم الكرار ان" ^{xxiii} buyurdular. Minbere çıkıp Zeyd ve Ca'fer ve 'Abdullâh hazarâtının bir günde vukû'-ı şehâdetlerini i'lân buyurdular. O zamân, şâ'ir-i Peygamber-i âhirü'z-zamân, Hazret-i Hassân nazm-ı âtiyi âverde-i zebân etmiştir:

Nazm

فلا يبعذن الله قتلى تتابعوا

بموته منهم ذوالجناحين جعفر

و زيد و عبدالله هم خير عصابة

تواسوا واسباب المنية تخطر^{xxiv}

dünyâda kim kalmış kim kalacak. Allâh yolunda hâ'iz-i rütbe-i şehâdet olarak gidenlere Hak rahmet eyleyecektir.

Seriyye-i 'Amr b. el-'Âs: Bu sene îmâna geldiğini bildirmişti. Kendisi müdebbir ü muhârib olmakla Hâlid b. el-Velîd ve 'Osmân b. Ebî Talha refâkatine verilmişti. Bu seriyyeye "Mukâtele-i Zâtü's-Selâsil" tesmiye olunmuştur. Gûyâ düşman kaçmamak için zencîrlerle birbirine bağlanmış gibi mevki'-i harbde kaldılar. Ebû Bekir ve 'Ömer hazarâti

dahi bu muhârebede bulunmakla Resûl-i Kibriyâ efendimiz hazretleri Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh hazretlerini vesâyâyı hâvî olarak ordu-yı İslâm'a gönderdiler. Kudâ'a'dan bir gürûh [53] üzerine hücum ettiler. Düşman mevki'-i harbde bir ân sebât edemeyip perîşân oldu.

Seriyye-i Ebî 'Ubeyde b. el-Cerrâh: Bu seriyyeye "Gazve-i Sîfü'l-Bahr ve Seriyetü'l-Habat" derler. Üç yüz kadar 'asker-i İslâm ile Cenâb-ı 'Ömer b. el-Hattâb hazretleri berâberdi. Kureyş kervânı ile Cüheyne'den bir bölük üzerine gittiler. Bu vak'a da harbsiz 'avdet buyurulmuştur.

Seriyye-i Ebî Katâde b. Rib'i'l-Ensârî: On beş kadar rüfekâ-yı harbiyle Gatafân üzerine gönderilip Necid'de Muhârib'in arzı olan Hadira nâm mahalde müşrikine mülâkî olarak muhâlifinden birçoklarını katletti ve bir haylî esîr ve deve ve koyun alıp Medîne'ye 'avdet eyledi. Yine müşârün ileyh biraz mücâhid ile Medîne'ye yakın İdam mevki'ine vardı. 'Âmir b. el-Adbat'a râstgeldi. 'Âmir, onlara selâm verdi. Muhallim b. Cessâme dinlemeyip onu katl eyledi. "وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا" ^{xxxv} âyet-i kerîmesi nâzil olmakla Muhallim b. Cessâme mevki'-i 'Übnâ'ya çekilip Resûlullâh efendimiz: "İzhâr-ı İslâm eden kimseyi ne cür'etle katlettin." dediler. Muhallim: "Onun îmâna gelmesi ölmek korkusundandı." dedi. Peygamber efendimiz hazretleri: "Sen onun kalbini yarıp hakîkat-i hâle vâkıf oldun mu?" dediler. [Muhallim:] "Kalbini yarmakla görülecek bir et parçasından ne anlaşılır?" dedi. Resûl-i Kibriyâ efendimiz hazretleri: "Sen cenâna, lisâna bakmazsan ya sana ne yapmalı?" [54] deyip 'affetmedi. Muhallim'in vefâtında na'sımı iki def'a yer kabûl etmemiştir. Üçüncü tedfînde 'afv-ı nebevî zuhûra gelip mezârında kaldı. İslâm'a ezânın mücâzâtını anlamalı.

Seriyye-i Hâlid b. Velîd: Feth-i Mekke'yi müte'âkib Nahle'de 'Uzzâ ismindeki puthâne'yi hedme me'mûr edilmişti. İki def'a me'mûren gidip puthâne'yi hedm eyledi.

Seriyye-i 'Amr b. el-'Âs: Feth-i Mekke esnâsında Hüzeyl tâ'ifesinin Süvâ' nâm puthânesini me'mûren hedm eylemiştir.

Seriyye-i Sa'd b. Zeyd el-Eşheli: Müşârün ileyh Mekke'yi müte'âkib Evs ve Hazrec'in Menât ismindeki sanemlerini hedm etmiştir.

Seriyye-i Hâlid b. Velîd: Hicret'in sekizinci senesi Şevvâl'indedir. Mekke'ye bir gecelik mesâfesi olan Yelemlem nâhiyesinde sâkin Benî Cezîme'yi İslâm'a da'vet için kıtâl ile me'mûren gitmiştir. Hâlid, Cezîme halkına dînlerini su'âl etti. Onlar: "Biz dînimizden çıktık." dediler. Maksudları "Müslümân olduk" demektir. Hâlbuki yanlış söylediklerinden yanlış anlaşıldı. Hazret-i Hâlid cümlesini esîr aldı. Yanında bulunan ashâba taksîm eyledi. Ertesi günü kendi esîrlerini katletti fakat Muhâcirîn ve Ensâr ellerinde bulunan üserâyı katletmediler. Vak'a, Resûlullâh *sallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem* efendimizin mesmû'u olduğu gibi Hazret-i 'Alî'yi Cezîme'ye gönderip maktûllerin diyetlerini vermiştir. [55] Hâlid'in bu hareketinden Nebiy-i ekrem ü erham efendimizin aşırı cânı sıkılmıştır.

Seriyye-i Ebû 'Âmir el-Eş'arî: EbûMûsâ el-Eş'arî'nin 'amcasıdır. Resûl-i Ekrem efendimiz bu seriyyeyi Huneyn gazâsından sonra Hevâzin'den firâr edenleri ta'kîben Evtâs'a göndermiştir. Seleme b. Ekva' birliğindeydi. Düşmana vusûllerinde Ebû 'Âmir onlardan dokuz karındaşı dîne da'vet etti ve kabûl etmediklerinden mübâreze sırasıyla katleyledi, onuncusu Müslümân olup kurtuldu. Sonra Ebû 'Âmir'i okla şehîd eylediler. Onun yerine Ebû Mûsâ meydâna girip düşmana galebe ve Ebû 'Âmir'in kâtilini katledinceye kadar harb etmiştir.

Seriyye-i Tufeyl b. 'Amr ed-Devsî: Resûl-i Ekrem efendimiz, Tâ'if'e giderken 'Amr b. el-Humeme'nin Zü'l-keffeyn ağacından olan putunu hedm için gönderilmiştir. Tufeyl sanemi hedm ve kavminden dört yüz kadar adam ile Resûl-i Ekrem efendimize Tâ'if'te muvâsalat eylemiştir.

Seriyye-i Kays b. Sa'd b. 'Ubâde: Resûl-i Ekrem efendimiz, bu seriyyeyi dört yüz atlı olarak Yemen cihetine i'zâm ve yolda Sudâ nâm kabîle ile harbe kıyâm eylemelerini

emretmişti. Bu esnâda Sudâ kabilesinden Ziyâd b. el-Hâris sefâretle gelip kabîlenin kabûl-i İslâm edeceklerini ta'ahhüd etmekle Fahr-i 'Âlem efendimiz bu seriyyeyi geri aldılar. Fi'l-hakîka, Sudâ kabilesi on beş gün sonra gelip Müslümân oldular.

Seriyye-i 'Uyeyne b. Hısn el-Fezârî: Hicret'in dokuzuncu senesi [56] Muharrem'inde idi. Mecnû'u kabâ'il-i 'Arab'dan olmak üzere elli atlı ayrıldılar. Benî Temîm üzerine gidip gâret ve biraz esîr alıp 'avdet eylediler. Benî Temîm rû'esâsından on kişi gelip esîrlerin itlâkını istid'â eylediklerinden Nebiyy-i Ekrem efendimiz cümlesini itlâk buyurdu.

Seriyye-i Kutbe b. 'Âmir b. Hadîde: Yirmi kadar muhârib ile i'mâl-i Mekke'den Has'am'ı basmış ve birçok müşrik katledip aldığı ganâyim ü üserâ ile 'avdet eylemiştir.

Seriyye-i Dahhâk b. Süfyân el-Kilâbî: Kuratâ'da Benî Kilâb'ı İslâm'a da'vet edip kabûl etmediklerinden harben perîşân ve aldığı üserâ ile Medîne'ye 'avdet eyledi.

Seriyye-i 'Alkame ve 'Abdullâh b. Huzâfe: Üç yüz kadar cengâverle Habeş'e gittiler lâkin harbsiz 'avdet eylediler.

Seriyye-i 'Alî b. Ebî Tâlib: Bu senenin Rebî'ülâhîr'inde yüz elli kadar muhârib ile Tay kabîlesinin Fûls isimindeki sanemlerini hedme me'mûren 'azîmet ve putu hedm ile biraz esîr alıp 'avdet buyurdular. Meşhûr Hâtîm'in kızı Seffâne üserâ arasındaydı. Resûl-i Ekrem efendimiz onu itlâk buyurdular. Birâderi 'Adî, Müslümân oldu. Hicret'in onuncu senesi Resûl-i Ekrem efendimiz hazretleri Ebû Mûsâ'yı Yemen'in bir cihetine ve Mu'âz'ı diğer cihetine gönderip Ebû Mûsâ'ya halka güç teklîfler etmemelerini ve kolaylık göstermelerini emretmişlerdi. [57] Mu'âz'a dahi Müslümânların aġniyasından sadaka alıp fukarâsına vermelerini ve onların beddu'âsından sakınmalarını emreylemişlerdi. Hâlid b. Velîd'i dahi Negrân'dan 'Abdülmedân'a gönderdi. Onları dîne da'vet etmekle cümlesi İslâm'a geldiler. Üsâme b. Zeyd'i Filistîn'de 'Übnâ'ya^{xxvi} irsâl buyurdu, kabûl-i İslâm etmediler. Üsâme hazretleri harb edip birçok ganîmetle 'avdet eyledi. Hazret-i 'Alî b. Ebî Tâlib'i Yemen'e gönderdi ve bir livâ 'akd buyurup 'imâmesini mübârek elleriyle giydirdiler. "Yâ 'Alî, sana iki hasım gelip mürâfa'a taleb eylediklerinde yalnız birinin sözüyle hükmetme." diye tenbîh buyurdular. Hazret-i 'Alî üç yüz atlı ile gidip 'asâkiri etrâfa dağıttı. Müşriklerden bir hayli esîr ü ganîmet alıp geldiler. Mu'ahharen müşrikînin cem'iyetine tesâdüf eylediler. Cenâb-ı 'Alî onları dîne da'vet eyledi, kabûl etmeyip ok atmaya başladılar. Hazret-i 'Alî üzerlerine hücum edip yirmi kadarını helâk eyledi. Bunun üzerine cümlesi Müslümân oldular, Hazret-i 'Alî'den bî'at aldılar. Ehl-i Yemen birbiri ardınca İslâm'a gelmeye başladığından Hazret-i 'Alî bu husûsu Resûl-i Ekrem efendimize tahrîren bildirdi. Seyyidü'l-mürselîn efendimiz secde-i şükür buyurup Negrân'ın sadakât ve cizyelerini tahsîl etmelerini cevâben emrettiler. Hazret-i 'Alî, emvâl-i mezkûreyi tahsîl edip Haccü'l-vedâ'da Mekke'ye 'avdet ve Resûl-i Ekrem efendimize muvâsalat eyledi.

[58] **Seriyye-i Üsâme b. Zeyd b. Hârîse:** Âhîr-i seriyye-i nebevî budur. Hicret'in on birinci senesiydi. Ebû Bekir ve 'Ömer ve Sa'd ve Sa'id ve Ebû 'Ubeyde berâberdi. Belkâ nâhiyesine gideceklerdi. Lâkin Resûl-i Ekrem efendimizin hastalıkları zuhûr edip müşted olmakla ordu Curf nâm mahalde te'ehhur eylemiştir.

Vâlid-i Cenâb-ı Nebevî

Seyyid-i Kâ'inât efendimiz hazretlerinin pederleri Hazret-i 'Abdullâh'tır. Onun pederi 'Abdûlmuttalib'dir. Onun pederi dahi Hâşim, onun babası 'Abdümenâf'tır. 'Abdümenâf'ın babası Kusay'dır. Onun babası Kilâb ve Kilâb'ın babası Mürre ve onun babası dahi Ka'b'dır. Ka'b'ın pederi Lü'ey ve Lü'ey'in pederi Gâlib ve Gâlib'in pederi Fihri b. Mâlik b. Fihri b. Kinâne b. Müdrike b. İlyâs b. Mudar b. Nizâr b. Ma'ad^{xxvii} ve b. 'Adnân'dır.

Vâlîde-i Cenâb-ı Nebevî

Haseb ü nesebce Kureyş kızlarının efdali olan Hazret-i Âmine'dir. Hazret-i Âmine'nin pederi Benî Zühre şeyhi Vehb'dir.

[59] Zevcât-ı Tahirât ve Serâriyye-i Mutahharât

Hadîcetü'l-Kübrâ: Zevcât-ı tâhirâtın evvel ve efdali bi'l-ittifâk Hadîcetü'l-Kübrâ *radiyallâhu 'anhâ* hazretleridir. Pederleri Huveylid, onun pederi Esed, onun babası dahi 'Abdülzâ b. Kusay'dır. Vâlideleri Fâtıma bt. Zâ'ide b. el-Esam'dır. Fahr-i Kâ'inât efendimize nisâdan ibtidâ îmân eden ve arkasında namâz kılan odur. Hazret-i Hadîce berhayât oldukça Resûl-i Ekrem efendimiz başka hatun tezevvüc buyurmamıştır. Hazret-i Fâtıma'nın vâlidesidir. Züriyyet-i nebeviyye müşârün ileyhâdandır. Çünkü Resûl-i Ekrem efendimizin Hazret-i Fâtıma'dan gayrı evlâdı zamân-ı hayât-ı nebeviyyelerinde 'âzim-i cennât-ı 'âliyât olmuşlardı. Hazret-i İbrâhîm'den gayrı zükûr ve nisâ, evlâd-ı peygamberinin cümlesi Hazret-i Hadîce'dendir. Yalnız Hazret-i İbrâhîm, Mâriye-i Kıbtıyye'dendir. Hazret-i Hadîce, Resûl-i Ekrem efendimizle yirmi dört sene birkaç ay mu'âşeret eylemiştir. Altmış beş yaşında oldukları hâlde hicret-i seniyyeden üç sene mukaddem vefât etmiştir. Resûl-i Ekrem efendimiz, müşârün ileyhâyı kırk yaşında ve dul oldukları hâlde tezevvüc buyurmuşlardır.

[60] Hazret-i Sevede: Hazret-i Sevede, Zem'a'nın kızıdır. Zem'a, Kays'ın ve Kays 'Abdüşems'in ve 'Abdüşems, 'Abdûd'un ve 'Abdûd, Nasr'ın ve Nasr, Mâlik'in ve Mâlik, Hisl'in ve Hisl, 'Âmir'in ve 'Âmir, Lü'ey'in oğludur. Vâlidesi Kays'ın kızı Şemûs'tur. Resûl-i Ekrem efendimiz, Hazret-i Sevede *radiyallâhu 'anhâ*yı dahi dul olarak aldılar. Hazret-i 'Ömer'in hilâfetinde elli yaşında ve Medîne-i Münevver'e de vefât etmiştir.

Hazret-i 'Âişe: Ümm-i 'Abdullâh ile mükennâ idi. Resûl-i Ekrem efendimiz, "Hümeyrâ" tesmiye etmişlerdir. Hazret-i Ebâ Bekir es-Sıddîk'ın kerîmesidir. Vâlidesi Ümmü Rûmân, 'Âmir'in kızıydı. 'Âmir, 'Uveymir'in ve 'Uveymir, 'Abdüşems'in oğludur. Bunlar Benî Mâlik b. Kinâne'dendir. Resûl-i Ekrem efendimiz, Hazret-i 'Âişe'den başka birk tezevvüc buyurmamıştır. Hazret-i 'Âişe, risâlet-penâh efendimizle dokuz sene mu'âşeret etmişlerdir. 'Âlime vü fasîhe olup eyyâm u eş'âr-ı 'Arab'a 'ârife idi. Kendisinden pek çok hadîs-i şerîf rivâyet olunmuştur. **[61]** Hicret'in elli yedinci senesi Medîne'de vefât eylemiştir. O zaman sinleri altmıştı.

Hazret-i Hafsa: Hazret-i 'Ömerü'l-Fârûk'un kerîmesidir. Vâlideleri Zeyneb bt. Maz'ûn'dur. Hicret-i seniyyenin üçüncü senesi tezevvüc buyurulmuştur. Resûl-i Ekrem efendimiz, bir talâk ile tatlik eylediklerinden mu'ahharen mürâca'at buyurdular. Hicret'in kırk beşinci senesi altmış yaşında oldukları hâlde Medîne'de vefât etmişlerdir. Sahâbe ve tâbi'inden bir cemâ'at müşârün ileyhâdan hadîs rivâyet eylemişlerdir.

Hazret-i Zeyneb: Hazret-i Zeyneb, Huzeyme'nin kızı ve Huzeyme dahi Hârisü'l-Hilâliyye'nin oğludur. Dâ'imâ miskînleri it'âm ettiklerinden zamân-ı câhiliyyette "Ümmü'l-mesâkin" diye müsemmâ idi. **[62]** Resûl-i Ekrem efendimiz, Hicret'in üçüncü senesi tezevvüc buyurdular. Birkaç ay mu'âşeret şerefini ihrâz edip dördüncü sene-i hicriyyesinde vefât eylemiştir.

Hazret-i Zeyneb: Hazret-i Zeyneb'in pederi Cahş ve Cahş'ın babası Ri'âb^{xxviii} b. Ya'mer b. Sabira ve b. Mürre ve b. Kebîr^{xxix} ve b. Dûdân ve b. Esed b. Huzeyme'dir. Vâlidesi Ümeyye olup 'Abdülmuttalib b. Hâşim'in kızıdır ki Resûl-i Ekrem efendimizin 'amcası kızı olur. Resûl-i Ekrem efendimiz, müşârün ileyhâyı vahiy ile tezevvüc buyurdular. İsimleri evvelce "Berre" iken Resûlullâh efendimiz "Zeyneb" tesmiye eylediler. Peygamber efendimizin 'âlem-i âhireti teşriflerinden sonra zevcâtan ibtidâ intikâl eden müşârün ileyhâdır. Hicret'in yirminci senesi elli üç yaşında olduğu hâlde Medîne'de vefât eyledi.

Hazret-i Ümmü Habîbe: Ebî Süfyân'ın kızıdır. Vâlidesi Safiyye bt. el-'Âs'tır. Habeşe'de **[63]** muhâcire iken kocası mürted olarak fevt olmakla Resûl-i Ekrem efendimiz, 'Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi, Necâşî'ye irsâl edip İslâm üzere ber-karâr olan Ümmü Habîbe'yi Necâşî'nin velâyeti Hâlid b. Sa'id'in izni ile kendilerine nikâh ettirdi. Necâşî dahi

ber-mûcib-i emr-i peygamberî, Ümmü Habîbe'yi sâ'ir muhâcirlerle Medîne'ye mu'azzezen i'zâm eyledi -ki vak'a-i Hicret'in yedinci senesine müsâdiftir- Ümmü Habîbe, Hicret'in kırk dördüncü senesi Medîne'de vefât eylemiştir.

Hazret-i Ümmü Seleme: Hazret-i Ümmü Seleme, Ümeyye'nin kızıdır. Ümeyye'nin babası Mugîre b. 'Abdullâh b. Mahzûm b. Yakaza b. Mürre b. Ka'b ve b. Lü'ey'dir. Vâlideleri 'Âtike bt. 'Âmire ve b. Rebî'a'dır. Hicret'in dördüncü senesi tezevvüc buyuruldu. Hicret'in altmış yedinci senesi seksen dört yaşında oldukları hâlde Medîne'de vefât eylediler. Gâyetle hüsn ü cemâl sâhibesi imişler. Müşârün ileyhâyı Hazret-i Ebû Bekir ve Hazret-i 'Ömer tezevvüce tâlib olmuşlarsa da müşârün ileyhâ râğbet etmemiştir. Mu'ahharen Resûl-i Ekrem efendimiz taleb buyurdularında “merhaben bi-Rasûlillâh”^{xxx} demekle derhâl 'akdi icrâ kılındı.

[64] Hazret-i Meymûne: Hazret-i Meymûne, Hârisü'l-Hilâliyye'nin kızıdır. Vâlidesi Hind, 'Avf'ın kızıdır. 'Avf ve Züheyr, Hâris'in oğludur. Hicret'in yedinci senesi Mekke'den on mil mesâfede olan Serif nâm mahalde zifâf buyuruldu. Müşârün ileyhânın kız karındaşı Esmâ bt. 'Umeys, Hazret-i Ca'fer'in ve Selmâ bt. 'Umeys, Hazret-i Hamza'nın taht-ı nikâhındaydılar. *Radiyallâhu 'anhumâ.* Hazret-i Meymûne, nefsi şerîfesini Resûlullâh efendimize hibe etmiştir. Vefâtı dahi Serif nâm mahaldedir. Namâzını İbn 'Abbâs kılmıştır. Vâlidelerine izhâr cihetinden “ekrem-i nâs” deniyor.

Hazret-i Cüveyriyye: Hazret-i Cüveyriyye, Hâris'in kızıdır. Hâris, Ebî Dirâr el-Müstalika **[65]** oğludur. Gazve-i Müreysi'de -ki Gazve-i Benu'l-Müstalik dahi derler-esîren Sâbit b. Kays b. Şemmâs el-Ensârî'nin hissesine düşmüştü. Resûl-i Ekrem efendimiz, bahâsını verip tezevvüc buyurdular. Ashâb işittikleri gibi: “Resûlullâh'ın zevce-i mükerrmeleri akrabâsı esîr olmaz.” dediler. Herkes elinde olan esîrleri âzâd eyledi. Hazret-i Peygamber efendimiz: “Akrabâsına bundan ziyâde bereketli bir hatun görmedim.” demiştir. Hîn-i tezevvüde yirmi yaşındaydı. Altmış beş yaşında olduğu hâlde Hicret'in elli altıncı senesi vefât eylemiştir.

Hazret-i Safiyye: Hazret-i Safiyye'nin pederi Huyey'dir. Huyey, Ahtab'ın; Ahtab da 'Âmir'in oğludur. Safiyye Hayber'de esîr oldu. Resûl-i Ekrem efendimiz, onu âzâd edip tezevvüc buyurdu. Hicret'in elli altıncı senesi Medîne'de vefât etti, [Cennetü'l-] Bakî'de defnedildi.

Serâriyye-i Mutahharât

Hazret-i Mâriye: Hazret-i Mâriye, Şem'un el-Kıbtıyye'nin kızıdır. Mısır hükümdârı **[66]** Mâriye-i Kıbtıyye ile kız karındaşı Sîrîn'i bir tavâşî ve biraz altın ve “Düldül” isminde beyâz bir katır ve bir mikdâr sevb-i Mısırî ve sâ'ir hedâyâ ile huzûr-ı fâ'izü'n-nûr-ı nebevîye göndermişlerdi. Resûl-i Ekrem efendimiz, Sîrîn'i Hassân b. Sâbit hazretlerine ihsân buyurup Mâriye hazretlerini kendileri tezevvüc buyurdular. Mâriye'den Hazret-i İbrâhîm ve Sîrîn'den 'Abdurrahmân tevellüd eylemiştir. Mâriye hazretleri Hicret'in on altıncı senesi 'Ömer'in hilâfetinde Medîne'de vefât eyledi. [Cennetü'l-] Bakî'de medfûndur.

Hazret-i Reyhâne: Hazret-i Reyhâne, Şem'un'un kızıdır. Benî Kurayza'dandı, Haccü'l-vedâ'dan 'avdetle vefât eylemiştir. [Cennetü'l-] Bakî'de medfûndur.

Evlâd-ı Kirâm 'aleyhimü't-tahiyyeti ve's-selâm

Hazret-i Kâsım: Hazret-i Kâsım, Resûlullâh *sallallâhu 'aleyhi ve sellem* efendimizin kable'n-nübüvve ilk oğludur. Onun için Fahr-i Kâ'inât efendimiz **[67]** “Ebu'l-Kâsım” ile mükennâdır. Henüz yürümeye başladığı zamân vefât eylemiştir. *Radiyallâhu 'anh.*

Hazret-i Zeyneb: Resûl-i Ekrem efendimizin ilk kızıdır. Peygamber efendimiz otuz yaşında iken dünyâya gelmiştir. Zevci hâlezâdesi Ebü'l-Âs olup müşrik olmakla zevcini hâl-i şirkte terk ve Medîne'ye hicret eylemişti. Sonra zevci esîr olup Hazret-i Zeyneb onu

âzâd eyledi, o dahi Müslümân olup Resûl-i Ekrem efendimiz, tekrâr Hazret-i Zeyneb'i ona terk ve ihsân buyurmuştur. Ondan 'Alî isminde bir oğlu ve Ümâme isminde bir kızı olmuştur. Cenâb-ı 'Alî, feth-i Mekke günü Resûl-i Ekrem efendimizin redîfiydi ya'nî peygamber efendimiz onu devesinin arkasına almıştı. Bülûğa karîb vefât etti. Ümâme'yi Hazret-i Fâtîma'nın vefâtından sonra Hazret-i 'Alî tezevvüc eylemiştir. Hazret-i Zeyneb, Hicret'in sekizinci senesi 'azm-i cennet eyledi. *Radiyallâhu 'anhâ.*

[68] Hazret-i Rukiyye: Hazret-i Rukiyye, vilâdet-i seniyye-i Muhammediyye'nin otuz üçüncü senesi mehd-ârâ-yı şühûd olmuştur. Hazret-i Rukiyye, Hazret-i 'Osmân *radiyallâhu 'anhın* zevcesiydi. İki def'a arz-ı Habeş'e hicret eyledi. İbtidâki hicretinde gemide 'alaka iskât etti. Sonra ondan 'Abdullâh b. 'Osmân tevellüd eyledi. Altı yaşında iken mübârek gözünü bir horos gagalayıp yarası azdı, sebep-i mevti oldu. Hazret-i Rukiyye cemâl-i bâri' sâhibiydi. Peygamber efendimiz Bedir gazâsında iken vefât etmiştir. *Radiyallâhu 'anhâ.*

Hazret-i Ümmü Külsûm: İsimleri ma'rûf olmayıp künyeleriyle ma'rûftular. Hazret-i Rukiyye'nin vefâtı üzerine Peygamber efendimiz Ümmü Külsûm'ü Hazret-i 'Osmân'a tezvîc buyurdular. Hazret-i Ümmü Külsûm, hicret-i nebeviyyenin dokuzuncu senesi 'azm-i cennât-ı 'âliyât etmekle Resûl-i Ekrem efendimiz namâzını kıldılar.

[69] Hazret-i Fâtîma: Fâtîmatü'z-Zehrâ el-Betûl. Mevlid-i nebevînin kırk birinci senesi dünyâya gelmiştir. Kerâ'im-i nebeviyyenin en küçüğü ve en sevgilisiydi. Dünyâdan münkatı'a ve Cenâb-ı Hakk'a müteveccihe olmakla "Betûl" tesmiye olunmuştur. On beş yaşındayken Hazret-i 'Alî'ye tezvîc buyuruldu ve bir sene sonra zifâf vukû'a geldi. Hazret-i Fâtîma'dan Hazret-i 'Alî'nin Hasan ve Hüseyin ve Muhsin isminde üç oğlu ve Ümmü Külsûm ve Zeyneb nâmında iki kızı dünyâya gelmiştir. Muhsin küçükken vefât eyledi. Nesli Muhammedî sibteyn-i muhteremeyn, kurre-i a'yün-i İslâm olan Hasan ve Hüseyin hazretlerinden zuhûr etmiştir. Resûlullâh *sallallâhu 'aleyhi ve sellem* efendimizin teşrif-i 'âlem-i âhiretlerinin altıncı ayında pederlerine kavuşmuştur. Hazret-i Fâtîma hastalanınca derhâl gasl edip yeni elbise giydi. Kibleye müteveccih olup: "Ben şimdi vefât edeceğim, beni kimse açmasın, gasl etmesin." diye vasiyyet eyledi. Hazret-i 'Alî vasiyetlerini tamâmen icrâ eyledi. *Radiyallâhu 'anhâ.*

Hazret-i 'Abdullâh: Nübüvvetten sonra tevellüd ve hâl-i sığırında Mekke'de vefât eyledi. *Radiyallâhu 'anh.*

[70] Hazret-i İbrâhîm: Hazret-i İbrâhîm, hicret-i seniyyenin sekizinci senesi Zilhicce'sinde Mâriye-i Kıbtîyye'den tevellüd etmiştir. Resûl-i Ekrem efendimizin âzâdlısı ve Ebû Râfi'in zevcesi Selmâ ebesiydi. Tevellüdünde Ebû Râfi', Resûlullâh'a müjde götürmekle efendimiz ona bir köle verdi ve kurbân eyledi. Yedinci gün başını Ebû Hind tirâş eyledi. Saçları ağırlığında fukarâya gümüş sadaka verdiler. Vefâtına kadar Haddâd'ın zevcesi Ümmü Seyfe'nin yanında kalmıştır. Hazret-i İbrâhîm dahi pek küçükken vefât etmiştir. *Radiyallâhu 'anh.*

A'mâm u 'Ammât-ı Nebevî

Hazret-i Hamza: Resûl-i Ekrem efendimizin en büyük ve 'azîmü's-şân olan 'amcası Hazret-i Hamza idi. Künyeleri Ebû 'Umâre ve Ebû Ya'lâ ve lakab-ı şerîfleri Esedullâh ve Esed-i Resûlullâh'tır. Vâlideleri Hâle bt. Vüheyb b. 'Abdümenâf b. Zühre'dir. Resûl-i Ekrem efendimizden iki sene evvel dünyâya gelmiştir. **[71]** Vefâtı Uhud gazâsında tafsîl edilmiştir. Hîn-i şehâdetlerinde elli dokuz yaşındaydılar. Hemşirezâdeleri 'Abdullâh b. Cahş ile bir kabre defnedildiler. Hakkında "seyyidü's-şühedâ" 'unvânı rivâyet olunur. *Radiyallâhu 'anh.*

Hazret-i 'Abbâs: Künyeleri Ebû'l-Fazl'dır. Vilâdetleri 'Âm-ı Fil'den üç sene mukaddemdir. Peygamber efendimizden üç sene evvel dünyâya gelmiştir. Vâlidesi 'Arab hatunlarından Nüteyle bt. Cenâb b. Küleyb b. Mâlik b. 'Amr b. 'Amir b. Zeyd'dir. İbtidâ Ka'be-i Mu'azzama'ya harîr ü dîbâ iksâ etmiştir. Müslümân olduğu hâlde sikâyet-i Zemzem

‘uhdesinde olmakla feth-i Mekke’de izhâr-ı İslâm eyledi. Hazret-i ‘Abbâs gâyet cemîl ve beyâzdı, iki turre örülü saçı vardı. Evsâf-ı ‘Abbâs hakkında târihler der ki: “Mu‘tedilü’l-kâme, sahî vü mut‘im ve akrabâsına rahîm ve sâhib-i re’y-i hüsn ve sâhib-i da‘vâ idi.” İslâm’a geldikten sonra da fukarâ-yı Benû Hâşim’i dâ’imâ gözetirdi. [72] Hazret-i ‘Ömer ve Hazret-i ‘Osmân süvâr olarak ne zamân Hazret-i ‘Abbâs’a râstgelseler atlarından inerler ve Hazret-i ‘Abbâs geçmeyince binmezlerdi. “‘Amm-i Resûlullâh” diye tevkîr ü ihtirâm ederlerdi. Hicret-i seniyyenin otuz ikinci Receb’i evâ’ilinde vefât eyledi. Vefâtında sinleri seksen ikiye reside olmuştu. [Cennetü’l-] Bakî’de medfûndur. Namâzını Hazret-i ‘Osmân kılmıştır. Kabrine oğlu ‘Abdullâh inip defneylemiştir. Fazl ve ‘Abdullâh ve Kusem ve Ma‘bed^{xxxı} ve ‘Abdurrahmân ve ‘Ubeydullâh ve Kesîr ve Ümmü Habîbe ve Hâris ve Temmâm ve Âmine ve Safiyye nâmında on iki evlâd terk etmiştir. Kesîr ve Ümmü Habîbe ve Hâris ve Temmâm ve Âmine ve Safiyye câriyelerinden olup mâ‘adâsı Meymûne’nin hemşiresi Ümmü’l-Fazl bt. el-Hârisü’l-Hilâliyye’dendir. ‘Abdullâh’ın birçok evlâdı olup devlet-i ‘Abbâsiyye bunlardan zuhûr etmiştir. *Radiyallâhu ‘anh.*

Hazret-i Ebû Tâlib: İsmi ‘Abdümenâf’tır. Vâlidesi Fâtıma bt. ‘Amr b. ‘Âtike b. ‘İmrân b. Mahzûm’dur. Eyyâm-ı câhiliyyette mâlsız tahsîl-i siyâdet mümkün değilken Ebû Tâlib mâlsız “seyyid-i kavim” olmuştur. [73] Ebû Tâlib, Hicret’ten üç sene dört ay mukaddem vefât eyledi. Sinni sekseni mütecâvizdi. Tâlib, ‘Akîl ve Ca‘fer-i Tayyâr ve ‘Alî hazarâtı oğulları ve Ümmü Hânî ve Cümâne hazarâtı kızlarıdır. *Radiyallâhu ‘anhumâ.*

Zeyl

Ebû Tâlib’in zevcesi Fâtıma bt. Esed b. Hâşim’dur. Ebû Tâlib evlâdının en büyüğü Tâlib’di. Tâlib’in evlâdı kalmamıştır. ‘Akîl, Ca‘fer’den on yaş büyük olup bunun dahi evlâdı kalmamıştır. Hazret-i Ca‘fer, Hazret-i ‘Alî’den on yaş büyüktü. Ca‘fer’in evlâdı kesirdi, onlara “Ca‘âfera” itlâk olunmuştur. Evlâdın bereketi du‘â-yı Resûlullâh ile Hazret-i ‘Alî’ye nasîb olmuştur ki zikrolunacaktır.

Hazret-i Zübeyr: Künyesi Ebû’t-Tâhir olup ‘Abdullâh’tan ve Ebû Tâlib’den yaşlıydı. Hükkâm ü eşrâf ü şu‘arâ-yı Kureys’tendir. Fikr ü nazar sâhibiydi. [74] Evlâdı Muttalib, Tâhir, Hacl, ‘Abdullâh, Dubâ‘a, Ümmü’l-Hakem nâmında altı adetti. Zevcesi Esmâ bt. Ebû Bekir’dur. ‘Abdullâh b. Zübeyr İslâm’a erişip fakat nesli kalmamıştır. Nesli Zübeyr’i ibkâ eden Muttalib’dur. ‘Abdullâh b. Zübeyr’in vak‘a-i şehâdeti meşhûrdur.

‘Abdülka‘be: Pek küçük vefât eylemiştir.

Dırâr: Küçükken kayboldu. Vâlidesi Nüteyle bt. Cenâb’ın mahbûbu olmakla bî-çâre az kaldı çıldıracaktı. Oğlu ele geçerse Ka‘be’ye örtü nevr eyledi, sonra Dırâr bulundu. Vâlidesi nevrini ifâ için Ka‘be’ye bir beyâz örtü örttü.

Hâris: ‘Abdümttalib’in ekber-i evlâdıydı, babası ile Zemzem’i kazmıştır. [75] Vâlidesi Safiyye bt. Cündeb ve cedd-i a‘lâsı Hâris’ti. Bu Hâris, ‘Âm-ı Fîl’den beş sene mukaddem helâk olmuştur. Evlâdı Ebû Süfyân ya’nî Mugîre ve Rebî‘a ve Nevfel ve ‘Abdüşems ve Ümeyye ve Ervâ isminde altı ‘aded olup Rebî‘a ve Nevfel, Bedir’de esîr oldular. Meşhûr olan ve feth-i Mekke’de îmân eden Ebû Süfyân kable’n-nübüvve Fahr-i ‘Âlem efendimizle hüsn-i ülfet ederken ba‘de’n-nübüvve düşman olup etmediği kalmamıştır. Mu‘ahharen îmânı sebebiyle ma‘fuvdur. Ebû Süfyân’ın vefâtı hicret-i seniyyenin yirminci senesi Medîne’de vukû‘ bulmuştur. [Cennetü’l-] Bakî’de medfûndur. Nevfel, Bedir günü esîr olup Hazret-i ‘Abbâs bahâsiyla onu halâs etti, sonra Müslümân olup Hendek günü hicret eyledi. Nesli kesîrdir. ‘Abdüşems, Resûl-i Ekrem efendimiz “‘Abdullâh” tesmiye etmiş ve ‘asr-ı nebevîde Safrâ’da fevt olup gömleğiyle defnolunmuştur. Rebî‘a, Resûl-i Ekrem efendimizle musâhabet ederdi. Hakkında, “نعم الرجل الربيعه لوقص من شعره وشمر”^{xxxii} buyurulduğu mervîdir. Oğlu, kızı çoktur. Ez-cümle ‘Abbâs b. Rebî‘a sâhib-i kadrî. Hazret-i ‘Alî ile Sıffîn’de bulunmuştur.

Kusem: Pek küçük vefât etmiştir.

[76] Gaydâk: İsmi Mus‘ab’dı. Sahî ve Kureyş’e ‘atâ ve it‘âmı mebzûl olduğu için “Gaydâk” tesmiye olundu. Vâlidisi Mümenni‘a bt. ‘Amr b. Mâlik el-Huzâ‘iyye’dir. Gaydâk’ın nesli kalmamıştır.

Ebû Leheb: Adı ‘Abdülzâ ve künyesi Ebû ‘Utbe’dir. Sâhib-i cemâl olmakla pederi ‘Abdümtalib “Ebû Leheb” diye künyelemiştir. Anası Leylâ ve ba‘zı rivâyette Lübnâ bt. Hâcir b. ‘Abdümenâf b. Dâtır b. Hüşiyye b. Selûl’du. Ka‘be’den altın geyiği Ebû Leheb sirkat etmiştir. Ma‘lûm olduğu üzere Resûl-i Ekrem efendimize ‘adâveti şiddetliydi. Bedir gazâsında bulunamayıp bedel gönderdi. Mübtelâ olduğu ‘adese marazından Bedir’in yedinci günü helâk olmuştur. ‘Adese, beyne’l-‘Arab mühlik ve sârî ve menfûr bir maraz olmakla bütün evlâd ü ‘iyâli tebâ‘üd ettiler, yanına kimse yaklaşmadı. Lâşesini havf-ı ‘âr ile bir çukur kazıp kemâl-i ihtizâz ile gömdüler ve üzerine taşlar atıp örttüler. Zevcesi hammâletü’l-hatab Ümmü Cemil’dir. **[77]** Peygamber efendimiz hazretlerine ettiği cefâlar ma‘lûmdur. ‘Utbe ve Mu‘attib ve ‘Uteybe nâmıyla üç kızı kaldı. Mu‘attib Müslümân olup Huneyn gazâsında bulundu. ‘Utbe’yi Resûl-i Ekrem efendimizin beddu‘âsıyla aslan pâreledi. A‘kâbî kesîrdir.

Mukavvim: “Ebû Bekir” ile mükennâ idi. Vâlidisi Hazret-i Hamza’nın vâlidesidir. Bir rivâyette Ebû Bekir bir câriyeden olup “Hind” nâmında bir kızı dünyâya gelmiş ve Hevâzin’den ‘Abdullâh b. Mesrûh’u tezevvüc etmiştir. Nesli münkatı’dır.

Hacl: Adı Mus‘ab’dır. Ba‘zılar Hacl, Gaydâk’tır derler.

‘Ammât-ı Cenâb-ı Nebevî

Safiyye: Ümmü’z-Zübeyr’dir. İslâm’ı müttefakun ‘aleyhtir. Eyyâm-ı câhiliyyette Hâris b. Harb b. Ümeyye b. ‘Abdüşems’in zevcesiydi. Hâris’in helâkından **[78]** sonra Hazret-i Hadîcetü’l-Kübrâ’nın karındaşı ‘Avvâm b. Huveylid’e vardı. Ondan Zübeyr ve Sâ‘ib ve ‘Abdülka‘be tevellüd eyledi. Safiyye, Hendek gazâsında hâzır olup bir Yahûdî katletmekle Resûl-i Ekrem efendimiz, müşârün ileyhâya ganîmetten bir hisse çıkardı. Hicret’in yirminci senesi Hazret-i ‘Ömer’in hilâfetinde yetmiş üç yaşında olduğu hâlde vefât eyledi. [Cennetü’l-] Bakî’e defneylediler. *Radiyallâhu ‘anhâ.*

‘Âtike: Vâlid-i Resûlullâh, Hazret-i ‘Abdullâh’ın ana-baba bir karındaşıdır. Gördüğü rü’yâ Bedir vak‘asında tamâmen zuhûr etmiştir. Bu rü’yâ Mekke’de i‘lân olduğu zamân Ebû Cehil hiddet edip: “Ey Benî Hâşim! Erkeklerinizinki el vermedi de bir de ‘avratlarımızın rü’yâsını nakletmeye başladınız?” diye edesizlik etti. Rü’yâyı i‘lân eden Hazret-i ‘Abbâs’tı. ‘Âtike, İbn Ümeyye b. el-Mugîre b. ‘Abdullâh b. ‘Ömer b. Mahzûm’un zevcesiydi. Ondan ‘Abdullâh ve Züheyre ve Karîbetü’l-Kübrâ’yı tevlîd etmiştir. Bunlar ümmü’l-mü‘minîn, Ümmü Seleme hazretlerinin baba karındaşlarıdır. İslâm’ında ihtilâf olunmuştur.

Ervâ: Bunun dahi İslâm’ında ihtilâf olunmuştur. **[79]** ‘Umeyr b. Vehb zevcesiydi. Ondan Tuleyb b. ‘Umeyr’i tevlîd eyledi, bu ‘Umeyr muhâcirindendir. Sonra Kelede b. Hâşim b. Abdüddâr b. Kusay’a vardı. Ondan dahi Fâtıma nâmında bir kızı oldu. Bir rivâyette Tuleyb, İslâm’ını bildirip vâlidesini dahi bi’l-ibrâm Müslümân etmiş ve Tuleyb hâ‘iz-i rütbe-i şehâdet olup nesli kalmamıştır.

Beyzâ Ümmü Hakîm: Bu da Cenâb-ı Resûl-i Ekrem efendimizin pederi Hazret-i ‘Abdullâh ile ana-baba karındaştır. Küreyz b. Rebî‘a b. Habîb b. ‘Abdüşems b. ‘Abdümenâf’ın zevcesidir. Ondan ‘Âmir’i ve Ümmü Talha’yı ve Hazret-i ‘Osmân’ın vâlidisi Ervâ’yı tevlîd eyledi.

Berre: Bu dahi Hazret-i ‘Abdullâh’ın li-ebeveyn karındaşıdır. Ebû Rühm b. ‘Abdülzâ el-‘Âmirî’nin zevcesiydi. Ondan Ebû Sebre’yi tevlîd eyledi. Sonra ‘Abdülesed b. Hilâl el-Mahzûmî’ye varıp ondan ‘Abdullâh Ebû Seleme dünyâya geldi.

[80] Ümeyme: Cahş b. Ri‘âb b. Ya‘mer b. Mürre b. Ganm b. Dûdân b. Esed b. Huzeyme’nin zevcesidir. Ondan ‘Abdullâh isminde iki oğlu olup biri Uhud gazâsında şehîd

oldu. Diğer Müslümân olmuşken Habeş'te tenassur etti. Bundan başka muhâcirinden Ahmed-i A'mâ ve ümmü'l-mü'minîn Hazret-i Zeyneb'i ve Habîbetü'l-müstehâzayı ve Hamne'yi tevlid eylemiştir.

Âl-i 'Abâ

Âl-i 'abâ, Peygamber-i zî-şân efendimizin bir gün muhabbet-i mübârek 'abâsı altına aldığı 'Alî, Fâtıma, Hasan, Hüseyin hazarâtıyla zât-ı mukaddes-i nübüvvet-penâhilerinden 'ibâret beş vücûd-ı mukaddestir.

Sıbteyn-i Mükerreremeyn: İmân Hasan ve İmâm Hüseyin *radiyallâhu 'anh* hazarâtıdır.

[81] İmâm 'Alî: 'Aliyyü'l-Murtazâ, İmâm 'Alî b. Ebî Tâlib. Fâtımatü'z-Zehrâ'nın zevci 'âlîsi ve sıbteyn-i mükerreremeyn efendilerimizin vâlid-i bâhirü'l-ma'âlîsidir. Tafsîl-i ahvâli "çihâr-yâr-i güzîn" faslında zikrolunacaktır.

İmâm Hasan: İmâm Hasan-ı müctebâ. Cenâb-ı İmâm-ı 'Alî ve Fâtımatü'z-Zehrâ'dan hicret-i seniyyenin üçüncü senesi Ramazân'ında Medîne-i Münevvere'de vücûda gelen hafid-i celîl-i Peygamberî ve kurretü'l-'ayn-i ümmettir. Hicret-i seniyyenin kırk birinci senesi hilâfeti terk eyledi. Dâ'iresi halkıyla Medîne'ye çekilip ihtiyâr-ı inzivâ buyurdu. Düşmenân-ı ehl-i beytin itmâ'ıyla hâ'in zevcesi Ca'de, Hicret'in kırk dokuzuncu senesi tesmîm etti. [Cennetü'l-] Bakî'de medfûndur. *Radiyallâhu 'anh.*

İmâm Hüseyin: İmâm Hüseyin-i Kerbelâ. Hazret-i İmâm 'Alî ile Cenâb-ı **[82]** Fâtımatü'z-Zehrâ'dan Hicret-i seniyyenin dördüncü senesi Şa'bân'ının beşinci Salı günü Medîne-i Münevvere'de vücûda gelmiş olan hafid-i celîl-i Hazret-i Peygamberî ve kurretü'l-'ayn-i ümmettir. Yezîd'e bî'at etmediğinden hicret-i seniyyenin altmış birinci senesi hâdis-i çiğir-sûz-ı Kerbelâ vukû'a geldi. *Radiyallâhu 'anh.* Müşârün ileyhin, Yezîd'e karşı hareket-i seçî'ânesini nazar-ı hakîm ile tenkîd edenler büyüklüğünü bildiler. Tafsîle ne hâcet?

İmâm Zeynü'l-'Âbidîn: İmâm Zeynü'l-'Âbidîn, İmâm Hüseyin efendimizin ferzend-i mükerremi olup vak'a-i Kerbelâ'da bulunduğundan Hüseyinîlerin zükûr kısmından yalnız müşârün ileyh ber-hayât kalmıştır. Şâm'da Yezîd'e karşı mu'âmele-i merdânesi ma'lûmdur. Fezâ'il-i insâniyyeyi câmi' ve eş'âr-ı belîga sâhibi bir vücûd-ı şerîfti. Nesl-i pâk-i Muhammedî onunla muhâfaza buyurulmuştur. Vâlidesi âhir-i mülûk-i 'Acem olan Yezdicerd'in yed-i İslâm'a düşen kerîmesidir. Hicret-i seniyyenin otuz altıncı senesi doğmuş ve yetmiş beşinci senesi irtihâl etmiştir. *Radiyallâhu 'anh.*

[83] İmâm Muhammed Bâkır: İmâm Muhammed Bâkır, İmâm Zeynü'l-'Âbidîn'in ferzend-i mükerrimidir. 'İlm ü fazîlette vüs'ati cihetiyle vâsi' demek olan "Bâkır" lakabıyla mülakkabdır. Hicret'in yüz on beş târihinde Mansûr 'Abbâs tarafından mahbûsen irtihâl buyurmuştur. *Radiyallâhu 'anh.*

İmâm Ca'ferü's-Sâdık: İmâm Ca'ferü's-Sâdık, İmâm Muhammed Bâkır'ın ferzend-i mükerrimidir. Fezâ'ili nâ-mütenâhîdir. Hicret-i seniyyenin sekseninci senesi doğmuş yüz kırk sekizinci senesi irtihâl etmiştir. *Radiyallâhu 'anh.*

İmâm Mûsâ el-Kâzım: İmâm Mûsâ el-Kâzım, İmâm Ca'ferü's-Sâdık'ın ferzend-i mükerrimidir. Hicret-i seniyye'nin yüz yirmi sekizinci senesi tevellüd ve yüz seksen üçüncü senesi irtihâl eylemiştir. *Radiyallâhu 'anh.*

[84] İmâm 'Alî Rızâ: İmâm 'Alî Rızâ, İmâm Mûsâ el-Kâzım'ın ferzend-i mükerrimidir. Hicret-i seniyyenin kırk sekizinci senesi tevellüd ve iki yüz otuzuncu senesi irtihâl etmiştir. *Radiyallâhu 'anh.*

İmâm Muhammed Takî: İmâm Muhammed Takî, İmâm 'Alî Rızâ'nın ferzend-i mükerrimidir. Hicret-i seniyyenin iki yüz on ikinci senesi tevellüd ve iki yüz elli dördüncü senesi irtihâl etmiştir. *Radiyallâhu 'anh.*

İmâm ‘Alî Nakî: İmâm ‘Alî Nakî, İmâm Muhammed Takî'nin ferzend-i mükerreridir. Hicret-i seniyyenin yüz doksan beşinci senesi tevellüd ve iki yüz yirminci senesi irtihâl eylemiştir. *Radiyallâhu ‘anh.*

[85] [İmâm] Hasan-ı ‘Askerî: İmâm Hasan-ı ‘Askerî, İmâm ‘Alî Nakî'nin ferzend-i mükerreridir. Hicret-i seniyyenin iki yüz otuz ikinci senesi tevellüd etmiş ve iki yüz altmışıncı senesi Surre men raâ (Sâmerrâ) şehrinde irtihâl eylemiştir. *Radiyallâhu ‘anh.*

[İmâm] Muhammed Mehdî: Muhammed Mehdî, İmâm Hasan-ı ‘Askerî'nin ferzend-i mükerreridir. Hicret-i seniyyenin iki yüz elli beşinci senesi Surre men raâ'da (Sâmerrâ) Samerrâ'da tevellüd etmiştir. Târih-i irtihâline zafer-yâb olunamadı. *Radiyallâhu ‘anh.*

Huddâm-ı Cenâb-ı Nebevî

Enes b. Mâlik el-Ensârî: Hicret'te on yaşındayken vâlidesi hizmet-i nebevîye vermiştir. ‘Ömrü yüz seneyi mütecâviz olduğu hâlde hicret-i seniyyenin doksan ikinci senesi irtihâl buyurmuştur. *Radiyallâhu ‘anh.*

Rebî‘a b. Ka‘b b. Ya‘mer Ebû Firâs el-Esemî: Ashâb-ı suffeden olup Resûl-i Ekrem efendimizin âbdest suyunu hâzırlar ve geceleri sabâha kadar bâb-ı devlet-me‘âb-ı nebevî önünde yatardı. Hicret-i seniyyenin altmış üçüncü senesi vefât etmiştir. *Radiyallâhu ‘anh.*

[86] Eymen b. Ümmü Eymen: Resûl-i Ekrem efendimizin matharasına me‘mûrdu. Huneyn gazâsında şehîd oldu. *Radiyallâhu ‘anh.*

‘Abdullâh b. Mes‘ûd b. Gâfil b. Habîb: Sâbıkîn-i evvelîndendir. Resûl-i Ekrem efendimizin misvâkine me‘mûrdu. İki def‘a hicret etmiş ve kibleteyne namâz kılmıştır. Resûl-i Ekrem efendimizin visâde ve na‘leyn ve tuhûrları hıfzına dahi me‘mûr olmuştur. Hicret-i seniyyenin otuz ikinci senesi irtihâl eylemiştir. *Radiyallâhu ‘anh.*

‘Ukbe b. ‘Âmir b. ‘Abs b. ‘Amr el-Cühenî: Resûl-i Ekrem efendimizin vakt-i seferde bindikleri hayvâna me‘mûrdu. Hicret'in elli sekizinci senesi Mısır'da irtihâl etmiştir. *Radiyallâhu ‘anh.*

Esla‘ b. Şerîk: Resûl-i Ekrem efendimizin râhilesine me‘mûrdu. Bunlardan başka huddâm-ı nebevînin esâmîsi ber-vech-i âtîdir.

Hind ve Esmâ: İki dahi ashâb-ı suffedendi.

Sa‘d: Hazret-i Ebû Bekir'in âzâdlısıdır.

Ebû Zer Cündeb b. Cünâde b. el-Gıfarî: Hicret'in otuz birinci senesi irtihâl etmiştir.

Na‘im b. Rebî‘a el-Esemî.

[87] Resûl-i Ekrem Efendimizin Âzâdlıları Ya‘nî Âzâd Eylediği Köle ve Câriyeleri

Zeyd b. Hârîse: Hubb-i Resûlullâh *sallallâhu ‘aleyhi ve sellem* âzâd olduktan sonra Resûl-i Ekrem efendimiz âzâd eylediği câriyelerinden Ümmü Eymen'i, Zeyd'e tezvîc buyurmuştur. Ondan Üsâme hazretleri tevellüd eyledi. Âzâdlılarından ibtidâ Müslümân olan bu zâttir. Peygamber efendimiz ona evlâd mu‘âmelesi ederdî. Hicret-i seniyyenin sekizinci senesi elli yaşında irtihâl eylemiştir. *Radiyallâhu ‘anh.*

Üsâme: Hazret-i Zeyd'in oğludur, o dahi pederi gibi hubb-i Resûlullâh'tı. Nebiyy-i erham efendimiz pek çok def‘a kendisini bindiği hayvânın arkasına bindirmiştir. Hicret-i seniyyenin elli dördüncü senesi Medîne'de vefât eylemiştir. *Radiyallâhu ‘anh.*

Ebû Rafî: Hazret-i ‘Abbâs’ın İslâm’ını Resûl-i Ekrem efendimize o tebşîr etmiş ve bu müjdeye mukâbil âzâd edilmiş ve âzâdli câriyelerinden Selmâ’yı tezvîc buyurmuştur.

Enese: Künyesi Ebû Mesrûh’tur.^{xxxiii} Şühedâ-yı Bedir’den olduğu rivâyet olunur.

Yesâr: Benû Sa‘lebe üzerine vâki‘ olan gazâda alındı. [88] Resûl-i Ekrem efendimizin çobanıydı. ‘Ureynî’nin onu şehîd ettikleri ve gözlerine diken koydukları yukarıda zikrolunmuştur.

Ebû Kebşe: İsmi Süleym ve mevlidi arz-ı Devs’tir. Hilâfet-i ‘Ömer’in birinci günü irtihâl etmiştir.

Şükrân: Bir rivâyette Habeşî diğerk rivâyette Fârisî’dir. Kabr-i Resûlullâh’a inenlerin biri dahi budur.

Fedâle: Şâm’da vefât etti.

Sefîne: Bir harbde Resûl-i Ekrem efendimizin emriyle sevbini döşeyip ve ashâb-ı kirâmın metâ‘larını doldurup yükledi. Nebiyy-i Muhterem efendimiz dahi onu “Sefîne” diye tesmiye buyurdular.

Sevbân: [Künyesi] Ebû ‘Abdullâh’tır. Yemen ahâlîsindendi. Esîr olmakla Resûl-i Ekrem efendimiz onu satın alıp Medîne’de âzâd eyledi. İrtihâl-i nebevîden sonra Humus’ta ikâmet ve orada dâr-ı âhirete rihlet eyledi.

Enceşe: Habeşî idi. Hevâfîn-i Resûlullâh’ın bindikleri develeri sürerdi.

Râfi: Sa‘id b. el-‘Âs’ın kölesiydi. Peygamber Efendimiz [onu] satın alıp âzâd eyledi. İbnü’l-‘Âs mu‘ahharen Medîne vâlîsi olunca Râfi’i çağırıp: “Sen kimin âzâdlısısın?” dedi. Râfi: “Resûlullâh’ın âzâdlısıyım.” dedi. İbnü’l-‘Âs ona yüz kamçı urdu. Tekrâr sordu. Râfi’ yine evvelki cevâbı verdi. İbnü’l-‘Âs [89] yine yüz kamçı urdu. Üçüncü su’âlde “senin” deyip kurtuldu.

Ebû Lübâbe: Benî Kurayza’dandır. Resûl-i Ekrem efendimiz onu satın alıp oğlu Yesâr ile âzâd eyledi.

Ebû Müveyhibe: Müzeyne müvellidlerinden olup Nebiyy-i Erham efendimiz i’tâk eyledi. Müreysî’ gazâsında hâzırdı. Hazret-i ‘Âişe’nin devesini yederdi. Ehl-i Bakî’de “istiğfâr” hadîsini Müveyhibe rivâyet etmiş ve Bakî’de istiğfâr gecesi şefî-i ümem efendimizle bulunmuştur.

Müd‘im: Künyesi Ebû Selâm’dı. Vâdi’l-Kurâ’da seyyidü’l-beşer efendimiz, râhilesini indirirken kendisine bir ok isâbet edip şehîd olmuştur. Hayber’de Resûl-i Ekrem efendimizin atını tutardı.

Ebû Dumeyre: Üserâ-yı ‘Arab’dandır ki Resûl-i Ekrem efendimiz, cümlesini âzâd eyleyip Dumeyre’yi vatanına ‘avdet veyâ hizmette kalmak üzere tahyîr eylemiş ve Dumeyre şeref-i hizmeti tercih etmişti. Resûl-i Ekrem efendimiz bunun ‘âilesine bir fermân-ı emân ihsân buyurmuştur.

Kerkere:^{xxxiv} Resûl-i Ekrem efendimize hediye olarak takdîm olunmakla i’tâk buyurulmuştur.

Hişâm: ‘Utekâ-yı Cenâb-ı Peygamberî’den olup hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Selmân-ı Fârisî: Isfahân’dan veyâ Istahr-ı Fars’tandır. Resûl-i Ekrem efendimiz, onu bir Yahûdî’den satın alıp âzâd etmiştir. ‘Utekânın [90] efdalidir. Ninova ve Mûsul papaslarıyla birçok seyâhat eylediğinden cihân görmüş ve Hendek gazâsındaki tedbîri hakîkaten kavâ‘id-i harbe muvâfık düşmüştür. Hazret-i ‘Ömer’in hilâfeti zamânında Medâyin’de vefât eylemiştir. *Radiyallâhu ‘anh.*

Şem'ûn b. Zeyd Ebû Reyhâne: 'Utekâdandır. Feth-i Dımaşk'ta bulunmuş ve Beytü'l-mukaddes'te ihtiyâr-ı ikâmet eylemiştir.

Me'bûr: Kıbtî ve 'utekâdandır.

Ebu Bekre: Tâ'if gazâsında Resûl-i Ekrem efendimiz: "Bize gelen hürdür." diye i'lân etmekle Ebû Bekre bu i'lân-ı 'adâlet-bünyân-ı cenâb-ı nebevîden hisse-yâb-ı şeref-i hürriyet olan üserâdandı.

Ebû Hind: Resûl-i Ekrem efendimizin haccâmıydı.

Ebû Taybe: Bu dahi hacamâtında istihdâm olunmuştur.

'Ubeyd ve Rebâh el-Esved: Bu[nlar] dahi hademe-i Resûlullâh'tandır.

Resûl-i Ekrem Efendimizin Mu'tekaları

Ümmü Eymen: Resûl-i Ekrem efendimizin pederinden mîrâstı. 'Ubeyd b. Zeyd el-Hazrecî'nin^{xxxv} zevcesiydi. Ondan Eymen b. 'Ubeyd'i tevellüd etti. Zevci 'Ubeyd'in vefâtından sonra Resûl-i Ekrem efendimiz, Zeyd b. Hârise'ye [91] tezvîc eyledi. Ondan dahi Üsâme'yi tevîd eyledi. Uhud gazâsında hâzır olup ehl-i gazâyâ su yetiştirdi. Yaralıları tîmâr eylerdi. İrtihâl-i nebevîden biraz sonra vefât eylemiştir. Resûl-i Ekrem efendimizin pek çok iltifâtına mazhar olmuştur. *Radiyallâhu 'anhâ.*

Selmâ: Ümmü Râfi' Ebû Râfi''in zevcesi ve Resûl-i Ekrem efendimizin ferzend-i ekremi Hazret-i İbrâhîm'in ebesidir.

Mâriyetü'l-Kıbtiyye: Veled-i mükerrerem-i nebevî Hazret-i İbrâhîm'in vâlidesi olduğu hâlde zevcât-ı tâhirât sırasında zikrolunmuştur.

Bunlardan başka Ümeyme ve Hadrâ ve Radvâ ve Reyhâne ve Meymûne bt. Sa'd ve Meymûne bt. Ebî 'Asîb ve Ümmü Damîre ve Ümmü 'Ayyâş mu'tekalarındandır. *Rıdvânullâhi 'aleyhim ecma'in.*

Metrukât-ı Nebevî

Resûl-i Ekrem efendimizin irtihâlinde nakdi zuhûr etmemiştir. Metrukât-ı seniyyeleri elbise, iki kilim, çârşeb, birkaç su kabı, kavata, tarak, misvâk ve emsâli zarûri'l-lüzûm eşyâdan 'ibâretti. Bir de serîr kalmıştır ki "sâc" denilen ağaçtan ma'mûl olup ba'de'l-hicre Ebû Eyyûb el-Ensârî hânesindeyken Es'ad b. Zûrâre [92] hazretleri takdîm etmişti. Vefâtında namâzı onun üzerinde kılındı. Hazret-i Sıddîk ve Fârûk'un cenâzeleri onun üzerinde götürülmüştür. Bir de gümüş mührü kalmış ve üzerinde "Muhammedün Resûlullâh" nakşolunmuştu. Hazret-i Ebû Bekir, Hazret-i 'Ömer ve Hazret-i 'Osmân eyyâm-ı hilâfetlerinde isti'mâl etmişlerdir. Hazret-i 'Osmân hilâfetinde kuyuya düşüp bulunamayan mühr-i sa'âdet budur. Sağılır yirmi kadar devesi olup bunlardan yevmiye iki kırba süt gelir ve zevcât-ı tâhirâtıyla kendileri tagaddî eder ve bakiyyesini ashâb-ı suffeye tevzî' ederdi. Yüz kadar koyunu, altı yedi kadar keçisi olup bunların mahsûlü dahi o yolda ya'nî fukarâyâ sarf olunurdu. Bunlardan başka terekesi silâhlarıyla bir beyâz katırdan 'ibâret olup onları Hazret-i 'Alî'ye vermiş ve mâ'adâsı "sadakadır" demiştir. Medîne-i Münevvere'de olan arâzîsiyle Hayber'deki arâzîden hisselerini vakfelediği ve hâsîlâtından birazını sofra ve misâfirlerinin it'âmına ve Hayber arâzîsinden dahi zevcât-ı tâhirât için mikdâr-ı mu'ayyen tahsîs ettiği ve mâ'adâsını fukarâ ve muhâcirîne itâ buyurdıkları Hazret-i Ebû Bekir'den mervîdir.

[93] **Eslîha-i Hazret-i Peygamberî:** Kılıçları dokuz 'aded olup isimleri bunlardır: Me'sûr, 'Adb, Zülfikâr, Kala'î, Bettâr, Hatf, Mihzem, Rasûb ve Kadîb. Me'sûr, pederinden mevrûs olup Medîne'ye onunla hicret buyurdular. Me'sûr evsâf-ı süyûftandır. 'Adb, "kesmek" ma'nâsında masdar burada kılıca vâf bi'l-masdar vâki' olmuştur. Zülfikâr, 'Âs b. Münebbih'in olup Bedr günü Peygamber efendimizin yed-i gâlibiyyetine nasîb oldu. Kala'î, bâdiyeden "Kala" nâm mahalde aldıkları kılıçtır. Hatf, "mevt" demektir. Bir rivâyette bu üç

kılıç Benû Kaynukâ' silâhlarındandır. Mihzem, "kesici" ma'nâsına olup vasfıyyetten 'alemiyyete tahavvül etmiştir. Rasûb, "urulduğu zamân yan üzere gidici" demektir. 'Alâ rivâyetihi bu iki kılıcı Hazret-i 'Alî, Tay kabîlesi sanemini hedmettiği zamân bulmuştur. Kadîb, "pek keskin" demektir. Zırhları beş 'aded olup isimleri şu vechle mazbûttur: Zâtü'l-füdûl, Zâtü'l-havâşî, Suğdiyye, Fıdda, Betrâ, Hırnık. [94] Zâtü'l-füdûl, uzun olmakla tesmiye olundu. Rehin olan zırh -ki Ebû Şahm nâm Yahûdî'ye verilmişti- budur. Zâtü'l-havâşî, Kaynukâ' eslihasındandır. Fıdda, bu dahi esliha-i Benû Kaynukâ'dandır. Betrâ, kısa olmakla vech-i tesmiye olmuştur. Hırnık, iç zırhıydı. Miğferleri iki 'aded olup isimleri şunlardır: Müveşşah ve Sebûğ. Sebûğ, feth-i Mekke günü re's-i sa'âdetlerinde bulunmuştu. Yayları altı 'aded olup isimleri böylece zabtedilmiştir: Zevrâ, Revhâ, Hafrâ. Bu üçü esliha-i Kaynukâ'dandı. Beydâ. Ketûm atıldıkda sadâsı hafî olmakla "Ketûm" denildi. Uhud'da kırıldığı mervîdir. Sedâd. Ve bir de ok gılâfı olup sahtiyândan ve halkaları gümüşlendi. [95] Kalkanları üçtür. Zelûk, silâh üzerinden kaymakla "Zelûk" tesmiye olundu. Futuk ve dîğêr bir kalkan ki bunun üzerinde bir 'ukâb resmi olduğu hâlde hediye edildiğinden mu'cizât-ı nebevîyyelerinden olmak üzere bu resm mahvolmuştur. Mızrâkları beş 'adeddi. Üçü esliha-i Kaynukâ'dandır. Dördüncüsünün ismi Mesvâ, beşinci[si] Müsnâ idi. Harbeleri üçtür: Neb'a, Arafât'ta bir mevzi' isimdir. Beyzâ, en büyüğüdür. 'Anze, bu harbe mızrâktan küçük olup seferde pîş-i sa'âdetlerinde gider ve indikleri yerde pîşgâh-ı sa'âdete rekz olunurdu ya'nî [ona] doğru namâz kılarlardı. Ya'nî bu harbeyi setre ittihâz ederlerdi. Livâ ve râyetleri: [96] Livâsı beyâz olup ba'zı kere siyâh takarlardı. Râyeti siyâh olup Hazret-i 'Âişe'nin kapı perdesinden ma'mûl ve sûftan mensûhtu. İsmi 'Ukâb olmak üzere mazbûttur.

Çihâr-yâr-i Güzîn ve Hulefâ-yı Râşidîn

[Hazret-i Ebû Bekir es-Sıddîk]: Çihâr-yârin ve hulefânın birincisi Peygamber efendimize gârda yâr-i şefik olan Hazret-i Ebû Bekir es-Sıddîk'tir. Ebû Bekir vakt-i câhiliyyette isimleri 'Abdülka'be idi. İzhâr-ı İslâm'ından sonra Peygamber efendimiz "Abdullâh" tesmiye buyurdu. Ebû Bekir künyeleri, Sıddîk lakablarıdır. Mevlid-i nebevîden iki sene sonra tevellüd etmiştir. Pederleri Ebî Kuhâfe 'Osmân'dır. Onun pederi 'Âmir b. 'Amr b. Ka'b Sa'id b. Teym b. Mürre olup neseb-i peygamberî ile burada birleştiğinden Kureyş'e dâhil olur. Vâlideleri Ümmü'l-Hayr Selmâ bt. Sahr'dır^{xxxvi} ki ikisi de izhâr-ı İslâm etmişlerdir.

Hilye-i Şerîf-i Sıddîk-i 'Atîk: Uzun boylu, nahîfü'l-vücûd ise de za'if derecede [97] olmayıp nehâfetleri tûl-i kâmetleriyle mütênâsibdi. Gâyet kuvvetli ve yaraşıklı ve hafîfü'l-lihye idiler. Vechi beyâz ve pek parlak ve rakîkü'l-cilddi. Alnında nûr-ı îmân leme'ân ederdi. Alnının hey'eti müheddebdi. Gözleri çukurcaydı. Parmakları kalem gibi mevzûn olup ba'zen sakalını hinnâlardı.

Hilâfeti: Hicret-i seniyyenin on birinci senesi irtihâl-i nebevîde Ensâr'ın Benî Sakîf'e toplanıp hilâfet husûsunda ebhâs-ı kesîreleri vukû'a gelmekle Hazret-i 'Ömer'in bî'ati üzerine ve 'umûm-ı ashâb tarafından bî'l-muvâfakat vukû' bulmuştur.

Vekâyi'i: Müseylemetü'l-Kezzâb'ın katli, inhizâm-ı leşker-i Rûm, feth-i kal'a-i Dımaşk'tan 'ibârettir.

[98] Vefâtı: İki yıl üç ay sekiz gün hilâfet edip sinn-i şerîfleri altmış üç yıla bâliğ olduğu hâlde hicret-i seniyyenin on üçüncü senesi Cemâziyelâhire'sinin on altıncı gecesi akşâm namâzından sonra vefât eylemiştir. Vefâtında pederi hayâttaıydı, az sonra o da vefât eyledi. O gece techîz ü tekfin olunup Ravza-i Mutahhara'da Cenâb-ı Seyyidü'l-Enbiyâ efendimizin sağ cihetinde ve başları kadem-i sa'âdete muhâzî olarak defnedilmiştir. *Radiyallâhu 'anh.* Kız karındaşları, Ümmü Kurve ve Kureybe isminde ikidir.

Evlâd ve A'kâbrı: Büyük oğlu 'Abdullâh ve kızı Esmâ'dır ki vâlideleri Kuteyletü'l-Âmiriyye'dir. Diğêr oğlu 'Abdurrahmân ile kızı 'Âişe'dir. Bunların vâlidesi de Ümmü Rûmân bt. Hârise'dir. Diğêr kızı Ümmü Külsûm'dür, vâlidesi Zeyd b. Hâricetü'l-Ensârî'nin

kerimesidir. Diğer oğlu Muhammed'dir ki vâlidesi Esmâ bt. 'Umeys el-Has'amiyye'dir. A'kâbı kesîrdir.

[99] Hazret-i 'Ömer

Çihâr-yâr ü hulefânın ikincisi Hazret-i 'Ömerü'l-Fârûk'tur. İzhâr-ı İslâm ettiği gün kavm-i Kureyş ikiye ayrılmakla "Fârûk" telkîb olunmuştur. Pederi Hattâb olup Hattâb'ın pederi dahi Nüfeyl b. 'Abdülzâ b. Rebâh b. 'Abdullâh b. Kurz b. Rezâh b. 'Adî b. Ka'b'dır ki neseb-i Resûlullâh ile burada birleşip Kureyş'e dâhil olur. Vilâdet-i Cenâb-ı Peygamberî'nin yirmi üçüncü senesi dünyâya gelmiştir. Vâlidesi Hanteme bt. Hâşim b. el-Mugîre el-Mahzûmiyye'dir. Birâderi Zeyd b. Hattâb'dır.

Hilye-i Şerîf-i Hazret-i Fârûk: Teni gendüm-gün ya'nî buğday renkli ve çehresi sût gibi beyâzdı. Tavîlü'l-kâme olup cemâ'at içinde cümleden tavîl ve mehâbetli görünürdü. Tûl-i kâmetiyle cesâmet-i vücûdu ve salâbet ü şiddeti mütenâsib olmakla görenlerin kalbine derhâl dehşet gelirdi. Başının ön tarafı kıldan sâde olup etrâf-ı re'sinde dahi pek [100] az kıl görünürdü. 'Ârızlarında hiffet, gözlerinde biraz humret vardı. Gözleri çukurca olmakla o humretle birer la'lîn-i sâgara teşbih olunabilirdi. Bıyıkları ve ağzı büyüktü. Adımını dâ'imâ sık atardı ve sakalını ba'zen hınnâlardı.

Hilâfeti: Hazret-i Ebâ Bekir'in ta'yîniyle nâs, kendisine bî'at etmiş ve ibtidâ "emîrül-mü'minîn" telakkub eylemiştir.

Vekâyi'i: Binâ-yı Basra, inhizâm-ı Rûm, feth-i Kâdisiyye ve inhizâm-ı 'Acem ve feth-i hisâr-ı Kuds, vaz'-ı târih-i Hicret, feth-i Medâyin ve Mûsul, feth-i Hemedân, feth-i Mısır ve İskenderiyye, feth-i Cürcân ve Taberistân va ba'zı Horâsân'dan 'ibârettir.

[101] Vefâtı: On yıl altı ay yedi gün hilâfet etmiştir. Altmış üç yaşında iken hicret-i seniyyenin yirmi üçüncü senesi Zilhicce'sinin evâhirinde sabâh namâzına giderken Mugîre b. Şu'be'nin Ebû Lü'lü'e ismindeki 'Acem kölesi hançerle şehîd eylemiştir. Müddet-i hilâfetinde on hac etmiştir. Ravza-i mutahhara-i Resûl-i kibriyâda başları Ebû Bekir'in omuzlarıyla berâber olarak medfûndur. *Radiyallâhu 'anh.*

Evlâd ve A'kâbı: On üç evlâdı olup dokuzu erkek, dördü kızdı.

Erkekleri: 'Abdullâh, künyesi Ebû 'Abdurrahmân'dır. 'Abdurrahmân el-Ekber, bunların vâlidesi Zeyneb bt. Maz'ûn el-Cumahî'dir. Zeyd el-Ekber, vâlidesi Ümmü Külsûm bt. Hazret-i 'Alî ve büyük vâlidesi Hazret-i Fâtıma'dır. [102] 'Âsım, vâlidesi Ümmü Külsûm Cemîle bt. 'Âsım b. Sâbit'tir. Bu 'Âsım'ın kızı Ümmü 'Âsım, 'Ömer b. 'Abdülazîz'in vâlidesisidir. 'İyâd, vâlidesi 'Âtike bt. Zeyd'dir. Zeyd el-Asgar ve 'Ubeydullâh, bunların vâlideleri Müleyke bt. Cervel el-Huzâ'iyye'dir. Bu 'Ubeydullâh, gâyet şedîdü'l-batş olmakla pederinin şehâdeti günü Hürmüzân'ı ve Cüfeyne'yi -ki bunlar 'Acem beylerindendi- ve pederinin kâtili Ebû Lü'lü'e'nin küçük kızını katletti. Tafsîli *Târih*lerde muharrerdir. Muhâlifin tarafından Sıffîn'de bulunmakla orada vefât eylemiştir. 'Abdurrahmân el-Evsat, vâlidesi câriyeydi. 'Abdurrahmân el-Asgar, bunun dahi vâlidesi câriyedir. Bu üç 'Abdurrahmân'dan "Ebû Şahme" künyesiyle mükennâ olana pederi, hadd-i şer'î urmakla bâ'is-i vefâtı olmuştur.

Kızları: Hafsa, ümmü'l-mü'minîndir. Zevcât-ı tâhirât sırasında zikrolundu. Rukıyye, İbrâhîm b. Nu'aym b. el-'Adevî tezevvüc etmiştir. [103] Fâtıma, anası Ümmü'l-Hakîm bt. el-Hâris'tir. Amcazâdesi 'Abdurrahmân b. Zeyd b. el-Hattâb'a varmıştır. A'kâbı kesîrdir.

Hazret-i 'Osmân

Çihâr-yâr ü hulefânın üçüncüsü Hazret-i 'Osmân-ı Zi'n-nüreyn'dir. Kerâ'im-i Cenâb-ı Peygamber'den ikisini tezevvüc etmekle "Zi'n-nüreyn" telkîb edilmiştir. Pederleri 'Affân'dır. 'Affân'ın pederi Ebi'l-'Âs b. Ümeyye b. 'Abdüşems b. 'Abdümenâf b. Kusay'dır ki neseb-i Fahr-i 'Âlem'e 'Abdümenâf'ta kesb-i ittisâf eder ve Kureyş'e dâhil

olur. Vilâdet-i seniyyenin altıncı senesi Tâ'if'te dünyâya gelmiştir. Vâlidesi Ervâ bt. Küreyz b. Rebî'a b. Habîb b. 'Abdümenâf'tır. Beyzâ Ümmü'l-Hakîm bt. 'Abdümtalib ile Müslümân olmuştur. Birâderi Âmine ve hemşiresi Erneb'di.

Hilye-i Şerîf-i Zi'n-Nüreyn: Hazret-i 'Osmân, vasatü'l-kâme ya'nî orta boyluydu. Yüzü [104] güzel, beşeresi ince, güleç yüzlü olup fakat kesret-i hayâsından dîhk derecede güldüğünü kimse görmemiştir. Sakalı gür olmakla ba'zen boyardı. Levni esmere mâ'il ve vücûdunda kılları kesîr ve omuzları arası geniştir. Mübârek vechinde bir mikdâr çiçek bozuğu vardı. Dişlerini altın tel ile bağlardı. Vücûdu gibi başının kılları da çok olmakla saçları omuzlarına kadar inerdi. El-hâsıl serâpâ hicâb-ı şerm ü hayâ ile mestürdü.

Hilâfeti: Hazret-i 'Ömer'in vukû'-ı şehâdeti üzerine emr-i hilâfet husûsunda ashâb-ı kirâm üç gün 'akd-i meclis-i meşveretle Hazret-i 'Osmân'a bi'at eylemişlerdir. Yetmiş bir yaşında halife-i İslâm olmuşlardır.

Vekâyi'i: Feth-i memâlik-i Şîrvân, feth-i vilâyet-i Afrika ve Endülüs, gâret-i Kıbrıs, feth-i Fâris ve Horâsân ve Sicistân ve Kâbil'den 'ibârettir. On bir yıl, on bir ay yirmi iki gün hilâfet etmiştir.

[105] **Vefâtı:** Hicret-i seniyyenin otuz beşinci senesi Zilhiccesi'nin on sekizinci Cum'a günü ikindi vakti şehîden irtihâl buyurmuştur. Kâtili Kinâne b. Beşîr et-Tücyîbî'dir. [Cennetü'l]-Bakî'de defn edilmiştir. *Radiyallâhu 'anh.*

Evlâd ve A'kâbı: On altı evlâdı olup dokuzu erkek ve yedisi kızdır.

Erkekleri: 'Abdullâhel-Asgar, Hazret-i Rukıyye'den olup hâl-i sığarda vefât eylemiştir. 'Amr, bunun 'ömrü uzun evlâdı kesîrdir, Minâ'da vefât eyledi. Ebân, 'Ömer ile anası birdir ki ismi Ümmü 'Amr b. Cündeb'dir. Humekâdandı. Hâlid, pederinin şehâdeti günü ellerinde bulunan mushaf-ı şerîfi haylî zamân saklamıştır. [106] 'Ömer, bunun a'kâbı kesîr olup oğlu Zeyd, Sekîne bt. Cenâb'ı tezvîc etmiştir ve kızı 'Abdümelik b. Mervân'ın zevcesi olmuştur. Sa'îd, a'ver ü bahîlmiş. Maktûldür. Mu'âviye'nin Horâsân'da 'âmiliydi. Velîd, şâribü'l-hamrdı. Maktûldür. Bunun ve Sa'îd'in vâlideleri Fâtıma bt. Velîd'dir. 'Abdümelik'in vâlidesi Ümmü'l-Benîn bt. 'Uyeyne b. Hısn'dı. Bu da pek küçük vefât eyledi. 'Abdullâh el-Ekber, vâlidesi Fâhite bt. Gazvân'dır.

Kızları: Meryem, Ümmü Sa'îd, 'Âişe, Ümmü Ebân, Ümmü 'Amr. Meryem'den başka üçünün vâlidesi Remle bt. Şeybe b. Rebî'a'dır. Meryem, vâlidesi Nâ'ile bt. Ferâfisâ'dır. [107] Ümmü'l-Benîn câriyedir. A'kâbı kesîrdir.

Hazret-i 'Alî

Çihâr-yârin ve hulefâ-yı râşidînin dördüncüsü Hazret-i 'Alî b. Ebî Tâlib'dir. Fezâ'il-i 'âliye ve menâkıb-ı sâmiyesi ihâta-i 'ulûm-i beşerden ber-ter ve 'ulüvv-i rütbe vü sümû-menziyetleri ehadiyyet-i sahîha ve âsâr-ı sarîha ile azherdir. Medîne-i 'ilme bâb ve her kelime-i bâhirü'l-hikmesi ber-kitâb olup sâhib-i sır-ı Hudâ, habîb-i kibriyâ efendimiz taraf-ı 'âlîlerinden "Ebü Tûrâb" ve "Ebü'l-Hasan" ile mükennâ idi. Sâ'ir elkâb ve 'unvân-ı 'âlîleri meşhûrdur. Pederleri Ebî Tâlib, Ebî Tâlib'in pederi 'Abdümtalib'dir. Neseb-i şerîfleri tescil ü tavsîf ihtiyâcından bi'l-külliyeye berî çünkü birâderzâde-i Cenâb-ı Peygamberî'dir. Vilâdet-i seniyyenin otuzuncu senesi Mekke-i Mükerrreme'de mehd-ârâ-yı şühûd olmuştur. Vâlidesi Fâtıma bt. Esed b. Hâşim'dir. İbtidâ sabî iken İslâm ile müşerref olan Cenâb-ı Esedullâhi'l-gâlib'dir. Nebiyy-i âhirü'z-zamân efendimizin şeref-i nübüvvetle müşerref olduğunun ertesi [108] günü lafz-ı kelime-i tevhîdi zîver-i zebân ve ma'nâ-yı celilini nakş-ı sahîfe-i cinân eylemiştir.

Hilye-i Şerîf-i Fahr-i Ebrâr-ı Cenâb-ı Haydar-ı Kerrâr: Kerremallâhu vechehu hazretlerinin levh-i pâkîzesi esmerdi. Kâmetleri tûla mâ'il belki de tûl ü kasr beyninde mu'tedildi. Mübârek lihyesi 'arîz ya'nî geniş ve sarıydı. Re's-i şerîfi kıldan âzâde olup half-i re'sinde perçem gibi biraz saç bulunurdu. Kemâli nasıl azher ise cemâli dahî bermüneverdi. Göğsü ve karnı geniş ve bir mikdâr semîndi. Gözleri şâhâne ve nazra-i pâkleri

pâdişâhâne ve pek ziyâde mehâbetliydi. Sînesi ve bâzuları mütenâsib sûrette geniş ve iri, omuzları arası müşahham ve serâpâ iri kemikliydi. Önüne meylederek yürürlerdi. Kıyâm u ku'ûdları gâyet mütevâzî'âneydi.

Hilâfeti: Hazret-i 'Osmân'ın şehâdeti ve ashâb-ı kirâm hazarâtının iltimâs ü ibrâmı üzerine kabûl etmiştir. Çünkü şehâdet-i Cenâb-ı 'Osmân'dan pek ziyâde müte'essifti.

[109] Vukû'âtı: Harb-i Cemel, harb-i Siffin ve harb-i Nehrevân'dır.

Vefâtı: Altmış üç yaşında iken hicret-i seniyyenin kırk birinci senesi Ramazân'ının on yedinci günü eşrâf-ı vaktî 'Abdurrahmân b. Mülcem el-Hâricî, Kûfe mescidinde şehid etmiştir. Dört yıl dokuz ay, kemâl-i 'adl ü ittikâ üzere hilâfet etmiştir. *Radiyallâhu 'anh.*

Evlâd ve A'kâbı, Erkekleri: Sıbteyn-i mükerreremeyen Cenâb-ı Hasan ve Hüseyin, e'imme-i isnâ-'aşereye dâhildir. Muhsin, vâlidisi Cenâb-ı Fâtımatü'z-Zehrâ'dır. Küçük [yaşta] vefât eyledi. Muhammed el-Ekber, vâlidisi Havle bt. Kays b. Ca'fer el-Hanefiyye'dir. "İbn Hanîfe" ile mülakkabdır, a'kâbı kesîrdir. **[110]** 'Ömer el-Ekber, vâlidisi Ümmü Habîb bt. Rebî'a'dır. Üserâdandı. Hazret-i 'Alî bahâsıyla almıştır. A'kâbı kesîrdir. 'Abbâs el-Ekber, Kerbelâ'da 'alemdâr-ı seyyidü'ş-şühedâ idi. Şühedâ-yı Kerbelâ'dandır. A'kâbı kalmamıştır. 'Ömer, 'Osmân, Ca'fer ve 'Abdullâh'ın vâlideleri Ümmü'l-Benîn bt. Hizâm b. Hâlidü'l-Vahidiyye olup bunlar şühedâ-yı Kerbelâ'dan dört vücûd-ı mukaddestir. Muhammed el-Asgar, vâlidisi câriyedir. Şühedâ-yı Kerbelâ'dandır. Yahyâ, küçük [yaşta] vefât etmiştir. 'Avn, vâlidisi Esmâ bt. 'Umeys el-Has'amiyye'dir. Muhammed el-Evsat, vâlidisi Ümâme bt. Ebü'l-'Âs b. er-Rebî'a'dır. 'Ubeydullâh, cengde Muhtâr es-Sekafî şehid etmiştir. Ebû Bekir, vâlidisi Leylâ bt. Mes'ûd b. Hâlid'dir. Şühedâ-yı Kerbelâ'dandır.

Kerîme-i Muhteremeleri: Zeyneb el-Kübrâ, vâlidisi Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ'dır. *Radiyallâhu 'anhumâ.* **[111]** 'Abdullâh b. Ca'fer'in zevcesiydi. Taht-ı nikâhında vefât eylemiştir. Ümmü Külsûm el-Kübrâ, ibtidâ Hazret-i 'Ömer'in taht-ı nikâhına dâhil olmuştur. Rukiyye. Ümmü'l-Hasan, Ca'de b. Hübeyretü'l-Mahzûmî tezevvüc etmiştir. Remle el-Kübrâ, bu ikisinin vâlidisi Ümmü Sa'id bt. 'Urve b. Mes'ûd es-Sekafî'dir. Ümmü Hânî, 'Abdurrahmân b. 'Akîl'in zevcesiydi. Meymûne, 'Abdullâh el-Ekber b. 'Akîl tezevvüc etmiştir. Zeyneb es-Suğrâ, Muhammed b. 'Akîl tezevvüc etmiştir. Remle es-Suğrâ. Ümmü Külsûm es-Suğrâ, 'Abdullâh el-Asgar b. 'Akîl tezevvüc etmiştir. Fâtıma, Benû el-Hâris'ten Sa'id b. el-Esvet'in zevcesidir. Hadîce, Ümmü'l-Kirâm, Ümmü Seleme, Ümmü Ca'fer. Ümâme, Salt b. Nevfel'in zevcesidir. Nefîse. **[112]** Bir kızı dahi olduğu fakat pek küçük vefât eylediğinden bilinemediği mervîdir. *Rıdvannullâhi te'âlâ 'aleyhim ecma'in.*

Erkek Karındaşları: 'Akîl, künyesi Ebû Zeyd'dir. Birâder-i 'âlî-kadrini terk edip Mu'âviye tarafına geçmiştir. A'mâ olup vefât eyledi. A'kâbı vardır. Evlâd-ı 'Akîl'den dokuzu şühedâ-yı Kerbelâ'dandır. *Rıdvannullâhi 'aleyhim ecma'in.* Ca'fer, künyesi Ebû 'Abdullâh'tır. Zü'l-hicreteyn ve zü'l-cenâheyndir. Tâlib, ba'de'l-bi'se vefât etmiştir.

Kız Karındaşları: Ümmü Hânî, ismi Fâhite'dir. Kesret-i evlâdı sebebiyle hizmet-i zevciyyette bulunamayıp yalnız tâhirât 'idâdına alınmakla iktifâ buyuruldu. Çünkü zevci İslâmiyet'i kabûl etmediğinden onu şirk hâliyle terk etmişti. Cümâne. **[113]** Ebû Tâlib evlâdının cümlesi Fâtıma bt. Esed b. Hâşim'den olup müşârün ileyhâ, Nebiyy-i Ekrem efendimizin vâlideleri makâmındaydı. Medîne-i münevverede vefât etmekle Seyyidü'l-Enbiyâ efendimiz hazretleri kendi kamîsleriyle tekfin ve bizzât kabre indirip tedfin buyurdular. Ne büyük sa'âdet. *Radiyallâhu 'anhumâ ve ardahâ.*

'Aşere-i Mübeşşere: 'Aşere-i mübeşşerenin dördü hulefâ-yı râşidîn ya'nî Ebû Bekir, 'Ömer, 'Osmân ve 'Alî hazarâtı olup beşincisi 'Abdurrahmân b. 'Avf hazretleridir.

Hazret-i 'Abdurrahmân b. 'Avf: Vilâdet-i seniyyeden on sene sonra dünyâya gelmiştir. Kırmızıyla karışık beyâz renkli, güler yüzlü, büyük gözlü, çok kirpikli, çekme burunlu, elleri iri ve parmakları kalındı. Hazret-i Ebû Bekir'in da'vetiyle ibtidâ imân eden

beş kişinin ikincisidir.^{xxxvii} [114] Uhud gazâsında sâbit-kadem olup yirmi yerinden yaralanmıştır. Yaraların biri ayağında olmakla total olmuştur. *Radiyallâhu ‘anh.*

Hazret-i Sa’d b. Ebî Vakkâs: Kara yağız, uzun boylu, gövdesi çok kıllıydı. On sekiz, on dokuz yaşında Müslümân olmuştur. İbtidâ îmân eden beş kişinin üçüncüsüdür. Kemân-keşlerin ser-firâzıydı. Allâh uğrunda ok atan ve kan döken ibtidâ Sa’d hazretleridir. “Fârisü’l-İslâm” diye ma’rûf olmuştur. Uhud gazâsında a’dâya bin ok atmıştır. *Radiyallâhu ‘anh.*

Hazret-i Zübeyr b. el-‘Avvâm: Esmer ve semizce, orta boylu, az sakallıydı. Pederi ‘Avvâm, Hadîcetü’l-Kübrâ *radiyallâhu ‘anhâ* hazretlerinin birâderidir. Vâlidesi, cedd-i Resûl-i Ekrem *sallallâhu ‘aleyhi ve sellem* ‘Abdülmuttalib’in kızı Safiyye’dır. Hazret-i Ebû Bekir’in “zâtü’n-natikîn” diye ma’rûf olan kerîmesi Esmâ’yı tezevvüc etmiştir. [115] İbtidâ îmân eden beş kişinin dördüncüsüdür. Allâh yolunda ibtidâ sell-i seyf eden budur. Havârî-i peygamberdir.

Hazret-i Talha b. ‘Ubeydullâh: Kırmızıca yüzlü, kısaya karîb orta boylu, göğsü geniş, ayakları iri ve kalındı. İbtidâ îmân eden beş kişinin beşincisidir. Uhud günü sâbit-kadem olanlardandı. Küffârdan birinin Resûl-i Ekrem efendimize havâle ettiği kılıcı eliyle def’ etmekle eli çolak olmuştur. Servet-i ‘azîme sâhibiydi. *Radiyallâhu ‘anh.*

Hazret-i ‘Ubeyde b. el-Cerrâh: Sâlifü’z-zıkr beş kişiden sonra ibtidâ îmân eden ‘Ubeyde hazretleridir. Uhud’da sâbit-kadem olmuştur. Resûl-i Ekrem efendimizin mübârek vech-i şerîfine giren zırhın halkalarını dişleriyle çıkarırken iki ön dişi çıkmıştır. [116] Nahîf ve hafîfü’l-lihye, kuru yüzlü, uzun boylu, ‘âbid, zâhid, mücâhid ve celîlü’l-kadrdi. Hakkında “emîn-i ümmet” buyurulmuştur. *Radiyallâhu ‘anh.*

Hazret-i Sa’îd b. Zeyd: Ebû ‘Ubeyde hazretleriyle berâber îmân etmiştir. Hazret-i Fârûk’un ‘amcazâdesi ve kız karındaşı Fâtıma bt. el-Hattâb’ın zevcesidir. Uzun boylu, gövdesi kıllıydı. *Radiyallâhu ‘anh.*

Esmâ-yı Vüzerâ ve Kuzât ve Küttâb-ı Vahiy

Vüzerâ: Hazret-i Ebû Bekir ve Hazret-i ‘Ömer iki vezîr-i nebî idi.

Kuzât: Hazret-i ‘Alî, Resûlullâh tarafından beyne’n-nâs kazâ etmek için Yemen’e gönderilmiş ve “tarafeyni istimâ’ etmedikçe bir tarafa hükmetme” buyurulmuştur. Hazret-i Mu’âz b. Cebel dahi kazâ için Yemen’e gönderilmiştir.

[117] **Küttâb:** Küttâb-ı Resûlullâh’ın esâmî ve ahvâli hakkında mahsûsan bir kitâb yazılmıştır. Burada meşhûrlarının yalnız esâmîsi zikrolunacaktır. Hangisinin tafsîl-i ahvâline ittîlâ’ murâd olunursa *Târîhlere* veyâ o kitâba mürâca’at olunabilir. Talha b. ‘Ubeydullâh et-Teymî,^{xxxviii} Zübeyr b. el-‘Avvâm b. Huveylid, Hâlid, Ebân bunlar Sa’îd b. el-‘Âs b. Ümeyye b. ‘Abdüşems b. ‘Abdümenâf oğullarıdır. ‘Âmir b. Fûheyre, ‘Abdullâh b. Râkımü’l-Kureşî ez-Zührî mülûka tahrîr olunan nâme-i hümâyûnları yazardı. Übey b. Ka’b b. Kays b. Zeyd b. ‘Amr b. Mâlik b. en-Neccâr el-Ensârî, Erkam b. ‘Abdümenâf b. Esed b. el-Kureşî, Büreyde b. el-Husayb b. ‘Abdullâh b. el-Eslemî, Sâbit b. Kays b. Şemmâs el-Hazrecî el-Ensârî elçilerle gönderilen nâme-i hümâyûnları yazardı. Cüheyem b. es-Salt b. Mahreme b. Muttalib b. ‘Abdümenâf el-Kureşî, [118] Hanzala b. er-Rebî’, Hâlid b. el-Velîd b. el-Mugîre b. ‘Abdullâh b. ‘Ömer b. Mahzûm el-Kureşî el-Mahzûmî, Zeyd b. Sâbit el-Ensârî en-Neccârî etrâftan gelen nâmeleri tercüme etmek için bâ-emr-i risâlet-penâhî lisân-ı Süryânî ve Yahûdî tahsîl etmiştir.

Şürahbîl b. Hasene birinci kâtib budur. Mu’âviye b. Ebû Süfyân, ‘Abdullâh b. Übey b. Selûl, Huveytib b. ‘Abdülkureşî el-‘Âmirî, Husayn b. Nümeyr medâyinât ü mu’âmelâtı tahrîr ederdi. Hâtîb b. ‘Amr b. ‘Abdüşems, Huzeyfe b. el-Yemân sâhib-i sırr-ı Resûl-i Hudâ’dır. Ebû Eyyûb Hâlid el-Ensârî b. Zeyd, ‘Abdullâh b. Revâha el-Ensârî el-Hazrecî, ‘Abdullâh b. Sa’d b. Ebî Serh el-Kureşî mürted olmuş, sonra yine İslâm’ı kabûl olunmuştur. Ebû Seleme ‘Abdullâh b. el-Esed b. Hilâl el-Kureşî el-Mahzûmî, ‘Abdullâh b. Zeyd b.

‘Abdürabbih el-Hazrecî, ‘Amr b. el-‘Âs el-Kureşî es-Sehmî, ‘Alâ b. ‘Abdullâh b. ‘Îmâd el-Hadramî, [119] ‘Alâ b. ‘Ukbe, ‘Abdüluzzâ b. Hatal mürted olmakla katledilmiştir. Muhammed b. Mesleme el-Ensârî el-Hârisî, Mu‘âviye b. Ebî Süfyân, Mu‘aykîb b. Ebî Fâtıma, Muğîre b. Şu‘be b. es-Sekafî, Yezîd b. Ebî Süfyân.

Süferâ-yı Peygamberî

Ekra‘ b. ‘Abdullâh el-Himyerî’yi Zû Mirân’a ve Zû Zevd ve sonra ‘Âmir b. Şehr’e irsâl buyurmuşlardır. Übey ve ‘Anbese’yi Kudâ’a’dan Sa’d Hüzeym’e ferâ’iz-i sadakayı hâvî nâme ile irsâl buyurdular. Cerîr b. ‘Abdullâh el-Becîle pek güzel bir adamdı. Hakkında Cenâb-ı Peygamber efendimiz: “Bu ümmetin Yûsuf’u.” buyurdular. Yemen’de Zî Kilâ’a ve Zî Zuleym’e gönderilmiştir. Hâtıb b. Ebî Belte‘a el-Lahmî, hükümdâr-ı Mısır Mukavkıs’a i‘zâm buyurdular. Hâris b. ‘Umeyr el-Ezdî, Şâm’a ve ‘alâ-rivâyetihî Busrâ’ya i‘zâm [120] buyurmuşlardı. Yolda Şürahbîl b. el-Gassânî tutup [onu] katletti. Peygamber efendimizin bundan başka sefîri katlolunmamıştır. Kâtillerin haklarından gelmek üzere üç yüz neferden mürekkebe bir seriyye i‘zâm kılındı. Harîs b. Zeyd el-Hayl, Ebû Zâ b. Rûbe el-İblî’ye ib‘âs buyurdular. Hâlid b. el-Velîd, Dihye b. Halîfe el-Kelbî, Kayser-i Rûm’a gönderdiler. Gâyet hoş-gû ve nükte-perdâzdı. Rifâ’a b. Zeyd el-Cüzâmî ed-Dubeyb, kendi kavmine sefâretle gönderildi. Ziyâd b. Hanzala et-Temîmî’yi Kays b. ‘Âsım ile Zîbirkân b. Bedr’e irsâl buyurdular. Selîb b. ‘Amr el-Kureşî el-‘Âmirî’yi Hevze’ye ve Sümâme b. Üsâl el-Hanefî’ye irsâl buyurmuşlardır. Şücâ‘ b. Vehb b. Rebî‘a b. el-Esed’i, Hâris b. Ebî Şemir el-Gassânî’ye ve Cebele b. el-Eyhem’e irsâl buyurdular. Şürahbîl b. Gaylân b. Seleme es-Sekafî’yi, Eyle hâkim’i Yuhanna b. Rû’be’ye irsâl buyurdular. [121] Salsal^{xxxix} b. Şürahbîl, Benû ‘Âmir’den ‘Amr [b.] Hafacî ve Safvân b. Ümeyye ve Sevre el-‘Anberî ve Vekî’ü’d-Dârimî ve ‘Amr b. Mahecûb el-‘Âmirî’ye irsâl buyurdular. Dırâr b. Ezver el-Esed’i, Zübân b. Mürrî ve Bekir b. Vâ’il’e irsâl buyurdular. ‘Abdullâh b. Huzâfe b. el-Kureşî es-Sehmî, mülûk-i Kisrâ’dan Pervîz’e gönderildi. Ebû Mûsâ el-Eş‘arî, muhâlifin-i Yemen’e gönderilmiştir. ‘Abdullâh b. ‘Abdülhâlık, Bahreyn hükümdârı Münzir b. Sâvâ’ya irsâl buyurdular. ‘Amr b. el-‘Âs’ı, Ummân hükümdârı zâdelerden Ceyfer ve ‘Abd’a irsâl buyurdular. ‘Amr b. Ümeyye, Necâşî’ye -ki Habeş hükümdârıydı- gönderilmiştir. ‘Amr b. Hazm bir mektûb ile Yemen’e gönderildiler. ‘Ukbe b. Nemr, Mu‘âz b. Cebel ile gönderilmiştir. Ebû Hureyre ‘Abdurrahmân ed-Devsî, ‘Alâ b. Hadramî ile Hecer Mecûsilerine gönderildi. ‘Abdurrahmân b. Bedîl b. Verkâ el-Huzâ’î, birâderi ‘Abdullâh ile Yemen’e gönderilmiştir. [122] ‘Ayyâş b. Rebî‘a, Himyerî’den Nu‘aym b. ‘Abdükülâl ve Hâris ve Mesrûh’a irsâl buyurdular. Furât b. Hayyân b. Sa‘lebe el-‘İclî, Sümâme b. Üsâl’e gönderildi. Kudâme b. Maz‘ûn b. Habîb el-Kureşî el-Cumahî, Hazret-i ‘Ömer’in eniştesidir. Münzir b. Sâvâ’ya irsâl buyurdular. Kays b. Nemet el-Erhabî, bu da kendi kavmine gönderildi. Mu‘âz b. Cebel b. ‘Amr b. el-Ensârî el-Hazrecî, Yemen’de muhâlif-i ‘Ansî’ye gönderilmiştir. Muhâcir b. Ebî Ümeyye b. el-Mugîre b. el-Kureşî el-Mahzûmî, Yemen beylerinden Hâris b. Külâl-i Himyerî’ye irsâl buyurulmuştur. Nümeyr b. Hareşe es-Sekafî, bu zât da kavmine gönderilmiştir. Vâsile b. el-Eska‘ el-Leysî, kavmine irsâl buyurmuştur. Vebr b. Yuhannes b. el-Huzâ’î, Dâzeveyh el-İstahrî ve Fîrûz ed-Deylemî ve Yemen’de Cüşeymiş ed-Deylemî’ye irsâl buyurdular.

Mü’ezzinân-ı Cenâb-ı Peygamberî

Hazret-i Bilâl-i Habeşî, ‘abd iken Hazret-i Ebû Bekir es-Siddîk satın alıp i‘tâk eylemiştir. İbtidâ ezân okuyan Hazret-i Bilâl’dir. [123] ‘Amr b. Mektûm el-Kureşî el-‘Âmirî, Hazret-i Hadîce’nin dayızâdesidir. Ebû Mahzûre Semüre, savtı pek güzel olup Mekke’de mü’ezzindi. Sa’d el-Karaz b. ‘Âiz, mecid-i Kubâ mü’ezziniydi, köledir. *Radiyallâhu ‘anhum.*

Hutebâ-yı Cenâb-ı Peygamberî

Hazret-i Sâbit b. Kays, ‘Abdullâh b. Revâha, ‘Âmir b. el-Ekva‘, Enceşe el-‘Abdülvesed.

Şu'arâ-yı Cenâb-ı Peygamberî

Hazret-i Hassân b. Sâbit b. 'Amr el-Ensârî. Resûl-i Ekrem efendimiz [onun] hakkında, “اللهم ائده بروح القدس”^{xl} buyurmuşlardır. Ka'b b. Mâlik b. 'Amr b. el-Hazrecî es-Selâmî, 'Abdullâh b. Revâha.

[124] Tefvik-ı İlahî'ye müsteniden ve rûhâniyyet-i Hazret-i risâlet-penâhiye mütevelliden, mu'teberât-ı siyer ü tevârihten ahz u tertîbine 'âcizâne ibtidâr ettiğim “Kitâb-ı Levâmî'ü'n-nûr”, hicret-i seniyyenin *'alâ sâhibihi efdali't-tahiyye* bin üç yüz sekizinci senesi Receb-i şerîfinin dördüncü Cum'a gecesi eşref-i leyâl olan Leyletü'r-Regâ'ib'de resîde-i hüsn-i intihâ olmuştur.

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiyye Başkâtibi ve Mekteb-i İ'dâdî-i Mülkiyye Usûl-i İnşâ Mu'allimi Tefvik.

Notlar

ⁱ Yazının inceleme kısmı, daha önce yayımlanan ve *Levâmî'ü'n-nûr*'un tanıtımından müteşekkil olan makalenin muhtasar hâle getirilmiş şeklidir. (Yıldırım, 2020)

ⁱⁱ “Sen, elbette yüce bir ahlâk üzeresin.” Kalem Sûresi, 68/4.

ⁱⁱⁱ “Allah'ım! O'na, ailesine ve ashabının tamamına salât ve selâm olsun.”

^{iv} “Ey örtüye bürünen.” Müddessir Sûresi, 74/1.

^v “Ve onların önüne (set) çektik...” âyetinden iktibas. Yasin Sûresi, 36/9.

^{vi} “Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde.” Nasr Sûresi, 110/1.

^{vii} “Bugün sizin için dininizi kemâle erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim.” Mâide Sûresi, 5/3.

^{viii} “Allah'ım! Kıyamet günü, Hz. Peygamber'in -rahmet ve selâm onun üzerine olsun- şefaatine bizi gark eyle.”

^{ix} Metinde Ömer.

^x Metinde Seleme.

^{xi} Metinde Fedek.

^{xii} Metinde Talha.

^{xiii} Metinde Gurfe.

^{xiv} Metinde Cemûha.

^{xv} Metinde Usaysa ya da Asîsa.

^{xvi} Metinde Zâtî'l-Kurâ.

^{xvii} Metinde Dıl'.

^{xviii} Metinde Dubeyne.

^{xix} Metinde Unîk

^{xx} Metinde Rezâm.

^{xxi} Metinde Eşcâ'.

^{xxii} Herakleios veya Heraklius, MS 610-641 yılları arasında hükümdarlık yapan Doğu Roma imparatoru.

^{xxiii} “Hayır! Onlar kaçacak değillerdir. Bunlar firar edenler değil, tekrar tekrar saldıranlardır inşaallah.”

^{xxiv} Bu şiir, Makdisî'nin *el-Bed' ve't-Târîh*'inden ve İbn Kesîr'in *el-Bidâye*'sinden hareketle tashih edilmiştir: “Allah, ölenleri kesinlikle uzaklaştırmadı. Onlar, Mute'de bir araya geldiler. Onlardan biri iki kanatlı Cafer, (diğerleri) Zeyd ve Abdullah'tır. Onlar, soyun en hayırlısıdır.”

^{xxv} “...size selâm veren kimseye: “Sen mümin değilsin.” demeyin...” âyetinden iktibas. Nisâ Sûresi, 4/94.

^{xxvi} Metinde Melîna.

^{xxvii} Metinde Ma'den.

^{xxviii} Metinde Zibâb ya da Zübâb.

^{xxix} Metinde Kesîr.

^{xxx} “Allah'ın Resûlüne merhaba.”

^{xxxi} Metinde Mu'îd

^{xxxii} “Rebîa saçını kısaltsa ve elbisesini düzeltse ne güzel adam olur!”

^{xxxiii} Metinde Ebû Surah.

^{xxxiv} Metinde Kere ya da Kire.

^{xxxv} Metinde Ubeyd b. 'Ömer b. Hilal.

^{xxxvi} Metinde Tahîr.

^{xxxvii} Bu beş kişinin birincisi Hazret-i 'Osmân'dır. (y. n.)

^{xxxviii} Metinde Temîmî.

^{xxxix} Metinde Hasl, Hısl.

^{xl} “Allah'ım! Hassân'ı Rûhülkuds ile teyit et.”

KAYNAKÇA

- Akün, Ö. F. (1993). Çaylak Tevfik. TDV İslâm Ansiklopedisi. (1. Baskı, Cilt 8, ss. 242-244).
- Çaylak, T. (1308). *Levâmi 'ü 'n-nûr*. Matbaa-i Ebuzziyâ.
- Donuk, S. (2015). Siyer-i Veysi'ye yazılan zeyiller ve Nev'î-zâde Atâyî'nin Zeyl-i Siyer-i Veysi'si. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (38), 103-141. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/the-appendixes-to-the-syer-veys-and-zeyl-syer-veys-of-nevzde-aty.pdf>
- Erşahin, S. (2003). Türklerin Hz. Muhammed hakkındaki ilk bilgi kaynaklarından kısas-ı enbiyalar: Kısas-ı Rabguzî örneği. *Diyanet-İlmî Dergi*, 197-224. http://isamveri.org/pdfdrg/D00033/2003_HMOS/2003_HMOS_ERSAHINS.pdf
- Fayda, M. (1985, 16-18 Eylül). Siyer sahasındaki ilk telif çalışmaları [Konferans sunumu]. Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Fayda, M. (1999a). İbn Sa'd. TDV İslâm Ansiklopedisi. (1. Baskı, Cilt, 20, ss.294-297).
- Fayda, M. (1999b). İbn Hişâm. TDV İslâm Ansiklopedisi. (1. Baskı, Cilt, 20, ss. 71-73).
- Fayda, M. (2009). Siyer ve Megâzî. TDV İslâm Ansiklopedisi. (1. Baskı, Cilt, 37, ss. 319-324).
- İbnü'l-Cevzî. (1992). *el-Muntazam fi tarihi 'l-mülûk ve 'l-ümem*. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Esir. (1417/1997). *el-Kâmil fi 't-târih*. Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer. (1407/1986). *el-Bidâye ve 'n-nihâye*. Dâru'l-Fikr.
- İbn Sa'd el-Bağdâdî (1410). *et-Tabakâtü 'l-kübrâ*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Kutlar Oğuz, F. S. (2012). Mehmed Tevfik'in Nevâdirü'z-Zarâ'if'i. *Turkish Studies*, 7(4), 443-465. https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=1204171628_KutlarO%C4%9Fuz%20Fatma%20Sabiha_S-do%C3%A7-443-465.pdf&key=16043
- Makdisî, Mutahhar b. Tâhir. (t.y). *el-Bed' ve 't-târih*. Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyyeti.
- Öz, Ş. (2006). *İlk siyer kaynakları ve müellifleri* (Tez No: 191365) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir.
- Özdemir, M. (2007). Siyer yazıcılığı üzerine. *Milel ve Nihal-İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 129-162. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/109475>
- Özfirat, B. (2014). Türk edebiyatının manzum ilk siyeri: Velî'nin Sîretü'n-Nebî'si. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 12, 93-134. http://isamveri.org/pdfdrg/D03349/2014_12/2014_12_OZFIRATB.pdf
- Taberî. (1387). *Târîhu 't-Taberî: Târîhu 'r-rusul ve 'l-müluk*. Dâru't-Türâs.
-

Bıyıklı, M. & Yıldırım, İ. (2022). *Son dönem Osmanlı tezkirecilerinden Çaylak Tevfik ve Siyer-i Nebîsi (inceleme-çeviri yazı)*.

Tergip, A. (2010). Siyer yazıcılığı ve Türklerin siyer ilmine katkıları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(15), 221-232. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/siyer-writing-and-contribution-of-turks-in-siyer-discipline.pdf>

Yıldırım, İ. (2020). Tezkire yazarı Mehmed Tevfik'in göz ardı edilmiş siyer-i nebîsi: Levâmi'ü'n-nûr. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4(2), 244-264. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1267506>

Yılmaz, N. (1999). Veysî'nin Dürretü't-Tâc adlı siyeri ve nüshalarının tanıtımı. *Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi*, 8, 35-43, http://isamveri.org/pdfdrq/D00199/1999_8/1999_8_YILMAZN.pdf

Zirikli. (2002). *el-A'lâm*. Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn.

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma Makalesi	Yıl	2022	ss.	114-130
Gönderi Tarihi	01.09.2022	Cilt	4	DOI	10.51177/kayusosder.1169614
Kabul Tarihi	22.11.2022	Sayı	2		
Online Yayın Tarihi	30.12.2022	Ay	Aralık		

New York Metropolitan Müzesi'nde bulunan 15.yüzyıla ait Mushaf-I Şerif'in tezyinatı*^Δ

The illumination of the 15th century Mushaf-I Sharif found in the New York Metropolitan Museum

Pınar TOKTAŞ¹
 Burcu ER²

Öz

Geleneksel Türk Sanatları içerisinde önemli bir yere sahip olan Türk tezhip sanatı, Anadolu topraklarına Selçuklular yoluyla gelmiş ve Osmanlı'da zirve dönemini yaşamıştır. Selçuklu Dönemi ve Osmanlı Dönemine bir alt yapı oluşturmuş, o döneme has üslup sürekli geliştirilerek devam etmiştir. Altın ve dönemlere göre muhtelif renklerin uygulandığı tezhip sanatının gelişimi; Türk İslam medeniyetinde Mushaf-ı Şerif'e verilen değer ve saygı neticesinde onu en güzel bezeme isteği doğrultusunda ilerleme göstermiştir. Mushaf'ların genellikle zahriye sayfaları, serlevhaları, sûrebaşları, hatime sayfaları, durak ve gülleri dönemin zevk ve beğenisi doğrultusunda en güzel örnekleriyle tezhiplenmiştir. Bu doğrultuda oluşturulan birçok nadide eser günümüze ulaşmıştır. Bu araştırma, tarama modelinde bir betimleme çalışmasıdır. Araştırmada, New York Metropolitan Müzesi 68.179 erişim numarasıyla açık erişimde yer alan 15. Yüzyıla ait Mushaf-ı Şerif'in tezhip özelliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Müzeyyen tezhipli sayfaların renk, motif ve kompozisyon özellikleri incelenerek açıklanmış, bugünkü durumu belirlenmiştir. İncelenen Mushaf'ta uygulanan tezyinat, dönem özellikleri doğrultusunda karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda incelenen Mushaf'ın Beylikler Dönemine ait bazı yazma eserlerdeki bezemelerle ve Fatih Dönemi "Baba Nakkaş üslubu" olarak bilinen üslupla benzerlikler gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Beylikler Dönemi, Mushaf Tezyinatı, Baba Nakkaş, Tezhip

Abstract

Turkish illumination art, that has a significant place in Traditional Turkish Arts, came to Anatolian lands through the Seljuks and experienced its peak period in the Ottoman Empire. The Seljuk Period formed an infrastructure for the Ottoman Period, and the style unique to that period continued as being constantly developed. The development of the art of illumination in which gold and various colors are applied according to the periods; has improved in line with the desire to decorate it in the most beautiful way as a result of the value and respect given to Mushaf-ı Şerif in Turkish-Islamic civilization. Generally, zahriye pages (bookback page), serlevhas (front page), surah titles, hatime pages (last page), ceasura (period between verses), and roses of the Mushafs were illuminated with the most beautiful examples in line with the taste of the period. Many rare work of art created

^ΔYazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

*Bu çalışma Art&Design II. International Congress on Art and Design Research 2022'de bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, pinar.toktas@hbv.edu.tr

² Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, burcu.er@hbv.edu.tr

within this framework have survived to the present day. This research is a descriptive study with a scanning model. In the current research, it is aimed to examine the 15th century Mushaf-ı Şerif, which is in an open access with the New York Metropolitan Museum access number 68.179, in terms of its illumination features. Their current status was determined by examining the color, motif and composition features of the Müzezyen illuminated pages. The ornaments applied in the examined mushaf were evaluated comparatively in line with the characteristics of the period. As a result of the research, it was determined that the examined Mushaf, showed similarities with the decorations in some manuscripts belonging to the Beyliks Period and the style known as the "Baba Nakkaş" style of the Fatih Period.

Keywords: Beyliks Period, Mushaf Illumination, Baba Nakkaş, Illumination

1. Giriş

Türk kitap sanatlarının önemli bir dalı olan tezhip sanatı, uzun ve köklü bir geçmişe sahiptir. Bütün Türk sanatlarında olduğu gibi tezhip sanatının da kaynağı ve beşiği Orta Asya'dır (Arseven, 1984, s. 6). Türkler asırlar boyu çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olması sebebiyle farklı medeniyet ve toplumlardan etkilenmiş ve bu etkilenmeyi mevcut sanat anlayışlarına da katarak kendilerine has bir üslup geliştirmişlerdir. Bu etkileşimlerin süzgecinden geçen Türk tezhip sanatı, Anadolu'ya Selçuklular yoluyla gelmiştir (Duran, 2014, s. 133). Selçuklu Dönemi, Osmanlı tezhip sanatına bir alt yapı oluşturmuştur. Döneme has üslup sürekli değişme ve gelişme göstererek devam etmiş, 16. yüzyılda Osmanlıda zirve dönemini yaşamıştır. Selçuklu bezemelerinde geometrik ve rumi üslup hâkimken; Beylikler dönemiyle birlikte uygulamalarda hatayı üslubunun da geniş alanlarda yer aldığı görülmektedir.

Tezhip sanatı, kendisi gibi kitap sanatlarından olan hüsn-i hat ve cilt sanatlarını tamamlayan bir güzel sanat koludur (Binark, 1969, s. 221). Tezhip başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere el yazması kitaplarda, murakka adı verilen yazı albümlerinde, ferman ve hüsn-i hat levhalarında uygulama alanı bulmuştur. Bezemelerin en nadide örneklerinin görüldüğü Mushaf'ların genellikle zahriye sayfaları, serlevhaları, sûrebaşları, hatime sayfaları, durak ve gülleri dönemin zevk ve beğenisi doğrultusunda en güzel örnekleriyle tezhiplenmiştir. Kutsal kitap Kur'an-ı Kerim'in en güzel biçimde bezenmesi düşüncesi tezhip sanatının gelişmesinde etkili olmuştur.

Fatih dönemi, sanat hamisi bir padişah olarak anılan "Fatih Sultan Mehmet'in kitap sevgisi, sanata verdiği önem, sanatçıları teşvik ve himayesi sebebiyle, kitap sanatları açısından çok büyük gelişmelerin izlendiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır" (Detseli & Baysal, 2019, s. 438). Fatih Sultan Mehmed'in yeni sarayında kurduğu nakkaşhanede özel kütüphanesi için yapılan nadide örneklerden biri olan Mecmaül Acaib, Fatih devri saray nakkaşhanesinin en tipik örneğini teşkil eden bir albümdür (Mesara, 1987, s. 16). Albüm günümüze kadar gelmiş olup Fatih döneminde saray nakkaşhanesinin sernakkaşı olarak tahmin edilen (Aşıcı, 2015, s. 308) Baba Nakkaş'a Süheyl Ünver tarafından ithaf edilmiş ve Baba Nakkaş üslubu olarak bilinen üslubun en çok ve çeşitli örneklerini içermektedir (Özçelik, 2020, s. 47). Baba Nakkaş üslubu, özellikle çivit mavisi, beyaz renkte ayırma rumiler ve kendi üstüne dönüş yaparak üç boyut etkisi veren bitkisel motifleriyle tipik olan (Aşıcı, 2015, s. 311) ve Fatih Dönemi'nde hemen hemen bütün sanatlara yansımış bir bezeme tarzıdır. Bu dönem araştırmamıza konu olan New York Metropolitan Müzesi'nde bulunan 15. yüzyıla ait Mushaf-ı Şerif'in de yapıldığı dönem olması bakımından önem arz etmektedir. Bu araştırmanın amacı New York Metropolitan Müzesi'nde 68.179 erişim numarasıyla açık erişimde yer alan 15. yüzyıla ait Mushaf-ı Şerif'in bezemelerinin renk, motif ve kompozisyon özelliklerinin incelenerek literatüre kazandırılmasıdır.

2. Yöntem

Araştırma tarama modelinde bir betimleme çalışmasıdır. Çalışmanın evreni, New York Metropolitan Müzesi 68.179 erişim numarasıyla açık erişiminde yer alan Mushaf-ı Şeriftir. Örnekleme ise adı geçen Mushaf'ın açık erişimde yer alan müzehhep sayfalarından cild, serlevha, güller ve durakları

oluşturmaktadır. Benzer sayfalar elenmiştir. Eserin incelenen sayfalarındaki bezemelerinin; renk, motif ve kompozisyon özellikleri değerlendirilmiştir. Beylikler Dönemi bazı yazma eserlerle ve Fatih Dönemi “Baba Nakkaş üslubu” olarak bilinen üslupla karşılaştırmalar yapılmıştır.

3. Bulgular ve Yorum

New York Metropolitan Müzesi 68.179 erişim numarasıyla açık erişimde yer alan Mushaf-ı Şerif 41.9x 29,7 cm ölçülerinde olup 15. yüzyıla tarihlenmektedir. Mushaf'ta siyah, az miktarda siyah ile tahrirli altın ve beyaz mürekkeple küfi, muhakkak ve reyhani yazı çeşitleri kullanılmıştır. Ketebesinde Selçuk Hatun binti Ağa Laçın kaydı yer almaktadır. Esere ilişkin bilgilerde ketebesinde yazılan ismin Sultan I. Mehmet'in (Çelebi Mehmet) kızı yahut Sultan II. Bayezid'in eşlerinden biri olabileceği belirtilmiştir.

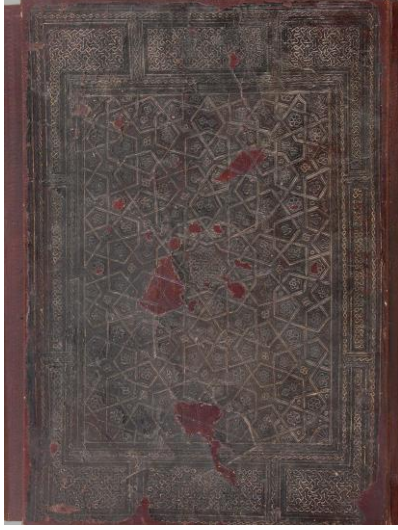
Mushaf'ın kızıl kahverengi deri cildi yıpranmış durumdadır cildin ön ve arka kapağında yer alan bezemeler altın ile uygulanmıştır. Cildin ön kapak bezemesi ¼ simetrik olup; merkezde on kollu yıldız yer almaktadır. Yıldızın içerisi zencerek geçmeyle tamamlanmıştır. Ortada yer alan on kollu yıldızla bağlı iç içe beşgen ve altıgen paftalardan oluşan geometrik form tamamen zemini kaplamaktadır (Şekil 1). Geçmeler altın cedvel ve ipliklerden oluşmaktadır. Geçmelerin içerisine yer yer küçük daire ve penç motifleri yerleştirilmiştir. Geometrik zeminin dört köşesinde ¼ planda penç motifleri yer almaktadır. Geometrik zemin altın cedvel, iplik, “s” formulu zencerek geçme, cedvel, kalın zencerek geçmelerle oluşturulmuş paftalar, cedvel, “s” formulu zencerek geçme ve cedvel ile nihayetlendirilmiştir. Cildin ön kapağının bazı yerlerinde yıpranmalar görülmektedir. Yıpranan yerlerin zemininde görülen bordo renkten eserin onarım görmüş olabileceği düşünülmektedir.

Cildin arka kapak bezemesinde merkezde daire formulu şemse yer almaktadır (Şekil 2). Daire formundaki şemsenin ortasında on kollu yıldız bulunmaktadır. Yıldızın ortasında yer alan penç motifi zikzak daire ile çevrilidir. On kollu yıldızla bağlı iç içe beşgen ve altıgen paftalardan oluşan geometrik form tamamen zemini kaplamış olup ön kapak bezemesiyle benzer şekilde tezyin edilmiştir. Geometrik alan cedvel, “s” formulu zencerek geçme, cedvel, dilimli dendanlar ve kuzu ile tamamlanmıştır. Dendanların içerisinde daire biçiminde küçük noktalar yer almaktadır. Şemse, dönem özelliklerini yansıtan küçük tığlar ile nihayetlendirilmiştir. Köşelerde ¼ planda penç motifi yer almaktadır. Pençlerin üzeri cedvel, kuzu ve merkezdeki şemsede uygulanan aynı sade tığlar ile tamamlanmıştır. Cildin arka kapak bordüründe görülen yıpranma ve altının dökülmesinden dolayı desen net biçimde seçilememektedir. Bordür altın cedvel, “s” formulu zencerek geçme, verev biçiminde çizgiler, cedvel, alt ve üst kısımda yer alan zencerek geçmelerle oluşturulmuş pafta, verev biçiminde çizgiler, zencerek geçme ve cedvel ile nihayetlendirilmiştir. Cildin arka kapağında yoğun biçimde yıpranma olduğu görülmektedir. Ön kapakta olduğu gibi arka kapakta da cildin yıpranan yerlerinde iki farklı deri renginin görülmesi sebebiyle onarım görmüş olduğu düşünülmektedir.

Şekil 1

Metropolitan Müzesi 68.179

Mushaf-ı Şerif, cildin ön kapak

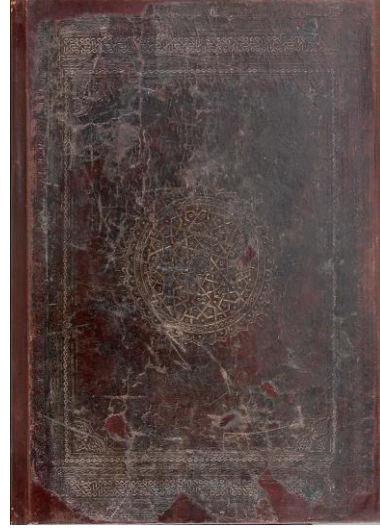

Kaynak: Metmuseum (2022). The collection/islamic art. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451992?ft=Islamic+Manuscripts&offset=120&pp=40&pos=160>

Şekil 2

Metropolitan Müzesi 68.179

Mushaf-ı Şerif, cildin arka kapak

Kaynak: Metmuseum, 2022

Cildin miklep ve sırt kısmında herhangi bir bezeme bulunmamaktadır (Şekil 3).

Şekil 3

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, cildin miklep ve sırt kısmı

Kaynak: Metmuseum, 2022

Cildin sertap bezemesi, “s” formulu zencereğin aralardan dolaşmasıyla üç kapalı alana bölünerek pafta oluşturulmuştur (Şekil 4). Sağ ve solda yer alan paftaların içerisi benzer şekilde tezyin edilmiştir. Salbekli şemse formunun içerisi zencerek geçme ile bezenmiş olup şemse basit tığlar ile tamamlanmıştır. Ortada yer alan paftanın içerisine kitabe açılmış ve altınla yazı uygulanmıştır. Kitabenin zemini serbest rumi helezonlar ile müzeyyendir (Şekil 6). Paftanın içerisinde kullanılan altının yoğun biçimde dökülmesinden dolayı rumi desen net biçimde seçilememiştir.

Şekil 4

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, cildin sertab'ı

Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 5

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, cildin salbek ve şemse detayı

Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 6

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, cildin sertab'ında bulunan kitabe detayı

Kaynak: Metmuseum, 2022

Cildin iç kapak (Şekil 7) bezemesi, rumi ile ulama (katlanarak devam eden) kompozisyon kuralına göre çizilmiş olup tüm zemini kaplamaktadır. Deri üzerinde yer yer lekelenmeler mevcuttur.

Şekil 7

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, cildin iç kapağı

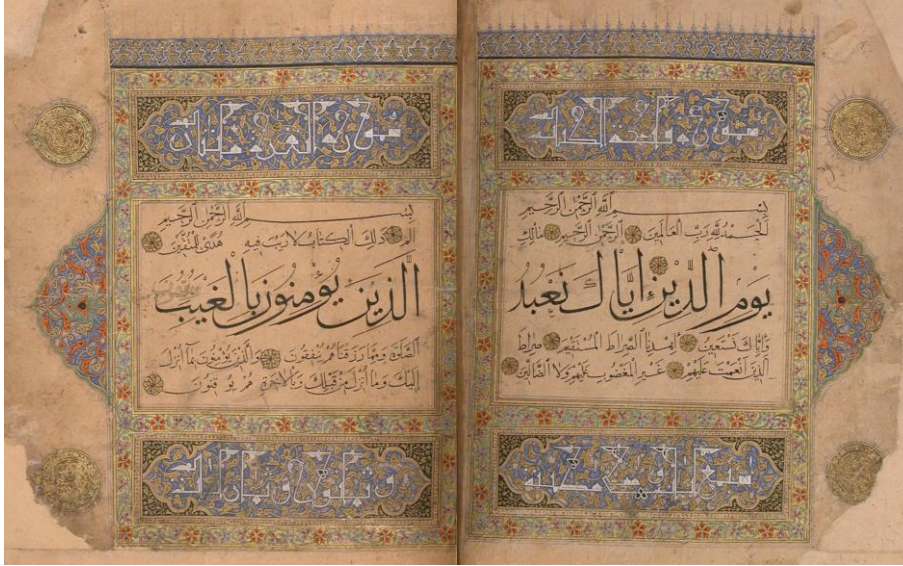
Kaynak: Metmuseum, 2022

Eserin serlevha bezemesi karşılıklı çift sayfa olarak benzer kompozisyonda düzenlenmiştir (Şekil 8). Beş satırlık reyhani ve muhakkak hatla oluşturulan yazı alanında satır araları pençhâne duraklıdır. Yazı alanını altın cedvel, hatayi grubu çiçeklerle oluşturulmuş bordür çevrelemektedir (Şekil

9). Bordürün zemini altın olup yeşil ile tek dal üzerine aynı rengin tonlarıyla gölgeli, siyah ile tahrirli, turuncu, mavi ve eflatun renkte hatayi grubu çiçeklerle tezyin edilmiştir.

Şekil 8

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.2b-2a serlevha sayfaları

Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 9

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.2b serlevha bordür detayı

Kaynak: Metmuseum, 2022

Yazı alanının alt ve üstünde benzer biçimde tezyin edilmiş dikdörtgen tezhip alanı bulunmaktadır. Dikdörtgen tezhip alanları $\frac{1}{4}$ planda düzenlenmiştir. Dikdörtgen tezhip alanını altın cedvel, kağıt zemini üzerine kurtçuk (Y bordür), altın cedvel, bordür, altın cedvel çevrelemiştir. Altın cedvelin üzerine siyah kalın iplik uygulanmıştır. Altın dendanlarla sınırlandırılmış yazı alanının ortasında beyaz/üstübeç ile yazılmış siyah ile tahrirli küfi hat yer almaktadır. Kufi hattın harf aralarının küçük bir kısmı ile hurde ruminin zemini siyah ile doldurulmuştur. Yazı zemini altın ile serbest rumi helezonlarla müzeyyendir. Zemin çivit mavi ile doldurulmuştur. Mavi rengin yer yer döküldüğü görülmüştür. Dikdörtgen tezhip alanının dört köşesinde siyah zemin üzerine altın ile tek dal hatayi grubu motifler uygulanmıştır. Motifler yer yer yeşil ile gölgelidir.

Şekil 10

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.1b serlevha kitabe detayı

Kaynak: Metmuseum, 2022

İklil biçimindeki serlevhanın üst kısmında yer alan yatay dikdörtgen alanda, çivit mavi zeminde beyaz ipliklerle dönem tezhiplerinde sıklıkla rastlanan pafta ayrımı yapılmıştır. Paftaların içerisinde altın ile ortabağ ve tepelik motifleri uygulanmıştır. Ortabağ ve iplikler arasındaki boşluğun bir kısmı yeşil ve siyah ile doldurulmuştur. Tepelik motifi kırmızı ile gölgelidir. Zeminde uygulanan çivit mavinin yer yer döküldüğü görülmüştür. Tezhip alanı çivit mavi kuzu ve sade tığlar ile tamamlanmıştır.

Şekil 11

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.2b serlevha sayfa başında bulunan yatay dikdörtgen form detayı

Kaynak: Metmuseum, 2022

Bezemeli alanın uzun kenarında armudi formu aynı kompozisyona sahip iki gül (Şekil 12) ve ortasında cedvele dayalı taç formu yer almaktadır (Şekil 13). Taç formu iki ayrı altın iplikle araya yeşil zemin boyanarak oluşturulmuştur. Taç formunun iç bünyesi çivit mavi zeminli olup rumi helezonlarla ortada bir kapalı alan oluşturulmuş ve zemini yeşille, ortada yer alan ortabağın iç kısmı ise siyahla doldurulmuştur. Ayrıca kompozisyonun ortasında bulunan rumi desende uygulanan ortabağın iç bünyesi siyahtır. Taç formunun bezemesi ½ simetrik olup sülyen ve altın renkli iki ayrı rumi helezon hatla müzeyyendir. Sayfada bulunan güller iç içe geçen iki daireden oluşmaktadır ancak en dışta mevcut olan dairenin bir tarafından dışarıya çıkılan form, güllerin armudi form olmasını sağlamıştır. Ortada bulunan dairenin iç bünyesi kahverengi olup üzerine altınla birbirini takip eden rumi helezonları yerleştirilmiştir. Ortadaki daireden altın iplikle ayrılan yeşil zeminli diğer dairenin bezemesi fotoğraf kalitesinden dolayı net biçimde seçilememektedir. Güllerin en dışına çivit mavi ile iki kuzu uygulanmış üzeri basit tığlar ile nihayetlendirilmiştir.

Şekil 12

Metropolitan Müzesi 68.179

Mushaf-ı Şerif, v.2b. serlevha rozet detayı

Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 13

Metropolitan Müzesi 68.179

Mushaf-ı Şerif, v.2b. serlevha taç formu detayı

Kaynak: Metmuseum, 2022

Mushaf'ın serlevha sayfalarında dört farklı pençhane durak uygulanmıştır (Şekil 14). Duraklar altın zeminli olup siyahla tahrirlenmiş, yer yer kırmızı ve maviyle gölgelenmiştir.

Şekil 14

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.2b-2a serlevha sayfalarında bulunan durak çeşitleri

Kaynak: Metmuseum, 2022

Mushaf'ın 3a ve 51a sayfalarında yer alan güller benzer özelliktedir (Şekil 15). Genel olarak aynı tarzda olup bir kısmının etrafına tığlar yapılarak veya şemse formunda uzatılarak birbirinden farklılaştırılmıştır. Ancak daire içinde daire formunun kullanımı bütün güllerde görülmektedir. Hepsinin zeminleri kırmızı olup altınla rumi üslubunda bezenmiş ve siyahla tahrirlenmiştir.

Şekil 15

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, 3a-51a sayfalarında bulunan gül çeşitleri

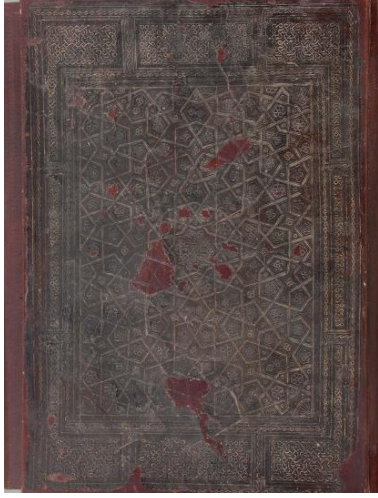
Kaynak: Metmuseum, 2022

4. Değerlendirme ve Sonuç

New York Metropolitan Müzesi'nde 68.179 erişim numarasıyla açık erişimde yer alan 15. yüzyıla ait Mushaf-ı Şerif'in bezemeleri renk, motif ve kompozisyon özellikleri açısından incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda; Mushaf'ın cild ve tezhip bezemelerindeki özelliklerin 14. yüzyıla tarihlenen bazı yazma eserlerde ve 15. yüzyıla tarihlenen Fatih Albümü "S. Ünver'in Baba Nakkaş albümü (Fatih Albümü) adını verdiği ve albümdeki çizimleri sanatçıya atfettiği "İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi (İÜNK)'nde bulunan FY nr 1423 envanter numaralı eserin" (Çağman, 1991, s. 369) bezemeleri ile benzerlikler gösterdiği tespit edilmiştir. Eserin ön ve arka kapak cild bezemesinde (Şekil 16) tamamen iç içe geçme geometrik desen hâkim iken, cildin iç kapak tasarımı bütünüyle rumi üslupta bezenmiştir. Benzer kompozisyon ve desen özellikleri 14. yüzyıl Beylikler Dönemine tarihlenen Konya Mevlâna Müzesi'nde 12 envanter numarasıyla bulunan Mesnevi Şerif'in 1. cildindeki cild kapağında (Şekil 17) ve Konya Mevlana Müzesi'nde 13 envanter numarasıyla bulunan yazma eserin cild kapağında da görülmektedir (Şekil 18).

Şekil 16

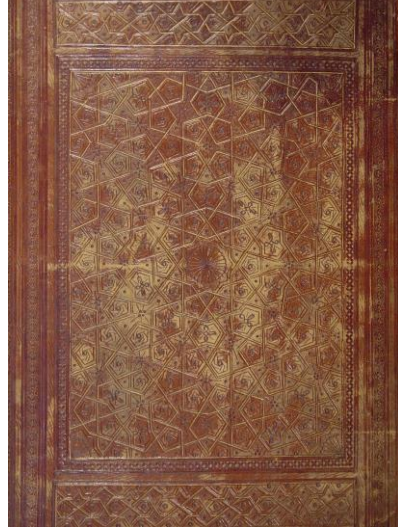
Metropolitan Müzesi 68.179 Mushaf-ı Şerif, cildin arka kapağı

Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 17

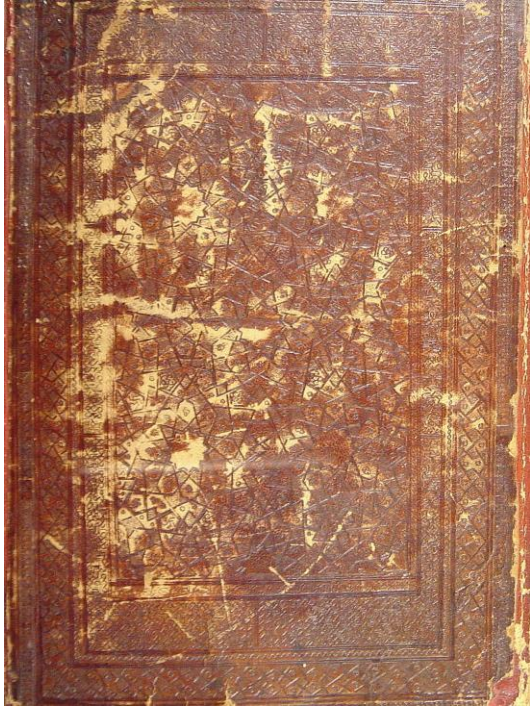
KMM 12-1.cild, Mesnevi, cildin arka kapağı

Kaynak: Konya Mevlana Müzesi (KMM)'nden 2021 tarihinde edinilmiştir.

Şekil 18

KMM 13, Mushaf-ı Şerif, cildin arka kapağı

Kaynak: KMM, 2021

Mushaf'ın iç kapağında (Şekil 19) yüzeyi tamamen kaplayan rumi üslubu, kullanılan teknik ve bezeme kompozisyonu açısından Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer alan Fatih 2788 envanter numaralı yazma eserin (Şekil 20) kapak içi bezemesiyle oldukça benzerlik göstermektedir.

Şekil 19

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, cildin iç kapak bezemesi

Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 20

SK Fatih 2788, Mushaf-ı Şerif, cildin iç kapak bezemesi

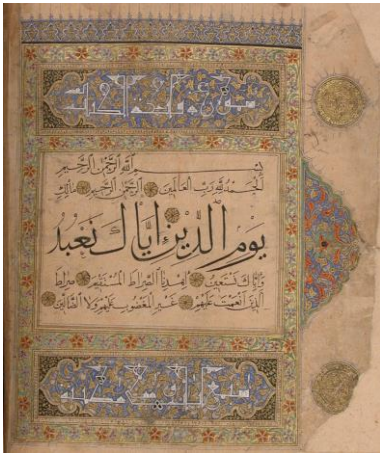

Kaynak: Süleymaniye Kütüphanesi (SK)'nden 2020 tarihinde edinilmiştir.

Mushaf'ın serlevha bezemesinde hem rumi üslup hem de hatayi üslubunun uygulandığı görülmüş ancak hatayi üslubunun sadece ara suyunda ve kitabe alanında yer aldığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla Mushaf'ın serlevha bezemelerinin çoğunu rumi üslup oluşturmaktadır. İncelenen Mushaf'ın serlevhası, Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde 446 envanter numarasıyla bulunan 14. Yüzyıla tarihlenen yazma eserin 1b sayfasındaki zahriye sayfası bezemesinin motif ve kompozisyon özellikleriyle oldukça benzerdir (Şekil 22). Ayrıca Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 119 envanter numarasıyla bulunan yazma eserin 1a sayfasındaki bezeme kompozisyonu ile bezemeli alanın üstünde bulunan yatay dikdörtgen formun yerleştirilmesi bakımından incelenen eserle benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir (Şekil 23). Bu form için; Binark (1969, s. 226) "Tezhip Sanatı ve Kitapçılık Tarihimizde Fatih Devri Tezhipleri" başlıklı makalesinde, Fatih dönemi bezemelerinin sayfanın enine uzanan uzun dikdörtgenler şeklinde bittiğini yazmıştır. Bu görüş, incelediğimiz Mushaf'ın bezemeli alanın en üstüne yerleştirilen enine dikdörtgen formun Fatih dönemi bezemeleriyle de benzer olduğunu gösterir.

Şekil 21

Metropolitan Müzesi 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.2b serlevha sayfası

Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 22

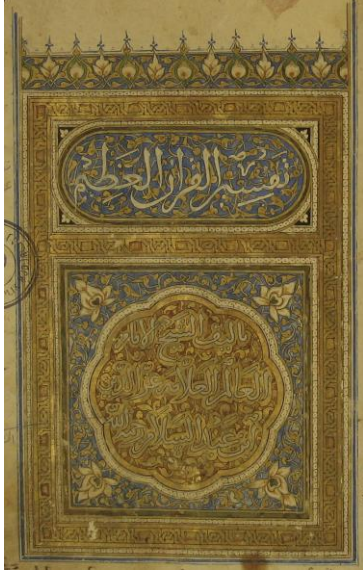
TİEM 446, Mushaf-ı Şerif, v.1b zahriye sayfası

Kaynak: İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi (TİEM)'nden 2020 tarihinde edinilmiştir.

Şekil 23

MİHK 119, Mushaf-ı Şerif Tefsiri, v.1a zahriye sayfası

Kaynak: Manisa İl Halk Kütüphanesi (MİHK)'nden 2021 tarihinde edinilmiştir.

İncelenen Mushaf'ın serlevha bezemesinde, rumi motiflerin genellikle koyu zemin üzerine altınla uygulanması ve motiflerin gayet sade olduğu görülmektedir. Ancak motiflerin iç bünyelerine siyahla detaylandırılması ve tonlama yapılması bakımından eser dikkat çekicidir (Şekil 24-25). İncelenen Mushaf'ta uygulanan rumi motifler, 14. Yüzyıla tarihlenen SK Halet Efendi 171 (Şekil 27) ve MİHK 119 (Şekil 28) envanter numaralı yazma eserlerdeki rumi motifleri ile oldukça benzerdir.

Şekil 24

Metmuseum 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.2b serlevha kitabe detayı

Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 25

Metmuseum 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.2a serlevha taç formu detayı

Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 26

SK Halet Efendi 171, *Mesnevi*, v.56b başlık tezhibi detayı

Kaynak: Süleymaniye Kütüphanesi'nden 2021 tarihinde edinilmiştir.

Şekil 27

MİHK 119, *Mushaf-ı Şerif Tefsiri*, v.1a zahriye sayfası kitabe detayı

Kaynak: MİHK, 2021

Mushaf'ın serlevhasında kitabe ve bordürde yer alan hatayi üslubu bezemeler renk ve üslup olarak birbirinden oldukça farklıdır. Kitabe alanında görülen siyah zemin üzerine altınla boyanıp yeşille tonlanan hatayi üslubu bezeme (Şekil 28) renksiz ve sadeyken Mushaf'ın bordüründe altın zemin üzerine eflatun, sülyen, mavi, yeşil ve tonlarının uygulandığı hatayi üslubu bezeme gayet renklidir (Şekil 31). Kitabe alanında görülen hatayi üslubu bezemenin benzerleri Baba Nakkaş albümünde yer alan (Özçelik, 2020, s. 58-94; İÜNK F 1423 v.20a-9a) hatayi üslubu bezemelerle kompozisyon, renk ve motif olarak benzerlikler göstermektedir (Şekil 29-30).

Şekil 28

Metmuseum 68.179, *Mushaf-ı Şerif*, v.2b Kitabe/ hatayi üslubu detayı

Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 29

İÜNK F 1423, *Fatih Albümü*, v.9a muska koltuk tezhipleri

Kaynak: Özçelik, B. (2020), s.58. *Fatih Albümü'nde Kullanılan Baba Nakkaş Üslubu Motiflerin Çini Sanatına Yansıması* (Trz No. 690230) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir.

Şekil 30

İÜNK F 1423, Fatih Albümü, v.20a tomar başı tezhibinden detay

Kaynak: Özçelik, B. (2020), s.94

Mushaf'ın bordüründe (Şekil 31) uygulanan hatayi üslubu bezemenin benzer kompozisyonları ise hem 14. yüzyıla tarihlenen yazma eserlerdeki bezemelerde (Şekil 33-34-35) hem de 15. yüzyıl Fatih Dönemi "Baba Nakkaş" albümündeki bezemelerde görülmektedir (Şekil 32).

Şekil 31

Metmuseum 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.2b serlevha/bordür detayı

Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 32

İÜNK F 1423, Fatih Albümü, v.25a sayfa başı tezhibi/bordür detay

Kaynak: Özçelik, B. (2020), s.106

Şekil 33

TİEM 446, Mushaf-ı Şerif, v.1b zahriye Sayfası/ bordür detayı

Kaynak: TİEM, 2020

Şekil 34

KMM 74, Mesnevi-i Veledî, v.225b bordür detayı

Kaynak: KMM, 2021

Şekil 35

KMM 74, Mesnevi-i Veledî, v.117b bordür detayı

Kaynak: KMM, 2021

İncelenen Mushaf'ın serlevha sayfasındaki güllerin içine altınla boyalı siyahla tahrirli çift iplik kanatlı rumiler yerleştirilmiştir. Güllerin merkezine yerleştirilen bu rumi motifler diğer bezemeli alanlardaki rumi kompozisyonlardan farklı olarak çarkıfelek formunda düzenlenmesiyle dikkat çekicidir. Bu kompozisyonun benzeri Baba Nakkaş albümünde (Özçelik, 2020, s. 127; İÜNK F1423 v.61a) de görülmektedir.

Şekil 36

Metmuseum 68.179, Mushaf-ı Şerif, serlevha/ rozet detayı

Kaynak: TIEM, 2020

Şekil 37

İÜNK F 1423, Fatih Albümü, v.61a

Kaynak: Özçelik, B. (2020), s.127

Ayrıca Mushaf'taki güllerin (Şekil 38) form olarak benzerleri 14. yüzyıla tarihlenen Bursa Türk İslam Eserleri Müzesi'nde 208 envanter numarasıyla bulunan yazma eserde de mevcuttur (Şekil 39).

Şekil 38

Metmuseum 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.2a serlevha rozet

Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 39

BTIEM 208, Mushaf-ı Şerif, 241a rozet

Kaynak: Bursa Türk İslam Eserleri Müzesi'nden 2021 tarihinde edinilmiştir.

Mushaf'ın serlevha sayfalarıyla beraber, 3a ve 51 a sayfalarında uygulanan durak motifleri hemen hemen aynı olup benzerlik göstermektedir (Şekil 40-42). Aynı tarz durak motiflerinin renk ve motif yönüyle benzerleri, 14. yüzyıla tarihlendirilen SK Halet Efendi ve KMM 13 envanter numaralı eserlerde de görülmektedir (Şekil 41-43).

Şekil 40

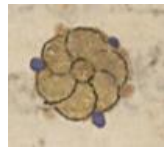
Metmuseum 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.2a serlevha durak

Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 41

SK Halet Efendi 171, Mesnevi, v.334a hatime sayfası durak

Kaynak: SK (2020)

Şekil 42

Metmuseum 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.2a serlevha durak

Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 43

KMM 13, Mushaf-ı Şerif, v.293b durak

Kaynak: KMM, 2021

İncelenen Mushaf'ın 3a ve 51a sayfasında gayet sade uygulanan güllerin renk ve kompozisyon yönüyle benzerlerine 281 envanter numarası ile Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan yazma eserlerde rastlanmıştır (Şekil 45).

Şekil 44

Metmuseum 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.2a serlevha/durak

Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 45

AVGM 281, Mushaf-ı Şerif, 3a serlevha/ rozet

Kaynak: Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden edinilmiştir (2022).

Genel olarak incelenen Mushaf'ın bezemelerinde yoğun olarak altın ve çivit mavi renk uygulanmıştır. Altının yanı sıra siyah, sülyen, beyaz, kırmızı, yeşil, eflatun, mor gibi renkler de kullanılmıştır. Mushaf'ın bezemelerinde uygulanan renklerin hem 14. yüzyıl Anadolu Selçuklu dönemindeki yazma eserlerde hem de 15. yüzyıl Baba Nakkaş albümündeki bezemelerde uygulanan renklerle benzerlikler gösterdiği tespit edilmiştir (Şekil 22-23-29-30). Ancak Mushaf'ın müzehhep alanlarının tümünde rumi üslubu bezemeler altınlanmış olup serlevha sayfasının uzun kenarında uygulanan taç formu bezemesindeki rumi üslubu bezemelerin sülyen renginde olması dikkat çekicidir (Şekil 46). Benzer boyama usulüne Baba Nakkaş albümünde (Özçelik, 2020, s. 94; İÜNK F 1423 v.20a) de rastlanmaktadır (Şekil 47).

Şekil 46

Metmuseum 68.179, Mushaf-ı Şerif, v.2a serlevha/ taç formu detayı

Kaynak: Metmuseum, 2022

Şekil 47

İÜNK F 1423, Fatih Albümü, v.20a tomar başı tezhibinden detay

Kaynak: Özçelik, B. (2020), s. 94.

Sonuç olarak, New York Metropolitan Müzesi'nde bulunan 15. yüzyıla ait Mushaf-ı Şerif'in renk, motif, kompozisyon özelliklerinin ele alındığı bu çalışmada; Mushaf'ın cilt bezemelerinde geometrik üslup hâkimken, sayfa bezemelerinde rumi üslubun daha yoğun uygulandığı ayrıca yoğun olmasa da hatayi üslubunun da uygulandığı görülmüştür.

14. yüzyıla ait bazı yazma eserlerin bezemeleri incelendiğinde genellikle rumi motiflerinin iri ve daha detaysız olduğu, 15. yüzyıla tarihlendirilen bazı yazma eserlerin bezemeleri incelendiğinde ise rumi motiflerinin incelendiği, iç bünyelerine daha detaylı tohum girildiği veya hurdalandığı görülmüştür. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda incelenen Mushaf'ın bezemeli alanlarında uygulanan rumi motiflerinin 14. yüzyıl Beylikler Dönemi rumi motif özelliklerini taşıdığı söylenebilir. Ayrıca Mushaf'ın hatayi üslubu bezemelerinin de 15. yüzyıla tarihlendirilen bazı yazma eserlerde görülen hatayi üslubu bezemelerle oldukça benzer olduğu görülmüştür.

Bunların yanı sıra Mushaf'ın cilt bezeme özelliklerinin 14. yüzyıl Beylikler Döneminde uygulanan cilt bezeme özellikleriyle benzerlikler gösterdiği tespit edilmiştir. Mushaf'ın serlevha kompozisyonuna benzer kompozisyonların, 14. yüzyıl Beylikler Döneminde de olduğu görülmüştür. Mushaf'ın bezemelerinde altının yoğun olarak uygulandığı aynı zamanda sülyen, mavi, eflatun, yeşil renk ile bu renklerin tonlarının uygulandığı da anlaşılmıştır.

Eserin ketebe kaydında Mushaf'ın 15. yüzyıla tarihlendirilmesine karşın cilt özellikleri ile diğer bezeme özellikleri açısından değerlendirildiğinde; 14. yüzyıl Beylikler Dönemi bezeme özelliklerinden daha yoğun izler taşıdığını söylemek mümkündür. Bu bilgiler ışığında Mushaf'ın 14. yüzyıl sonları ile 15. yüzyıl başlarında yapıldığı düşünülmektedir. Zira bu durum Mushaf'ın ketebesinde geçen iki ihtimalin olduğu bilgisini kuvvetle ihtimal 1. Mehmet'in (Mehmet çelebi) kızı olduğunu kanıtlamaktadır.

5. Araştırmanın etik yönü

Yapılan çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederiz.

6. Çıkar çatışması beyanı

Çalışmanın tüm yazarları bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

7. Katkı oranı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan ederler.

Bu çalışmaya ait veriler Pınar TOKTAŞ ve Burcu ER tarafından toplanmıştır.

KAYNAKÇA

Arseven, C. E. (1984). *Türk sanatı*. Cem Yayınevi.

AŞICI, S. (2015). Kitap dostu bir sultan: Fatih. A. R. Özcan (Ed.) içinde, *Hat ve tezhip sanatı* (ss. 437-449). Kültür Bakanlığı Yayınları.

Binark, İ. (1969). Tezhib sanatı ve kitapçılık tarihimizde fatih devri tezhipleri, *Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü*, 75(VII), 220-233.

Çağman, F. (1991). Baba Nakkaş, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (C.4), Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, s. 369-370.

Detseli, N. ve Baysal, A. F. (2019). Rodos'ta 1455 tarihli bir Mushafın tezhipleri ve bulut motifi. *Sanat Tarihi Dergisi*, XXVIII (2), 437-453. <https://doi.org/10.29135/std.589426>

Duran, G. (2014, 20-26 Eylül). Mushafların bezenmesinde tezhip sanatının önemi ve katkıları. III. Uluslararası Türk Sanatları, Tarihi ve Folkloru Kongresi/ Sanat Etkinliklerinde sunulan bildiri, (ss.133- 138), Delhi- Hindistan.

Konya Mevlana Müzesi, Konya 2021.

Manisa İl Halk Kütüphanesi (MİHK), Manisa 2021.

Mesara, G. (1987). Türk tezhip ve minyatür sanatı. *Sandoz Bülteni*, 7(25), İstanbul, s.16.

Metmuseum (2022). The collection/İslamic art. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451992?ft=Islamic+Manuscripts&offset=120&rpp=40&pos=160>

Özçelik, B. (2020). *Fatih albümü'nde kullanılan Baba Nakkaş üslubu motiflerin çini sanatına yansımaları* (Tez No. 690230) [Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir.

Süleymaniye Kütüphanesi (SK), İstanbul 2020.

Türk İslam Eserleri Müzesi (TIEM), İstanbul 2020.

Türk İslam Eserleri Müzesi, Bursa 2021.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara 2022.

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma Makalesi	Yıl	2022	ss.	131-141
Gönderi Tarihi	28.09.2022	Cilt	4	DOI	10.51177/kayusosder.1181443
Kabul Tarihi	30.11.2022	Sayı	2		
Online Yayın Tarihi	30.12.2022	Ay	Aralık		

Makâlât adlı eserinde Şems-i Tebrîzî *^Δ

Shams-i Tabrizi in his work named Makâlât

 Aydın ERYILMAZ¹

Öz

Asıl ismi Şemseddîn Muhammed b. Alî b. Melikdâd Tebrîzî olan Şems-i Tebrîzî, h. 6.-7. yüzyıl ariflerinden olup Hallâc-ı Mansûr ile beraber dünya ve İslâm tarihinde hayatları en çok merak edilen esrarengiz ve sırta kadem basan şahsiyetlerdir. Zira Şems'in hayatına ve ahvâline dair çok az şey bilmekteyiz. Mevlânâ'yı Mevlânâ yapan ve bu vesileyle de kendi namı sanı duyulan Şems'in *Makâlât* adlı eseri olmasaydı, belki de onun hayatına ve varlığına dair hiçbir bilgiye ulaşamayacaktık. Her ne kadar *Makâlât* adlı esere çoğu bilgin ve araştırmacı ihtiyatla yaklaşırsa da eserin üslubuna ve olaylara yaklaşım tarzına baktığımızda cüzi yerleri hariç, eserin Şems'e ait olduğu anlaşılmaktadır. Şems kitap yazmaya karşı çıktığı için Mevlânâ'nın talebeleri ve müritleri, onun sohbet meclislerindeki konuşmalarını not alıyordu. Daha sonrasında bu konuşmaları iki ciltlik bir eser şeklinde derlemişlerdir. Hatta Şems'in kendisi *Makâlât*'nda buna değinmektedir. Bu eserde Şems'in hayatına dair az-çok bilgi edinmek mümkün. Biz de *Makâlât*'ta yer alan Şems'in kendisine ve ailesine dair rivayetleri inceleyerek onun; çocukluğu, gençliği ve ruhî değişimi ile ilgili bilgi verip Şems'in genel bir portresini oluşturmaya çalışacağız. Mizahı ve mizacı yönüyle ayrı bir karakter olan Şems, her ne kadar Mevlânâ ile karşılaşmasından sonra tanınsa da Mevlânâ ile karşılaştığında ilmin ve irfanın zirvesinde olduğu muhakkaktır. Bulunduğu çevrenin yaşam felsefesine ve geleneğine uymayan, zahirde uyumsuz ama batında anlaşılmayı bekleyen bir umman misalidir.

Anahtar Kelimeler: Şems-i Tebrîzî, Makâlât, Genel Portresi, Genel Ahvâli

Abstract

His real name is Şemseddin Muhammed b. Ali b. Shams-i Tebrîzî, who was Melikdâd Tabrizî, h. 6.-7. He is one of the most curious and mysterious figures in the history of the world and Islam, together with Hallâc-ı Mansûr. Because we know very little about Shams' life and circumstances. If it were not for the work of Shams, who made Mevlana Mevlana and whose reputation is known on this occasion, *Makâlât*, perhaps we would not be able to reach any information about his life and existence. Although most scholars and researchers approach the work named *Makâlât* with caution, when we look at the style of the work and the way of approaching the events, it is clearly understood that the work belongs to Şems, except for minor parts. Since Shams was against writing books and similar things, Mevlana's students and followers were taking notes of his speeches in the chat assemblies. Later on, they compiled these conversations as a two-volume work. In fact, Shams himself refers to this in the statement in his work *Makâlât*. In this work, it is possible to collect more or less information about the

^Δ Yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

* Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İğdir Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Fars Dili ve Edebiyatı, aydin.eryilmaz@igdir.edu.tr

life of Şems. We examined the narrations of Shams about himself and his family in the work called Makâlât; We will try to create a general portrait of Shams by giving information about his childhood, youth and spiritual change. Although Shams, who is a different character with his humor and temperament, is known after the chapter of meeting with Mevlana, it is certain that he was at the peak of knowledge and wisdom when he met Mevlana. It was like an ocean that did not comply with the philosophy and tradition of the environment in which it was located, incompatible on the outside, but waiting to be understood in the interior.

Keywords: Shams-i Tebrîzî, Makâlât, General Portrait, General Morality.

1. Şems-i Tebrîzî ve Makâlât adlı eseri

Asıl ismi Şemseddîn Muhammed b. Alî b. Melikdâd Tebrîzî olan Şems-i Tebrîzî, h. 6.-7. yüzyıl ariflerinden olup dünya ve İslâm tarihinde hayatlarına dair en az bilgi bulunan şahsiyetler arasında gelmektedir. Tebriz’de dünyaya gelen Şems, çocukluğunun neredeyse hemen hepsini burada geçirmiştir. Dönemin ilim irfan şehirlerinden olan Tebriz, bu bakımdan Şems için önemli bir mekândır. Daha çocukluğundan itibaren oyuna ve akranlarına ilgi duymaması kendini bu şehirde yalnız hissetmesinin kendi iç çekişmelerinden (yalnızlık, gariplik, ruhî durum, hissiyat) kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Çocukluğu hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz Şems’in bu dönemdeki hayat serüvenine sadece *Makâlât* adlı eserinde ulaşabiliyoruz. Her ne kadar kendisinden neredeyse bir-iki asır sonra yazılan menkıbeler, seyahât-nâmeler, tezkireler ve buna benzer eserler onun hakkında birtakım bilgiler verseler de bunların neredeyse tamamı efsane niteliğinde olup hiçbir tarihi gerçekliğe dayanmamaktadır. Kaynaktan, mesnetten ve gerçekten kopuk olan bu rivayetler aslında Şems hakkında bunca muammanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mevlânâ’nın eserlerinde kendisine dair neredeyse hiçbir bilgi bulunmayan Şems hakkında esasında *Makâlât* eseriyle birlikte nazarı itibara alınacak iki önemli eser vardır; bunlardan birincisi Mevlânâ’nın oğlu olup aynı zamanda Şems’e hizmet eden ve Şems’in çok sevdiği Sultan Veled’e ait *Velednâme (İbtidânâme)*, ikincisi ise Mevlânâ’nın ile Sultan Veled’in müridi olan, aynı zamanda Şems’i bizzat görüp dönemin olaylarına tanıklık eden Ferîdûn Sipehsâlâr’ın *Risâle-i Sipehsâlâr* adlı eserleridir. Makalenin konusu gereği biz bu incelememizde *Makâlât* adlı eser merkezinde Şems-i Tebrîzî’nin genel bir portresini çizmeye çalışacağız.

Dağınık ve düzensiz haliyle *Makâlât-ı Şems-i Tebrîzî* birkaç yerde yirmiye yakın nüsha ile günümüze kadar gelmiştir (Muvahhid, 1369, ss. 42-62). Buna rağmen kitabın yakın zamana kadar derlenip çap edilmemesi oldukça şaşırtıcıdır. Esasında Şems’in yazma işine karşı çıkması ve bu konuda katı olması belki de kendi dönemi için bunu daha zor hale getirmiştir. Zira bir yerde: “*Seni kurtaracak şey Hakk’ın kuludur, ne yalnız yazılmış olan. Bu ilahî kitaptan maksat sayfalar değil, rehber olan o insandır. İlahî kitap odur, ayet (delil) odur, sure odur, o ayette (delilde) ayetler var*” demektedir (Muvahhid, 1369, s. 18). Mevlana’nın bazı dostlarının Şems’in sohbet meclislerindeki konuşmalarını ezberlemeye çalışıp o sözleri bazen aynen bazen de idrakleri ölçüsünde yazdıkları dolayısıyla onun varlığına ve ilmine büyük bir delil teşkil eden bu muazzam eserin böylece ortaya çıktığı söylenir (Kedkenî, 1387, s. 18).

Makâlât-ı Şems tek başına o kayıp ve azim rinde-Şems-i Tebrîzî’ye- işaret edip Mevlânâ’nın onun hakkında söylediği şeylere kifayet eder. Onun ışıldayan sözlerinin metni, her ne kadar dağınık ve düzensiz olsa da bu kadar asırdan sonra tek başına Mevlânâ’nın kendi zamanında onun hakkında söylediği şeylere kâfidir: “*Esrar ilahlarının ilahı*”, “*Canın canının canı*”, “*mutlak nur*”, “*dokuz feleğin mumu*”, “*rahmet deryası*”, “*canların sultanının sultanı*”, “*lütuf güneşi*” (Dinânî, 1395, s. 10).

Makâlât’ı ilk kez ciddi bir şekilde “*Risale-i der Tahkik-i Ahval ve Zindegânî-i Mevlânâ Celâleddîn Muhammed Belhî*” adlı eseri yazarken incelemeye başlayan merhum Fûrûzânfer; *Makâlât*’ın o güne kadar yayımlanmamasına üzüldür. Hatta bu eserin Fars edebiyatı ve lügatlarının bir hazinesi olduğunu belirtir. Devamında Mevlânâ’nın dünyası ile yakınlık kurup onu anlamının *Makâlât*’ı çokça okuyup tahkik etmekle mümkün olabileceğini belirtir. Zira böylesi metinleri bir kere okumakla yetinmeyip ciddi bir şekilde mütalaa ettikten sonra Şemsî anlamının mümkün olabileceğini söyler. “*Bu eseri anlamayan kimse Mevlânâ ile Şemsî asla anlamayacaktır. Bu eserin hazzına varan kimse bu gül bahçesinden dışarı çıkmak istemeyecektir*” (Fûruzânfer, 1388, ss. 123-124).

Bu eseri ciddi bir şekilde araştırıp tahkik eden başka bir araştırmacı ise Üstad Nâsreddin Sahibu'l Zemânî'dir. Şems'in düşüncesi ve felsefesi hakkında şimdiye kadar yazılan en ciddi ve başarılı eserlerden birisi olan "*Hatt-i Sevvom*" isimli eseri yazmıştır. Birçok defa basılan bu eser, bu yolda yazılacak çoğu esere rehberlik etmektedir. Ona göre Şems'in sözleri; karmaşık, iki türlü, ileri görüşlü, ben merkezlidir. Düzensiz ve kısa olup dolu doludur. Dolayısıyla yokuşlardan hızlıca geçmemeliyiz. Hatta o sözlerle yaşamalıyız. Onlarla tefekküre dalmalıyız. Onları gözden geçirip onlarla yakınlık kurmalıyız. Onların zahirî-basit görünüşünden sıyrılıp batını derinliklerine doğru yol almalıyız. Böylece onun sözlerinin mesajına, içsel derinliğine, onların gayelerine, uzak bir şeye ulaşma misali ulaşmalıyız. Kendisinin de belirttiği ettiği gibi Şems'in sözlerinin iki yönü vardır: "*Dışsal (zahirî) ve içsel (bâtinî) yönü. Görünüşte tekil olan bir peçe, bâtinî yöne doğru salınıp kaçır. İki yönlüdür, iki hayatlıdır. Tekrar okunup araştırılmayı gerektirir*" (Sahibu'l Zemânî, 1387, ss. 121-122).

Makâlât-ı Şemsi Tebrîzî eserini derli toplu bir şekilde tashih edip bir araya getirenlerden birisi de Ahmed Hoşnîvis'tir. *Makâlât*'ın Şems'in azametini ve ilmine büyük bir delil olduğunu, Şems'in kitap yazmamasını onun şu sözüne dayandırır: "*Ben asla yazma alışkanlığına sahip değilim. Yazmadığım için bende öylece kalmıyor ve her lahza bana yeni bir hal var, söz bahanedir*" (Hoşnîvis, 1349, s. 15).

Fakat eseri en mufassal ve geniş şekilde inceleyip tashih eden ve mükemmel bir mukaddime ile edebiyat sahasına kazandıran Muhammed Ali Muvahhid olmuştur. H.1356 yılında tashih etmeye başladığı eseri 1369 yılında tamamlamıştır. Dolayısıyla bu eser 13 senede yapılan mufassal ve müdekkik inceleme neticesinde ortaya çıkmıştır. İki ciltlik bir eser olarak bu nüshayı derleyip düzenleyen Muvahhid, bu eser ışığında daha sonra *Şems-i Tebrîzî* adlı bir kitap da yazacaktır. *Makâlât-ı Şemsi Tebrîzî* adlı eserinin mukaddimesinde esere dair şu ifadeleri kullanır:

Mevlevî Tarikatı'na dair elimizde olan vaazlar ve konuşmalardan oluşan mecmualar arasında sadece Makâlât-ı Şems sayfalara ve idrake sığmamış, birbirinden kopuk ve düzensiz bir avuç not misali kalmıştır. Lakin bu sözler, tüm dağınıklığıyla ve eksiklikleriyle, diğer konuşmalar arasında elmas misali parıldamaktadır... Makâlât-ı Şems baştanbaşa coşku, hareket, heyecan ve mutluluk dolu. Onca kırıklığı ve iç içe oluşuna rağmen cümleleri, sefa ve hayret verici cazibelerle doludur... Şems'in sözleri dolu, şirin ve canlıdır. O konuştuğu vakit sanırsın ki Mevlânâ şiir yazmakta. Neşe ve ahenkle dolu, misal ve temsil örgüsüne bürünmüş, yapmacılık ve fazilet çalımından arındırılmış, rengârenk hayallerle ve yüksek gayelerle dolu, ruh ve hareketle dopdolu beyanlardır (Muvahhid, 1369, s. 18).

Makâlât'a baktığımızda öyle anlaşılıyor ki Mevlânâ, Şems'in sözlerini yazmak için bazılarını vazifelendirmiştir. Zira bir yerde Şems onlardan birine şöyle der: "*Sen ne yapıyorsun? Yazıyor musun, dinliyor musun?*" (Muvahhid, 1369, s. 401). Başka bir yerde ise sözlerinin not alındığını görünce Mevlânâ'ya yönelerek şöyle der: "*Onun nuru ve ışıltısıyla benden söz doğar ve halle uyumlu ki böylece iki cilt yazılmış*" (Muvahhid, 1369, s. 392).

Abdülhuseyin Zerrînkûb; Şems'in hayatı hakkında *Sırr-i Ney* isimli iki ciltlik bir eser yazmıştır. Şems'in dağınık ve kimi zaman tekrarlanan sözlerinin bir araya getirilmesi ile yazılan *Makâlât* eseri, aslında bu sözleri sarf eden Şems'in kitap yazma gibi bir niyetinin olmadığını bize gösterir. Ama Şems'in talim ve itikadına dair bilgi barındıran bir eserdir. Dolayısıyla bu eser hem onun tarihi varlığı hakkında şüphe duyanlara hem de onun ilimsiz, ümmî ve tahsilsiz birisi olduğunu düşünenlerin şüphelerini def etmektedir. Harikulade sözleri ile diğerlerini mest edip aşk ve heyecana getirir (Zerrînkûb, c.I, 1364, s. 106).

Şems hakkında neredeyse merak edilen bütün konuları ele alan ve 158 makaleden oluşan kitabı 1378 yılında *Makâlât-i Mecmua-i Büzürğdaşt-i Şems-i Tebrîzî* isimli Vahit Ahiretdust çap ettirmiştir. Şems hakkında merak edilen her soruya cevap verebilecek özgünlük ve muhtevaya sahip olan bu eser, büyük bir titizlik ve özgünlük arz ediyor (daha fazla bilgi için bkz. Ahiretdust, 1378). "*Araştırılmaya değer bir itirafnâme olan bu eserde bazen açık, bazen kapalı bir halde ailesinin hayatından perdeyi kaldırıp kendisini de yine gizli bir şekilde tasvir etmektedir*" (Tedvin, 1379, s. 559).

Makâlât eseri birkaç yönüyle önem arz eder. Bu kitap dil ve içerik bakımından irfânî kitaplar arasında has ve ayrı bir yere sahiptir. Hatta öyle ki Mesnevi'deki çoğu kıssa ve hikâyeyi Mevlânâ; ya doğrudan bu eserden almış ya da üzerine eklemeler yapmıştır. En önemlisi ise Şems'in şahsiyeti, hayatı, mizahı, mizacı hakkında önemli bilgiler barındırmasıdır. Bu eser her ne kadar kopuk, düzensiz, parça

parça olup dil ve üslup açısından çokça sorun teşkil etse de bir bütün halinde bakıldığında, Şems'in genel bir portresini ortaya koyar. Kitabın bazı bölümleri hasbihal niteliğinde olup konu bakımından bütünlük arz etmez. Şimdiye kadar yazılan eserler-özellikle Türkçe yazılanlar- Şems'in hayatına ve şahsiyetine çok az değinmiştir. Genelde Şems'in adı Mevlânâ ile ilgili yazılan yayınlarda anılıp onun hakkında müstakil eserler neredeyse yazılmamıştır. Şems hep ikinci planda kalmış, Şems'in Mevlânâ ile olan dostluk yönü nazara alınmıştır.

2. Şems-i Tebrîzî'nin Makâlât adlı eserinde genel portesi

Makâlât eserine göre Şems'in hayatını birkaç bölüme ayırabiliriz: 1. Çocukluk dönemi, 2. Gençlik dönemi ile ruhi değişimler, 3. Hakikat arayışı ve Mevlânâ ile karşılaşma dönemi, 4. Konya'dan gidişi veya kayboluşu. Bu evreleri birleştirdiğimizde onun portresi hakkında genel bir kaniya varmak mümkün.

2.1. Çocukluk dönemi

İyi bir çocukluk dönemi geçiren Şems, narin bir şekilde büyütülmüştür. Annesi ile babasının kendisine karşı son derece merhametli ve sevgili olduğunu belirtir: "*Kendim nazenin idim, babam üzerime titrerdi*" (Muvahhid, c.I, 1369, s. 368). Hatta öyle ki babası onun ürkmemesi için bazen zararlı hayvanlara kızmazdı. "*Kedi kâseyi döküp kırardı, babam yanımda onu pataklamaz, bir şey demez, gülümseyerek: Yine ne yaptın? ... İyi oldu. Bela gelecekti, onunla atlattık. Yoksa bu sana, bana ya da annene gelirdi, derdi*" (Muvahhid, c.II, 1369, s. 27-28).

Fakat öyle görülüyor ki bu ilgi, alaka ve sevgi onun ruh huzuru için yeterli olmuyordu. Bilmediği ama içten içe aradığı bir arayışın dalgalarında gelgitler yaşadığı, öyle ki bu arayış ve bilinmezlikle kimi zaman yemeden yatmadan kesildiği, dolayısıyla daha o yaşta hakikati bulma fikri ile saatlerce ufuklara daldığı, rivayet edilir (Muvahhid, c.II, 1369, s. 142). Bu farklılığı ve ferdî yaşayışı daha o yıllarda belirgin bir şekilde görülmektedir. Babasının da onun bu garip ve anlaşılmaz haline tepki verdiğini, bu garipliği anlamlandırmadığını şu konuşmadan anlıyoruz: "*Sana ne oldu derdi? Bana bir şey olmadı, deli miyim? Birisinin elbisesini mi paralamdım? Sana mı saldırdım? Senin elbiseni mi yırttım? Derdim. O zaman bu ne haldir derdi? Deli olmadığımı biliyorum ama hangi yordama sahip olduğumu da bilmiyorum*" (Muvahhid, 1379, s. 43). Çok geçmeden Şems, yaradılış ve fitrat olarak ailesinden ayrı olduğu kanısına varır ve bu onu daha da içsel bir yalnızlığa sürükler. Dolayısıyla bu daralmışlığın verdiği haletten ötürü babasının karşısına dikilip sen benden isen ya da ben senden isem, bu deryaya geliver, yoksa evcil kuşların yanına var git, diyecek kadar hırçınlaşmıştır (Muvahhid, c.I, 1369, s. 77). Babası yaşlı gözlerle dudak altından "*Dosta bunu edersen, düşmana neler edersin*" derdi (Muvahhid, c.I, 1369, s. 77). Onu garip ve anlaşılmaz kılan başka bir durum ise bazen günlerce yemeden yatmadan hiçbir şey olmamış gibi hayatını idame ettirmesiydi. Çocukluğunda iştahının olmadığını, üç dört gün geçmesine rağmen bir şey yemediğini belirtir. Babası onun bu haline acıyıp vah benim yavruma derdi. Babası ona hitaben niçin bir şey yemiyorsun dediğinde? Cevaben: Ama zayıf düşmüyorum, öylesi bir kuvvetim var ki istersen, pencereden-açmadan- kuş misali dışarı uçarım. Dört günde bir bıkkınlık, yılgınlık çöker, bir an ve bir vakit. Yine de boğazından lokma geçmezdi (Muvahhid, c.II, 1369, s. 142). Kendi cinsini bulamadığını, garip kaldığını yine şöyle izah eder: Hemşehri ne olur? Benim babamım benden haberi yoktu. Ben kendi şehrimde yabancı idim. Babam bana yabancı, gönlüm ona inciniyordu. Bana saldıracığını sanıyordum. Sevgiyle söz söylemesine rağmen beni döveceğini, evden dışarı atacağını düşünürdüm. Benim manam onun manasından doğmuş ise o zaman ona yakınlık duyup tekâmül etmeliyim diyordum (Muvahhid, c.I, 1369, s. 132-133). Aslında bu konuşmalar Şems'in kendi içinde-bugünkü deyimiyile travmalar yaşadığı-dolayısıyla anlaşılmaz olmasında ana etkenin yine kendisi olduğu görülmektedir. Fakat bir gerçek var ki Şems, Mevlânâ'yla karşılaşmıncaya dek cihanda garip bir insandı. Hatta Mevlânâ da "*Cihanda kimse Şems kadar garip değil*" (Zemâni, c.I, 1384, s. 93) demiştir. Babası ile dahi geçinemeyen Şems, daha o yaşta sürekli olarak didişme ve sürtüşme haletinde idi. Başka bir yerde yine babasına: "*Sen altına çokça yumurta bulunan ve onların arasına ise bir iki tane ördek yumurtası konulan evcil kuşa benziyorsun. Cıvıvlar çıkınca hepsi suya yönelir, ördek suya dalar ama diğerleri su kenarında öylece kalır. Şimdi ey baba! Ben o ördeğim ki merkebi marifet deryasıdır. Benim halim ve vatanım budur. Sen benden isen? Bu deniz suyuna*

dal gel! Yoksa evcil kuşların yanına var git” demiştir (Hoşnivis, 1349, s. 67). Burada münazara ve münakaşalarının sürekli babası ile olması, annesi veya ev efradından varsa herhangi birisi ile yaşamaması, onun belki de babası ile daha yakın olduğunu gösterir. Sürekli hüznü ve huzursuz olması sorun yaşamamasına neden olan bir diğer durumdu. “Bana dedi: Niçin hüznülsün? Elbisen gümüşten mi olmalı? Dedim: Keşke bu olanı da alsaydın” (Muvahhid, c.I, 1369, S. 236).

Şems çocukluk döneminde yaşlılarıyla gezip oyun oynama yerine vaaza ve camiye ilgi duymuştur. “*Bunları elimde olmadan doğam gereği yapardım*” şeklinde izah etmiştir. (Muvahhid, c.I, 1369, s. 196). Bu sözlerden Şems’in aslında içsel yönlendirme ile hareket ettiği fikri oluşmaktadır. İşin hakikatinin ne olduğu-gerçekte böyle bir durumun olup olmadığı noktasında- farklı kişilerden herhangi bir rivayete rastlamadığımız için, *Makâlât* verileri ışığında hareket etmek durumundayız. O yaşında kendinden büyük kişilere nasihatte bulunup onları tedrise teşvik etmeye çalışırdı. Okulun ya da medresenin çok iyi olduğunu, insanın medrese gibi yerlerde dışarıdaki kötülüklerden uzak kaldığını dile getirirdi (Sahibu’l Zemânî, 1387, s. 202). İyi olmakla âşık olmanın farklı şeyler olduğunu söyler: “*Babam iyi bir insan idi, kerem sahibi idi, iki söz söyleyince çehresinden yaşlar dökülürdü, fakat âşık değildi, iyi insan olmak başka, âşık olmak başka*” (Muvahhid, c.I, 1369, s. 32). Derûnî ve hünerî ayrıcalığının farkına çok geçmeden anlayan Şems, diğer çocuklardan farklı olduğunun farkına varır (Sahibul Zemânî, 1387, s. 78).

2.2. Gençlik dönemi ve tedrisi

İlk gençlik yıllarında bu gariplik ve arayış neticesinde onu Hakk’ın dergâhına vardırarak bir mürşidin olması gerektiği fikrine varır. Bu dönemde bir pir-mürşitle tanıştığı, onun vesilesiyle irfan âleminde yol kat ettiği anlaşılıyor.

30-40 gün, baliğ değildim henüz çocuktum, aşka sebep yemeğe meylim yoktu, yemekten söz edilirse, ben elimle hayır hayır derdim, başımı eğdim... Böylesi aşkla semada, o yar beni sıcak halimle tutardı, kuş misali çevirirdi; öyle ki üç gün bir şey yemeden... Elime bir ekmeğe düşünce anında kapardım. Bir nida yükseldi: Henüz hamdır, bir köşeye bırak, ta kendince yansın (Muvahhid, c.I, 1369, s. 236).

Buradan da Şems’in ilim irfan yoluna çok erken yaşlarda düştüğü, yol usul öğrenmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Özellik 3-4 gün gibi uzun bir süre bir şeyler yememesi ve acıkmaması elbette normal bir hal değildir. Hatta bazı yerlerde yeme ve yatmaya dair abartılı ifadeler kullanmıştır. Yemeyi yatmayı umursamadığını, yemek için dünyaya gelmediğini, aksi halde tetkik ve keşifte bulunamayacağını dile getirmiştir. Nasıl gelip nereye gideceğini bilmenin derindedir. Çocukluğundan beri hür yaşamıştır. Bir usule vasil olup, âlemde iyi ve güzel bir çocuğu olan annenin çocuğuna aşkı misali Hakk aşkının da onu sardığını iddia etmektedir (Muvahhid, c. II, 1369, s.136). Dolayısıyla karşılaştığı dervişlerden bir şeyler öğrenmek için dudaklarını kıpırdatmadığını, o konuşana dek sustuğunu, ister kâmil olsun ister noksan ondan bir şeyler öğrenmeye çalıştığını, bunun ne derece zor olduğunu; “*konusmak can deşmek ve susmak can beslemektir*”, sözüyle ifade etmektedir (Muvahhid, c.I, 1369. s. 245). Bazı söylemleri aşırı güven hatta kibir-inat izlenimi vermektedir. Ev halkının hepsi bir taraf ve o bir taraf olsa, her sorularına cevap bulduğunu, söz söylemekten kaçmadığını, sözü dolandırmadan söylemeye çalıştığını görmekteyiz (Hoşnivis, 1349, s. 84). Fakat kendi cinsinden ve ehil olan kimselerle karşılaşmadığı için suskun kaldığını iddia etmektedir. Çünkü Şems, kendisine söz söylediler ya da kendini onda gördüğü kimselere (Hoşnivis, 1349, s. 74).

Şems’in tedrisi hakkında bazı kimseler, onun onca talim ve eğitimini yok sayıp ümmî demiştir. Oysa kendi “*Ümmî (okumamış) başkadır, â’mi (bilgisiz, cahil) başka*” demekte. Kur’an’a, hadislere, kelâm ilmine ve diğer İslamî ilimlere olan hâkimiyeti onun ilmine her cihette kanıttır. *Makâlât* eseri, ilimsiz irfansız birisinin sarf edemeyeceği tabir ve söylemlerle doludur (Muvahhid, c.I, 1369. s. 45).

Tedrise oldukça meyilli olan Şems nihayetinde Tebrîz’in meşhur şeyhlerinden olan Ebu Bekir Sille Bafi Tebrîzî’nin yanına gider. Şems’in söylemlerinden anlaşıldığına göre bu şeyh muazzam bir tesire sahipti. Tebrîz şehrinde Ebu Bekir isminde bir şeyhten çoğu velayeti öğrenmiştir (Eflaki, c.I, 1362, s.309). Burada geçirdiği süre hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Fakat bu arayış serüveninde Şeyh Ebu Bekir, Şems’in mürşit olarak kabul ettiği ve ders aldığı ender şeyhlerden birisidir. Buna rağmen Şems bir yerde ona dair şöyle demekte: “*Bende bir şey vardı ama şeyhim görmüyordu*” (Eflaki, c.I, 1362, s. 309).

Dolayısıyla Şems artık şeyhinden bir şey öğrenemeyeceğini düşünüp oradan ayrılrsa da *Makâlât*'ın birkaç yerinde ondan söz etmesi, Şems'in Ebu Bekir Sille Bafî Tebrîzî'nin etkisinde kaldığını gösterir (Muvahhid, c.II, 1369, ss. 89, 103, 122, 158). Bu arayış esnasında şanını duyduğu çoğu şeyhin dergâhına gitse de öyle anlaşılıyor ki onlarda aradığını bulamamış (Muvahhid, c. II, 1369, s. 106). Onları ilmin mirasına konup nefesine ve şehvetine esir düşen kimseler olarak niteler: “*Hepsi şehvet olmuş, hepsi nefis olmuş, hepsi kalıp ve nefisten ibaret, ötesi yok, mana nerde? Hal nerde?*” (Muvahhid, c.I, 1369, s. 327). Öyle ki bir yerden sonra hokkabaz ve riyakâr diye vasıflandırdığı şeyhlerle sürekli sürtüşme ve didişme halindedir. Onların halkı Hakk'a değil, delaletle sürüklediğini, kendilerini zorla, zulümle, miras yoluyla şeyh ya da mürşit yaptıklarını, pervasız ve korkusuz bir lisanla beyan eder. Dolayısıyla bu tutumu ve üslubu onun gittiği yerlerde barınamamasının ve sorun yaşamasının temel nedenlerinden birisi olacaktır. “*Bunlar kendilerini zorla, zulümle âlim yapmışlar*” (Muvahhid, c.II, 1369, s. 106).

Dönemin koşullarında ve geleneğinde sorun teşkil eden bir başka mevzu ise onun çille-nîşin ya da çile diye bilinen belli bir süre-genelde 40 gün- bir köşeye çekilip halktan ve günahlardan arınma geleneğine şiddetle karşı çıkıp eleştirmesidir. Bunların din-diyana ile ilgisinin olmadığını belirtip kalıplaşmış, katılaşmış toplum geleneklerini kendince kırmaya çalışmıştır. “*Birisi 40 gün eve kapanmalı ta bir hayal (karartı) görstün, o insan mıdır? Ya da ona kişi denilir mi? Muhammed'in dininin onunla ne ilgisi var? Marifet iddiasında bulunan bu kavim, hangi marifet?*” (Muvahhid, c.II, 1369, s. 231). Sert ve iğneleyici söylemlerine devam eder. Bunlar İslam dininin eşkıyaları olup dinin zahirine aldanarak, İslâm binasının temelini târumâr eden âlim ya da şeyh görünüşlü heriflerdir. Bu söylemlerden onun din noktasında ciddi bir duruşa sahip olduğu, bildiği gerçekten dönmediği, kalıptan çok kalbe yöneldiği, dinin içsel mesajlarını asıl teşkil ettiğini, marifet ve muhabbeti esas tuttuğu anlaşılmaktadır. “*Bu şeyhlerin çoğu, Muhammed'in dininin yol kesicileri olmuş ve oluyorlar. Hepsi Muhammed'in dininin fareleri olup harap edicidirler*” (Muvahhid, c.II, 136, s. 15). Buradaki benzetme oldukça manidardır. Bilindiği gibi fare, ambardaki buğday stokunu, içten içe çalıp bitirendir. Derûnî sevapları yok eden kötü alışkanlıklar da denilebilir. Mevlânâ'nın buna dair şöyle bir beyti vardır:

گر نه موشی دزد در انبار ماست!

گندم اعمال چل ساله کجاست؟

Yoksa ambarımızda hırsız fare!

Kırk yıllık amelin buğdayı nerde?

(Zemânî, c.I, 1384, s. 158).

Fakat bunca olumsuzluk ve onun tabiri ile sahte şeyhler, hakikat yolunda gerçeği arama azminden onu alıkoymuyordu. O gerçek ve samimi dostu usanmadan arıyordu. Bu arayış esnasında genelde hanlarda konaklar, medrese ve tekkelere takılmaz “*Büyüklerin elbisesini giyip zengin ve varlıklı olarak görünmek istiyordu (Sipehsâlâr, 1325, s. 177). Ve bunun için durmadan şöyle dua ederdi: “İlahi! Beni evliyanla sohbetdaş ve yakın eyle”* (Muvahhid, c.II, 1369, s. 161). Dostunu bulma arzusu ile düştüğü yolda karşılaştığı her âlim ya da şeyhle muhabbete koyulurdu. Bazen Şam'da Fahr-i Razi'nin talebesi olan “*Şems-i Hoyî*” ile muhabbet etmiştir (Muvahhid, 1379, s. 50). Bazen de Anadolu topraklarında seçkin hatiplerin ve zatların meclislerine dâhil olmuştur. (Muvahhid, 1379, s. 62). Fakat hakikat yolunda bu zatların hiçbirisi ona gerçek manada yar ve yaren olamıyordu. Dolayısıyla bu arkadaşlık devamlılık teşkil etmiyordu (Geniş bilgi için bkz: Muvahhid, 1379, ss. 105-183).

2.3. Genel portresi

Makâlât eserinde Şems, yaşlı pir olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısa sakallı, zayıf tenli, zayıf ama çevik ve dayanıklı, nefesi ve kalemi güçlü-tesirli bir pir. Kendine güveni yüksek, kendisine hâkim, itimat ve itikat noktasında şüphesi olmayan, ilme irfana oldukça meyilli, zahiri gelenek göreneklere aldırış etmeyen bir imaj çizer. Gayreti ve himmeti üst seviye, ileri görüşlü, heyecanlı, tez canlı, sert ve hazır cevaptır. Yeri geldiğinde saatlerce susup dinleyebilecek bir karakterdir. Lakin söze koyulursa kimseye niye-niçin fırsatını vermezdi. Resmi ilimleri gerekli görse de hakikate varma hususunda onları faydasız bulurdu. Tekke gelenekleriyle, çille-nişinle, saç kesmeyle, hırka verme ve zikir talimi ile pek arası yoktu. Seyr u suluğu hakikat ve tarikat yolunda pir rehberliğinde gerekli görürdü. Yabancıya çoğu zaman

müsamaha gösterse de tanıdığı aynı sabrı göstermezdi. Onun dizginini eline alana kadar mücadele ederdi (Muvahhid, 1379, ss. 174-175). Sosyal ve ailevi hayatında son derece sade idi. Yeme içmede lüksü aramaz daha çok sıradan yemekleri tercih ederdi (Muvahhid, Makâlât, c.I, 1369, s. 224). Hal böyle olsa da yemek noktasında seçici olduğu ve bazen Mevlânâ'nın eşi Kerra Hatun'un yemeklerinden ötürü şikâyetle bulunduğu da görülür (Muvahhid, c.I, 1369, s. 130).

Uzun boyludur: “*Ey uzun! Git ta ki söylenmeyelim*”. Sakal ve bıyık noktasında temkinli davranıp uzun olmalarından sakınmıştır. “*O, öküz sakallıdır, benim sakalım yok*” (Hoşnîvîs, 1349, s. 91). Bazı yerleşim yerlerine karşı özel bir ilgisi vardır. Özellikle eğitim için gittiği Halep’i ve Şam’ı cennete benzetir. (Muvahhid, c.I, 1369, s. 255). Halep günlerini “*Halep, acayip bir şehir, yolları ve evleri çok güzel*” şeklinde yâd eder. Hatta Mevlânâ olmasa Halep’ten dönmeyeceğini, “*Baban kabirden kalkmış, gel seni göreyim sonra Şam’a geri dönersin dese, elbette gitmezdim. İlla Şam’a giderdim; onun imareti ya da tahribatından bana ne? Cennet ya Şam’dadır ya da onun ötesinde*” diyecek kadar abartılı cümleler kurmuştur (Muvahhid, c.I, 1369, s. 255).

Makâlât’ta nazarı dikkate alınması gereken bir başka mevzu ise Şems ile Mevlânâ arasındaki şarap mevzularıdır. Şems’in alkol tükettiğine dair herhangi bir bilgi yoktur, dolayısıyla bu noktada kesin bir hükümden kaçınılıyız. Fakat Mevlânâ'nın fakihlerden birisinin sorusuna verdiği aşağıdaki cevap çoğu muammaya neden olmuştur:

Bilgin fakihlerden rivayet edilir: Bir gün kiskanç fakihler, inkâr ve inat kafasıyla, hazreti Mevlânâ’ya sordular: Acaba şarap helal mi, haram mı? Onların amacı Şems’in paklığına laf getirmektir. Mevlânâ, kıfayete şu cevabı verdi: Kimin İçtiğine bağlı. Şarap dolu postu denize dökseler, değişmez, onu kirletmez, o su ile abdest almak ve ondan içmek caiz olur. Ama küçük bir havuzu bir damla şarap, şüphesiz necis eder. Yine tuz denizine ne düşerse tuz hükmüne bürünür (Fürûzânfer, 1333, s.131).

O, düşmanına karşı zekice davranıp onlara sabır ve muhabbetle yaklaşarak onun şerrinden sakınmaya çalışırdı. Düşmanına yapabildiğince sevgi ile yaklaş çünkü birisine sevgiyle yaklaşırsan onun hoşuna gider, hatta düşman dahi olsa, böylece onu durdurursun. İyi insanları kötü insanlar dışında kimsenin kötülemeyeceğini, dolayısıyla bu kusurun ise ona ait olduğunu belirtir: “*İyi insanı kötü kimse şikâyet eder. Boğazını sıkır, elbette bu ayıbın ona ait olduğu aşıkârdır*” (Stârî, 1384, s. 77). Kendisinin hem kahır hem de lütuf yönü vardır. Mevlânâ'nın lütuf içre lütuf olduğunu ama kendisinde her ikisinin de bulunduğunu ve sadece lütuftan kendisine bıkkınlık geldiğini beyan eder (Hoşnîvîs, 1349, s. 77). Bunu ise huyuna gidildiğinde lütuf, aksine gidildiğinde kahır olduğunu şöyle ima eder: “*Ben avuç içi misaliyim, benim huyumu bilen birisi hem zahîrî hem batînî huzura erer*” (Hoşnîvîs, 1349, s. 116). İnsanın önüne çıkan engel ve zorlukları insanın kendisi ile alakalı olduğunu, önüne çıkan her engelden ötürü kendinden yakınması gerektiğini, o engelin ondan ötürü olduğunu düşünür (Hoşnîvîs, 1349, s. 173). Hatta mevzuyu daha da içselleştirip “*kusuru kendinde gören yığıttir, bozgunculuk sende var, bozgunculuk senin kahır sıfatındır*” gibi ifadeler kullanır (Muvahhid, c.I, 1369, s. 222).

Dikkat çeken başka bir yönü ise şiire, gazele olan ilgisidir. Senaî Gaznevi'nin gazellerine karşı özel bir ilgi duyardı. Sözlerinden yolculuklara genelde tek başına çıktığı, korkusuz ve cesur birisi olduğu anlaşılıyor:

Yolda haramiler var korkarım sana saldırsınlar dedi. Dedim: Sen beni nasıl tanırısın? Aslanların dalmaya güç yitiremediği çaluların arasına dalarım... Ağaçlara rüzgar vuruyor ve uğultuları yayılıyordu. Somurtkan bir genç gelip çek git dedi. Ben onu dikkate alıp bakmadım. Kaç kere bağırdı, heybetlendi; taş vursa yaracak keskin hançer misali idi. Ondan sonra tekrar dedi: Çek git. Kafamı onun tarafına çevirdim. Elimi daha hiçbir silaha uzatmadan, kıcı üzerine düştü. Eliyle benim benimle işim olmaz, git işaretinde bulunuyordu (Muvahhid, c.I, 1369, s. 222).

İyi niyetli birisi olup suizandan kaçınırdı. Hatta düşmanına bile iyi temennilerde bulunup bazen onlar için dua ederdi. Onlar hakkında ne düşündüğümü bilmiyorlar, onlar için nasıl arınmış bir gönül, paklığı ve ikbali dilediğimizi bilselerdi, önümüzde can verirlerdi. Ben asla kötü düşünmem. Kendi şeytanından ve endişesinden arınan gönül neyi düşünür? Şeytan asla o gönle gelmemiştir. Onda sürekli melek bulunur. Öyle ki Hakk Teâlâ: “*Ben onu rahmet evim yaparım*” buyuruyor. Siz buyurun dışarı çıkın (Muvahhid, c.I, 1369, s. 221). İçsel ve derûnî bir huzurdan söz eder. İlham ve işaret yoluyla bu huzura erdiğini iddia eder. Hatta insanların bu işaret olmadan mutlu olmalarına şaşırıldığını, insanların bu

olmadan altın taca razı olmaması gerektiğini, tüm varlarını verip onu alması gerektiği fikrini taşır (Muvahhid, c.I, 1369, s. 254). İltifat ve ilgiden sıkılır, dışa önem vermez ve genelde sade olarak yaşardı. Tüm âlem ona iltifat etse, onda sanki ayağını ustura ile kesiyorlar hissi verirdi. Kendini fazlaca övdüğü, ayrı gördüğü, özel bulduğu açıkça görülür. Öyle ki “*Kendimi dostun nihayeti bilirim*” (Muvahhid, c.I, 136, s. 51) diyecek kadar iddialı bir ifade kullanır. Kibir, tekebbür, beğeni haletinin aşırı olduğu söylemleri oldukça fazladır. Aslında özünde mütevazı olduğunu söyleyen Şems’in sözünde ve söyleminde genellikle tahakkümün, kendini takdirin, bazen karşı tarafı tahkirin olduğu görülür. Keskin söylemli ve eylemli olan Şems, mizacı ve mizahını “*özlü, öz, keskin, içneleyici, ben merkezli ve pervasız*” olarak nitelendirmek sanırım yerinde olacaktır. Zira *Makâlât* eserinde etrafı ile sürekli didişen, dikleşen, sürtüşen, bildiğinden kolay kolay şaşmayan bir profil çizer. Özellikle kibir ve kendini üstün görmesine aşağıdaki söylemleri güçlü delil hükmündedir:

Demişler ki: Mevlânâ Şemseddin’den bize bir ferahlık-genişlik gelmiyor. Benden ferahlık talep eden kimse Yahudi’dir; beni bulsun ve ferahlık dilesin?... Onlar bu dünyada beni tanımıyorlar, o zaman kime kulluk ederler? Bana, delil göster dersin! Benden delil mi isterler? Hakk delili isterler ama Hakk’tan delil istemezler (Muvahhid, c.I, 1369, s. 153).

Nefsini hükmüne alıp nefsi ona itaat ederdi. Başkalarının yemek için can attığı şeylere asla meyil etmezdi. Arpa ekmeğini bildircına tercih ederdi (Muvahhid, c.I, 1369, s. 121).

2.4.Mevlana ile karşılaşma dönemi

15 yıllık belki daha fazla bir arayıştan sonra Şems, aradığı dostu-Mevlânâ’yı- Konya’da bulmuştur. Bu karşılaşma ile ilgili fazlasıyla rivayet ve uydurma bilgiler mevcuttur. Şems, Mevlânâ ile Konya’daki ilk karşılaşmasını Arapça olarak anlatır:

Mevlânâ’ya ilk olarak şunu sordum: Beyazıt, Peygamber’e biat ettiyse o zaman niçin biz seni hakıyla bilemedik sözü yerine beni ululayın şanım ne yücedir dedi? Devamında Mevlânâ’nın “bu sözün sırrına ve derinliğine tastamam erdiğini, onun özlüğünü ve nihayetini tam manasıyla, içinin temizliğinden dolayı, anladığımı ve bu sözle mest olduğunu ve kendisinin de o sözün lezzetinden gafil olduğunu onu anladıktan sonra kendisinin de mest olduğunu söyler (Muvahhid, c.II, 1369, s. 87).

Kendisine has bir mizaha-mizaca sahip olan Şems, Mevlânâ’yı çevresinden ve mütalaa ettiği kitaplardan uzak tutmaya çalışır. Kime yüzünü çevirirse o cümle cihana yüz döner, içinde bir cevherin olduğunu, onun yüzünü kime çevirirsem, cümle dost ve arkadaşlarına yaban kesildiğini iddia eder (Muvahhid, c.I, 1369, s. 222). Çok az konuşan çoğu zaman konuşmaktan sakınan Şems, Mevlânâ ile karşılaştıktan sonra, her fırsatta konuşmaya başlar. Mevlânâ’nın müritleri de bu konuşmaları not almaya başlar ve sonrasında bu konuşmalardan oluşan *Makâlât-ı Şems-i Tebrîzî* eserini oluştururlar. Çok az konuşmasını ve içe dönük olarak yaşamasını şöyle izah eder: “*Rabbanî şaraptan bir fiçi idim, ağzı çamur ile kapatılmış; kimseye benden haber yoktu, âleme kulak kesilmişim, işitiyordum, bu fiçimin Mevlânâ’ya sebep ağzı açıldı, kime benden bir haber ulaşırsa, sebebi Mevlânâ’dır*” (Muvahhid, c.II, 1369, s. 175). Keskin söylemli ve sivri dilli olan Şems, Mevlânâ’nın çoğu dostunu ve talebesini yalancı, riyakâr olarak vasıflandırıyor. İster doğru, ister yalan olsun, o kavim aksini yansıtıp, yalan söylediğini ima ederdi. Bu “*Uyumsuz, huysuz*” (Muvahhid, c.II, 1369, s. 24) kavmin Mevlânâ’nın bereketi olmasa onun mübarek vücudunu görmeye nail olmayacaklarını hatta onlarla hiçbir işinin olamayacağını aşağılayıcı cümlelerle ima ederdi. Dolayısıyla bu kavmin onca uyumsuz, uygunsuz, huysuz davranışından sonra Şems “*On beş aylık hararetili, çileli ikametinin ardından*” (Beyânî, 1384, s. 136) Konya’yı terk edip Şam’a gider. Kendisi sonrasında dervişin değerini bilmediler, beni sıkıştırıp rahatsız etmeseler fitne çıkacağı bahanesiyle böyle davrandıklarını söyler. (Muvahhid, c.I, 1369, s. 195). Aslında pervasız ve umursamaz bir mizaca sahip olduğunu söylemek sanırım doğru bir tespit olacaktır. Zaten Şems’in kendisi de ben umursamazım demektedir. Mevlânâ’nın hicranında kendisine cefa ve visalinde de kendisine hoşnutluk gelmediğini söylemektedir. Ona göre hem cefa hem de sefa içsel bir halettir. (Muvahhid, c.II, 1369, s. 159). Şems’in tamamıyla kayboluşu ile birlikte akıbeti hakkında çokça rivayetler ortaya çıktı. Bunların çoğu yalan ve efsanevi bilgilerle doludur. Özellikle tezkere yazarları bu konuda adeta akla muhalif çok fazla rivayetlerde bulunmuştur. Dolayısıyla “*Bilgilerdeki çelişkiler, Şems’in akıbeti hakkındaki bunca rivayetler, tezkire ve menkıbe yazarlarının bu kıssaya dair doğru bilgiler vermemesine neden olmuştur*” (Fürûzânfer, 1388, s. 123).

3. Sonuç

- Makâlât-ı Şems-i Tebrîzî eseri Şems-i Tebrîzî'nin varlığına delil olup bu husustaki şüpheleri yok etmektedir.
- Makâlât-ı Şems-i Tebrîzî eseri her ne kadar düzensiz ve kopuk bilgilerden ibaret bir eser olsa da Şems'in irfânî ve tasavvufî bilgisine kanıt olup onun ilmine dair tereddütleri defeder.
- Şems-i Tebrîzî'nin irfân ve tasavvuf anlayışı çağdaşlarının irfân ve tasavvuf anlayışı ile pek uyuşmamaktadır. Hatta çoğu şeyhle zahidi ciddi manada eleştirdiğini görmekteyiz. Binaenaleyh tasavvuf geleneği ve sûflik nişanesi olan sarığa-cübbeye-sakala karşı çıkıp medreseler yerine hanlarda konaklaması gibi şeyler bunu doğrular niteliktedir.
- Şems'in konuşmalarından ibaret olan Makâlât'ın Mevlana'nın talebeli tarafından yazıldığını görmekteyiz. Dolayısıyla dağınık ve düzensiz olmasını farklı zaman dilimlerinde gerçekleşen konuşmalardan kaynaklı olmasına dayandırabiliriz. Başka bir neden ise Şems'in kitap yazmaya karşı olmasından ötürü talebelerin çoğu zaman Şems'ten gizli bir şekilde o konuşmaları not almaları ya da ezberlemeleri olmuştur.
- Makâlât-ı Şems-i Tebrîzî eserinin verilerine baktığımızda Şems hakkında anlatılanların çoğunun herhangi bir mesnede dayanmadığını ve yalan-yanlış rivayetler olduğunu görmekteyiz. Bunun en büyük sebeplerinden birisi de Eflâkî'nin Menâkıbü'l Arifin, Devlatşâh'ın Tezkeretü's Şuara, Câmi'nin Nefahatü'l Üns ve İbn Battûta'nın Seyahatnâme'si gibi eserlerin Şems'e dair çelişkili hatta genellikle abartılı rivayetleridir.
- Şems'in akranlarına kıyasen daha içe kapanık, oyuna meyilsiz ve ferdî takılmaya yatkın bir karakter olduğunu söyleyebiliriz. Çocukluğunda yaşadığı sorunların –özellikle kendi babasıyla- temel sebebi onun kendini yalnız hissetme duygusundan kaynaklandığını görmekteyiz.
- Eğitim sürecinde daha önce değindiğimiz gibi bir-iki şeyh hariç diğerlerinden pek etkilenmediğini hatta çoğu zaman onlarla didiştiğini görmekteyiz.
- En şaşalı, muammalı, sorunlu ve zor dönemi yine Konya'da geçirdiği dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemi ve sonrasını büyük güçlüklerle geçiren Şems'in aslında Mevlânâ'dan önceki hayatının da kolay geçmediği görülmektedir. Gittiği yerlere pek uyum sağlamayan, az dost tutan, az konuşan, çok eleştiren, çok sert konuşan hatta bazı yerlerde hakarete varan bir üslup kullanmıştır.
- Şems'in Konya'ya geldiğinde dini manada belli bir enginliğe vardığını, kalıptan çok kalbe varmaya çalıştığını, ilmin irfânî ve derûnî yönüne meyilli olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla Şems, sıradan bir vaiz ve fakih olan Mevlânâ'yı müstesna bir âşık ve arif yapmayı başarmıştır. Çoğu söyleminin kibir dolu olması, kendisini ayrı ve gayri hissetmesi, herkesle oturup kalkmaması, özellikle Konya'daki hayatında onun için aslında başlı başına bir sorun teşkil edecektir. Tüm bunlara rağmen Şems'in farklı bir mizaha ve mizaca sahip olduğu, tarih sahnesine büyük bir şaşaa ile çıktığı, halen hakkında-özellikle kayboluşu hakkında- büyük muammaların olduğu görülmektedir.
- Kendi devrinin büyük bir âlimi ve arifi olan Şems-i Tebrîzî'nin uzun bir süre hatta son 30-40 yıla kadar Mevlânâ'nın yanında zikredilip tarih ve irfan sahasında özel bir yer teşkil etmediği görülmektedir. Mevlânâ'nın eserlerinde kendisine dair neredeyse bilgi bulunmayan Şems, uzun bir süre tarih sayfalarında kayıp bir karakter olarak anılmıştır.

4. Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederim.

5. Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmamda, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

6. Katkı oranı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

Ataallah, T. (1379). *Mevlânâ ve Tufan-ı Şems*. Tahran, İntişârât-ı Tahran.

Beyânî, Ş. (1384). *Demsâzi-i Du Sed Kiş*. Tahran, Câmî.

Câmî, A. (1375). *Nefehâtü'l Üns*. Tashih-i Mehdi Tevhidpûr, Tahran, İntişârât-ı İlmî.

Dinânî, G. (1395). *Şucâ-i Şems*. Gazeliyât-i Şems-i Tebrizî, be-Rivayet-i Gülâmhüseyin Dinânî, Tahran, İntişârât-ı İttılaat.

Eflâki, Ş A. (1362). *Menâkıbü'l Arifin*. be-Kûşeş-i Tahsin Yazıcı, c.I, Tahran, Dünya-i Kitap.

Eflâki, Ş A. (1362). *Menâkıbü'l Arifin*. be-Kûşeş-i Tahsin Yazıcı, c.II, Tahran, Dünya-i Kitap.

Fürûzânfer, B. (1333). *Risale-i der-Tahkik-i Ahval ve Zindegi-i Mevlânâ Celâleddîn Muhammed Meşhur be-Mevlevi*. Çap-i pencom, Tahran, İntişârât-ı Zevvâr.

Fürûzânfer, B. (1388). *Külliyât-i Divân-i Şems-i Tebrizi*. Mutâbık-i Nüşhâ-i Tashih Şode-i Bediüzzamân Fürûzânfer/ Mevlânâ Celâleddîn-i Meşhur be-Mevlevi, Tahran, Seda-i Muâssır.

Hoşnivis, A, (Emâd). (1349). *Makâlât-i Şems-i Tebrizi*. Tahran, Çap-i Zühre.

Muvahhid, M, A. (1369). *Makâlât-ı Şems-i Tebrizi*. be-Tashih ve Ta'lik-i Muhammed Ali Muvahhid, c.I, Tahran, İntişârât-ı Hârezmî.

Muvahhid, M, A. (1369). *Makâlât-ı Şems-i Tebrizi*. be-Tashih ve Ta'lik-i Muhammed Ali Muvahhid, c.II, Tahran, İntişârât-ı Hârezmî.

Muvahhid, M, A. (1379). *Şems-i Tebrizî*. Tahran, İntişârât-ı Nû

Nâsreddin, S, Z. (1387). *Hatt-i Sevvom*. Çap-i Bist u Yekom, Tahran, İntişârât-ı A'tâyi.

Sipehsâlâr, A, F. (1325). *Zindeginâme-i Mevlânâ Celâleddîn Mevlevi*. bâ-Mukaddime-i Said Nefisi, Çap-i Pencom, Tahran, İntişârât-ı İkbâl.

Starî, C. (1384). *Aşknevâzihâ-i Mevlânâ*. Tahran, Neşr-i Merkez.

Şefî'-i K. M. R. Ş. (1387). *Gazeliyât-i Şems-i Tebrîz*. Mukaddime, Güzineş ve Tefsir-i Muhammed Rıza Şefî'-i Kedkenî, Tahran, İntişârât-ı Suhen.

Vahit, A. (1378). *Makâlât-i Mecmua-i Büzürgdaşt-i Şems-i Tebrîzî*. c.I, Tahran, Encümen-i Asar ve Mirfahir-i Ferhengi.

Veled, S. (1376). *Velednâme*. be- Tashih-i Celâleddîn Humâyi, Tahran, Müessese-i Neşr-i Humâ.

Zemâni, K. (1384). *Şerh-i Câmi-i Mesnevi-i Ma'nevi/ Mevlânâ Celâleddîn Belhî*. c.I, Tahran, İntişârât-ı İttılaât.

Zerrînkûb, A. (1364). *Sırr-i Ney*. c.I, Tahran, İntişârât-ı İlmî.

Zerrînkûb, A. (1364). *Sırr-i Ney*. c.II, Tahran, İntişârât-ı İlmî.

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma makalesi	Yıl	2022	ss.	142-163
Gönderi Tarihi	27.07.2022	Cilt	4	DOI	10.51177/kayusosder.1149570
Kabul Tarihi	08.12.2022	Sayı	2		
Online Yayın Tarihi	30.12.2022	Ay	Aralık		

Plotter sanatı ve bu alandaki yeni yaklaşımlar*^Δ

Plotter art and new approaches in this field

Fatoş ÇAKICIOĞLU İLHAN¹

Öz

Plotterlar günümüzde tekrar popüler hale gelen ancak geçmişte bilgisayar sanatının başlangıcına kadar uzanan bir yazıcı türüdür. Yaygın olarak kullanılmakta olduğumuz lazer yazıcılardan farklı olarak görüntüleri kâğıt üzerine üst üste birçok nokta çizerek oluşturmak yerine, sürekli çizgiler çizerek meydana getirirler. Çizim malzemesi olarak toner değil kalem, fırça gibi araçlar kullanırlar. Plotterlar 60 yıl kadar önce bilgisayar sanatı ile uğraşan ilk sanatçıların eserlerini dijital ekrandan fiziksel çıktılara aktarmak üzere kullandıkları bir araçtır. Bu yazıcılar özellikle algoritmik sanat adı altında eserlerini üreten Algoristler adlı grup tarafından oldukça kabul görmüş, grup tarafından dönemin imkân verdiği koşullarda çeşitli denemeler yapılmıştır. Zaman içerisinde ise baskı teknolojisindeki gelişmeler sonucunda daha işlevsel seçeneklerin oluşması ile birlikte kullanım alanını kaybetmiştir. Ancak son yıllarda özellikle birkaç ticari firmanın bu araçların bilgisayar destekli yeni türevlerini satışa sunması ve bunların tasarımcılar için ulaşılabilir maliyette ve boyutta olması, plotter sanatı için yeni bir deneysel zemin hazırlamıştır. Bu araştırma tasarımcılara modern plotterlar, plotter sanatı ve günümüzdeki plotterların kullanım alanları hakkında bilgi vermek üzere yapılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmış, yakın tarihte plotter sanatı başlığı altında paylaşılan tasarımlar, kullanılan yöntem ve malzeme türüne göre sınıflandırılmıştır. Bu yazıcı türleri ile üretilebilecek eserler ve tekniğin avantajları hakkında ulaşılan sonuçlar araştırmanın son bölümünde paylaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Plotter, Plotter Sanatı, Üretken Sanat, Algoritmik Tasarım, Bilgisayar Sanatı.

Abstract

Plotters are a type of printer that has become popular again today, but its history dates back to the beginning of computer art. Unlike laser printers that we commonly use, they create images by drawing continuous lines instead of drawing many dots on top of each other on paper. They use tools such as pencils and brushes, not toner, as drawing materials. Plotters are a tool used by the first artists dealing with computer art 60 years ago to transfer their works from digital screen to physical printouts. These printers were highly accepted by the group called Algorists, which produced their works under the name of algorithmic art, and various trials were made by the group under the conditions allowed by the period. Over time, as a result of the developments in printing technology, it has lost its usage area with the formation of more functional options. However, in recent years,

^Δ Yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

* Bu çalışma, 20-21 Haziran 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilen II. Uluslararası Sanat ve Tasarım Araştırmaları Kongresi (ART&DESIGN-2022) çerçevesinde bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Arş. Gör. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Mimarlık ve Güzel Sanatlar Fakültesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, fatoscakicioglu@gmail.com

especially a few commercial companies offering new computer-aided derivatives of these tools and their affordable cost and size for designers have prepared a new experimental ground for plotter art. This research has been done to inform designers about modern plotters, plotter art and the usage areas of today's plotters. Document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the research, and the designs shared under the title of plotter art recently were classified according to the method and material type used. The results about the works that can be produced with these printer types and the advantages of the technique are shared in the last part of the research.

Keywords: Plotter, Plotter Art, Generative Art, Algorithmic Design, Computer Art.

1. Giriş

Plotterlar günümüzde tekrar popüler hale gelen ancak kökenleri 1960'lara dek uzanan bir tür bilgisayar destekli çizim aracıdır. Bu cihazlar ilk bilgisayarların kullanıma geçmesiyle birlikte ortaya çıkan dijital ekrandan kâğıt üzerine çıktı alma ihtiyacını karşılamak üzere üretilmiştir. İlk bilgisayarlar öncelikle coğrafya, mimarlık gibi alanlardaki tasarım ihtiyacını karşılamak üzere kullanılmıştır ve plotterlar bu bilgisayarlar ile üretilen büyük ebatlardaki çıktıların hatasız şekilde alınmasında oldukça faydalı olmuştur. Bilgisayarların sanatsal amaçla kullanıldığı bilgisayar sanatı döneminde beliren algoritmik sanatın ürünleri de plotterlar sayesinde basılı görsellere dönüştürülmüştür. Algoritmik sanat, algoritmalar kullanılarak görsel sanat eserlerinin üretilmesine, yani bilgisayarın adım adım yürüttüğü kesin olarak tanımlanmış prosedürlere dayanır. Algoritmalar görüntüleri oluşturan komutlar dizisidir ve hangi grafik elemanların ve bunların yapılarının oluşturulması gerektiğini de tanımlar (Düz veya eğri çizgiler, şekiller, belirli bir yapıya sahip elemanlar, parametrelerinin değerleri, örneğin bir dikdörtgenin konumu, boyutları ve eksenlere doğru yüksekliği, çizgi ve şekillerin renkleri vb.). Teknik olarak algoritmalar, çeşitli matematiksel ifadelerin yanı sıra döngüler ve özyineleme gibi hesaplama yapılarını da kullanır (Ceric, 2008, ss. 79-80). 1960 ve 70'lerde oldukça popüler olan algoritmik sanatın görsel çıktıları için plotter cihazları kullanılmıştır. Günümüzde ise plotterlara alternatif olarak kullanılacak birçok yazıcı türü mevcut olmasına rağmen plotterlar 21. yüzyıl tasarımcıları tarafından halen kullanılmaya devam etmektedir. Tabii ki bu uzun süre zarfında teknik olarak (boyut ve ağırlık gibi) oldukça değişime uğrayan plotterların kullanım alanları da farklılaşmış, tasarım disiplinlerinin çeşitli alanlarında beliren deneysel ve melez yaklaşımları ile dikkat çekmektedir. Bu çalışma plotterların tarihi ve çalışma prensipleri hakkında bilgi vermek, cihazların son yıllarda ortaya konulan modern türevlerini tanıtmak, bu cihazlar ile üretilen son dönem projeleri tanıtır deneysel çalışma süreçlerini açıklayarak tasarımcılara yeni bir açılım sağlamak üzere hazırlanmıştır.

2. Plotter nedir?

Plotterlar günümüzde tekrar popüler hale gelen ancak geçmişi bilgisayar sanatının başlangıcına kadar uzanan bir yazıcı (çizici) türüdür. Yaygın olarak kullanmakta olduğumuz lazer yazıcılardan farklı olarak görüntüleri kâğıt üzerine üst üste birçok nokta çizerek oluşturmak yerine, sürekli çizgiler çizerek meydana getirirler. Plotterlar, sanat ve görüntü oluşturma ile bağlantılı olan 3 eksenli, bilgisayarlı sayısal kontrol (CNC) makineleridir. 1960'larda icat edilmelerinden bu yana dijital ve analog üretim arasında köprü kurmaktadır (He ve Jones, 2022, s.1). Erken dönemde bilgisayarlardan çıktı alınabilen cihazlar oldukça sınırlı olmakla birlikte 1960'ların ana çıktı kaynaklarından biri, bir kalem veya fırça tutan ve hareketlerini kontrol eden bir bilgisayara bağlı mekanik bir cihaz olan plotterlardır (Victoria and Albert Museum, t.y.).

Plotter, katı yüzeylere resim çizmek için kalem kullanan özel bir yazıcı türüdür. Sayısal kontrollü bir bilgisayar (Computer Numeric Control, CNC) ile mantıksal talimatları işleyebilen mikroişlemci içerir. Mantıksal talimatlar, bilgisayar kullanılarak kod, metin veya görüntü biçiminde sağlanır ve daha sonra makine tarafından yürütülmek üzere mikroişlemci tarafından makine diline dönüştürülür. Plotterlar, herhangi bir katı yüzey üzerine metin veya görüntü çizmek için bir kalem kullanan 3D kontrollü 2D çizim makineleridir (Girhe vd., 2018, s.6).

1960’larda kullanılan çıktı cihazlarının (plotterların) kısıtlı hareketlerinden dolayı ilk çalışmaların çoğu, içeriğin aksine geometrik formlara ve yapılar odaklanmıştır. İlk plotter çizimleri doğrusal olma eğilimindedir ve gölgeleme yalnızca çapraz tarama yoluyla mümkündür. Hans Dehlinger gibi sanatçılar plotterların sınırlarını zorlayarak düz ve tekrar eden çizgiler ile üç boyut etkisi uyandıran yüzey çizimleri elde etmeye çalışmışlardır. Dehlinger esas amaçları dışında kullanılan bu cihazların sınırlarının bu denli zorlanmasının aslında tehlikeli olduğunu ancak sürecin eğlendirici olduğunu belirtmiştir (Dehlinger, 2009, s.84) (bkz. Görsel 1).

Görsel 1

Hans Dehlinger, Quadrat 60_60_3, 2007

Kaynak:Dehlinger, H.’den [Fotoğraf]. Generative Art. De. tarafından, 2007, Plotter-Zeichnungen,
https://generativeart.de/index.php/de/plotterzeichnungen/pen-plotter-zeichnungen-und-algorithmic-art#!2007_Quarat_60_60_3_pB_71x102_60x60

3. İlk plotterlar ve kullanım alanları

Kullanıma sunulan ilk plotter türü mekanik plotterlardır. Bu cihazlar kalemi tutarak ve XY eksenini boyunca kâğıt yüzeyi üzerinde hareket ederek çizim yaparlar. CalComp 565 en eski ticari plotterlardan birisidir. Bu cihaz drum (davul veya tambur) plotter olarak sınıflandırılmaktadır. Kâğıdın sarılı olduğu ileri geri hareket edebilen bir tambur ve üzerinde sağa ve sola hareket edebilen bir kalem çiziciden oluşmaktadır. Bu plotteri kullanmak için, makineye kalemin üzerinde hareket ederek ilerleyebileceği veya geri alabileceği bir kâğıt rulo yüklenir. Kalem, kâğıdın yüzeyi boyunca hareket eder. CalComp 565 gibi tamburlu plotterlar, 120 fit'e kadar sürekli çizim yapabilmektedir, bu da onu büyük veya sürekli çizim gerektiren diyagramlar için ideal bir makine haline getirmektedir (Chong, 2019) (bkz. Görsel 2).

Görsel 2

CalComp 565, Tamburlu Plotter

Kaynak: File:Calcomp 565 drum plotter.jpg (2011). Wikipedia.
https://en.wikipedia.org/wiki/File:Calcomp_565_drum_plotter.jpg

Çakıcıoğlu, İ. (2022). *Plotter sanatı ve bu alandaki yeni yaklaşımlar*.

İlk dönem plotterların diğer türü ise *düz yataklı (flatbed)* plotterlardır. Adından da anlaşılacağı gibi çizimin yapılacağı kâğıt yüzey bir tambur üzerine sarılmak yerine düz bir zemine yerleştirilmiştir. Calcomp 745, Flatbed Plotter türünde bir cihazdır ve döneminde el ile çizimi zor olan haritaların büyük ebatlarda, düzgün ve kaliteli çizimlerini yapabilmek için dijital haritalama amacıyla kullanılmıştır (Kraan vd., 1980, s.388) Calcomp 745 için hazırlanan reklam afişinde “*Once maps were made by hand. But why today?*” sloganı ile cihazın harita çiziminde başarılı olduğu vurgulanmıştır (bkz. Görsel 3).

Görsel 3

Calcomp 745, Flatbed Plotter Tanıtım Afişi

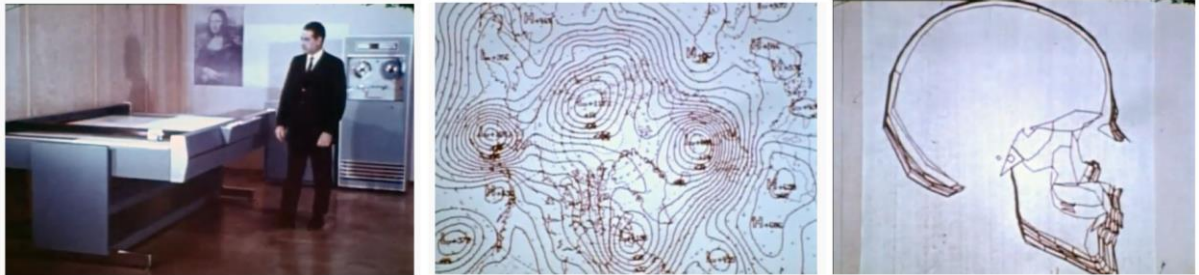

Kaynak: Ebay. (t.y.). <https://www.ebay.com/itm/275154548415>

1968 yılında CalComp Plotter için hazırlanan bir tanıtım videosunda bahsedildiği üzere plotterlar o dönem daha çok bilimsel alanlarda ihtiyaç duyulan büyük ebatlardaki çıktıları elde etmek üzere kullanılmışlardır. Meteoroloji, atom fiziği, tıbbi araştırma, okyanus bilimi, antropoloji, astronomi, jeoloji, mimarlık, coğrafya, müzik ve animasyonlar Calcomp plotterın kullanıldığı alanlardandır (Mikulic, t.y.) (bkz. Görsel 4).

Görsel 4

Calcomp Plotterlar için Hazırlanan Reklamdan Görüntüler, 1968.

Kaynak: Mikulic, T. (t.y.). Calcomp plotters in 1968. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=AAc4VLR6-Dg&t=1s>

4. Plotter Sanatının Doğuşu

Plotterların ticarileşmesi ile birlikte 70'lerde bilgisayar sanatı ile ilgilenen sanatçıların bu araçlarla tanışması çok uzun sürmemiştir. Öncelikle bilimsel alanlarda kullanılan bu araçların sanatsal kullanım olanaklarının keşfi bilgisayar sanatı ile paralel bir gelişim göstermiştir. Bilgisayar sanatının başlangıcında beliren algoritmik sanat, algoritmalar kullanılarak görsel sanat eserlerinin üretilmesine,

bilgisayarın adım adım yürüttüğü kesin olarak tanımlanmış prosedürlere dayanır. Algoritmalar görselleri oluşturan şekilleri meydana getiren bir dizi kodlamayı içerir. 60'ların sonunda çeşitli kodlama dillerini kullanarak sanatsal çıktılar üreten bilgisayar sanatının öncülerinden Georg Nees ve Frieder Nake ilk sanat eserlerini Graphomat adlı plotter cihazı ile üretmişlerdir. ZUSE Graphomat Z64, yüksek hassasiyete sahip düz yataklı bir çizim makinesidir Mühendisi, ünlü bilgisayar öncüsü Konrad Zuse, başlangıçta harita üretimi ve tapu maksatları için kullanılmasını amaçlamıştır. Graphomat Z64 tamamen transistör teknolojisine dayanmakta, delikli bant veya delikli kartlara girilmesi gereken bir kodla kontrol edilmektedir. Makine ilk olarak 1961'de Hannover Fuarı'nda sunulmuştur. İlk makine seti nispeten kısa bir süre içinde sipariş edilmiş olsa da büyük bir finansal başarı elde edememiştir (Horst Zuse, t.y.) Graphomat'ın ilk versiyonu oldukça ağır bir makinedir ve bir ton ağırlığında olduğu iddia edilmektedir. Günümüzde bu makinelerden sadece birkaçı Almanya'daki müzelerde bulunmaktadır ancak neredeyse hiçbiri çalışmamaktadır (Dada Compart-1, t.y.) (bkz. Görsel 5).

Görsel 5

ZUSE Graphomat Z90

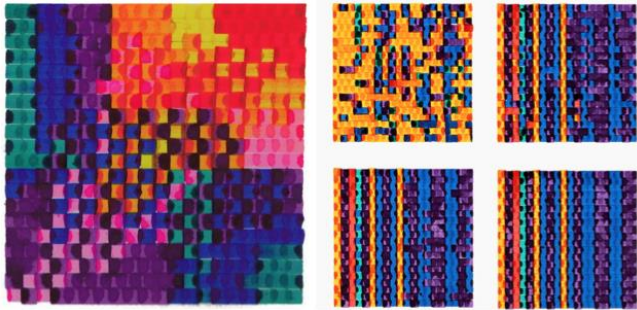

Kaynak: Zuse (t.y.). Z90 Graphomat plotter [Fotoğraf] Computer History Museum (C. N. 102669948). Mountain View, CA
<https://www.computerhistory.org/collections/catalog/102669948>

Plotterlar farklı çizim araçları ile kullanıldığında kâğıt üzerinde değişik etkiler yaratabilmektedir. Sıradan kalem çizici yerine farklı bir çizim aracının kullanıldığı ilk deneylerden birisi Nake'nin 1967-68 tarihli *Matris Çarpımı*, *Matrix Multiplication* serisidir. Bu seride keçeli kalemler birbiri üzerine akarak sulu boya benzeri bir etki yaratmaktadır. Nake bu işinde Zuse Graphomat Z64 flatbed plotter kullanmıştır (Spalter Digital, t.y.). Frieder Nake'nin *Matris Çarpımı* adlı eseri erken dönem bilgisayar sanatının geniş bir seçkisini içeren tamamen “deneysel” sanata ayrılmış bir sergi olan 1970 Venedik Bienali'nde yer almıştır (Franco, 2019, s. 263) (bkz. Görsel 6).

Görsel 6

Frieder Nake, *Matrix Multiplication*, 1967-68.

Kaynak: Nake, F. (1967-68). *Matrix Multiplication*. DAM Museum. https://dam.org/museum/artists_ui/artists/nake-frieder/matrix-multiplication/

Plotterlar ve farklı çizim araçlarının kullanımı ile üretilen ilk deneysel çalışmalardan bir diğeri ise Grace Hertlein'in 1970 tarihli *The Field* adlı eseridir. Sanatçı Calcomp plotter kullanarak ürettiği çalışmasında renkli rapido fırçalarını kullanmıştır (Dada Compart-2, t.y.). Bu eserde Nake'nin *Matris*

Çarpımı serisine benzer şekilde, kullanılan mürekkebin kâğıt üzerinde dağılarak farklı bir etki yarattığını görmekteyiz. Bu eserler bize göstermektedir ki dönemin bilgisayar sanatçıları belirgin çizgiler ile üretilen plotter çizimlerinin yanı sıra, yine bu cihazları kullanarak farklı ve deneysel yöntemler arayışına girmişlerdir (bkz. Görsel 7).

Görsel 7

Grace C. Hertlein, *The Field*, 1970.

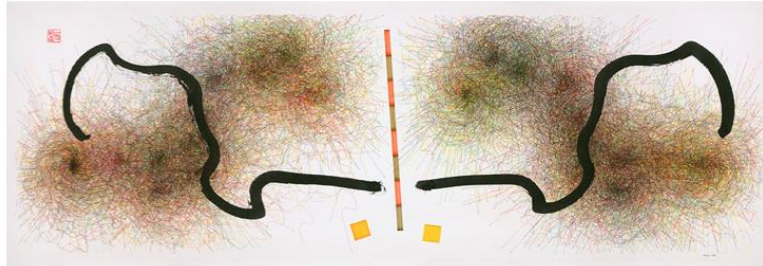
Kaynak: Heirtlein, G. C. (1970). *The Field* [Kâğıt üzerine plotter çizimi].

<http://dada.compart-bremen.de/item/artwork/1165>

80'lerde Roman Verotsko ve Manfred Mohr'un da aralarında bulunduğu kodlama sanatçılarının kendilerini *algoristler* olarak tanıtmaları ile algoritmik tasarım bilgisayar sanatının önemli bir yansıması olarak öne çıkmıştır. Mohr ve Verotsko, sanat eserlerini oluşturmak için Fortran gibi kodlama dillerini kullanmış aynı zamanda plotterleri eserlerinin üretimi için yeniden tasarlamışlardır (Zhai, 2020). Görsel 8'de Verotsko (sol tarafta) HI DMP52 adlı üç adet çok kalemlili çizicisi (multi-pen plotter) ile birlikte görülmektedir. Verotsko multi-pen plotterda boya fırçalarını, kalem çizicilerinin çizim koluna uyacak şekilde uyarlamıştır. Bu çizicileri orta çağ el yazması tezhiplerinde uygulanan çizim tekniklerinin günümüzdeki eşdeğeri olan prosedürleri kullanan elektronik yazıcılar olarak görmektedir. Görsel 8'de sağ tarafta görülen "Lung Shan II" isimli eserin tamamlanmış çıktısı 1990'da Dallas'taki SIGGRAPH gösterisinde ve Boston Bilgisayar Müzesi'nin (1991) gezici gösterisinde gösterilmiştir (Verotsko, 1990).

Görsel 8

Roman Verotsko'nun plotter ile ürettiği eseri *Lung Shan II*.

Kaynak: Verotsko, R. (1990). *Lung Shan II* [Kâğıt üzerine plotter çizimi]. <http://www.verotsko.com/pathway.html>

5. Günümüzde Plotter Cihazları

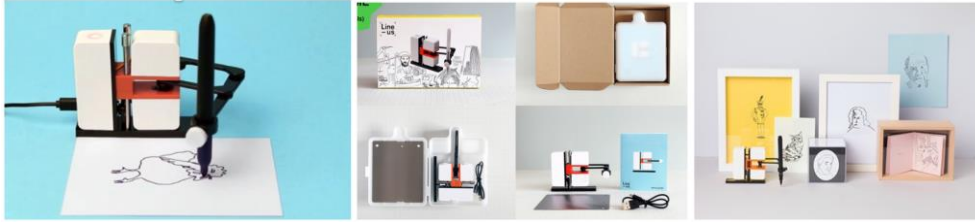
2019'un başlarından itibaren, öne çıkan plotterların çoğu modern plotterlar olarak adlandırılabilir. İlk bakışta yeni bir teknoloji oldukları sanılabilir ancak çalışmanın ilk bölümünde açıklandığı üzere plotterların 60 yıl öncesine kadar uzanan uzun bir geçmişi vardır. Yetenekleri icat edildikleri günden bu yana çok fazla değişmemiş olsa da kullanılma biçimleri değişmiş ve son zamanlarda özellikle üretken sanat topluluğu arasında kullanımları ile ön plana çıkmışlardır. Yapılan araştırma sonucu saptanan günümüz plotter cihazları ticari olarak kullanıma hazır halde satılan plotter cihazları ve kendin yap (do it yourself, DIY) projesi olarak paylaşılan tasarımlar olarak iki başlık altında ele alınmıştır.

5.1. Kullanıma hazır halde ticari olarak satılan plotter cihazları

Line Us, The Internet Connected Drawing Robot (internet bağlantılı robot) günümüzde hazır olarak satın alınabilecek plotter cihazlarından. Resmî web sitesi üzerinden satın alınabilen Line Us, internet bağlantılı bir robot çizim koludur. Küçük ve taşınabilir. Kâğıt üzerinde gerçek bir kalem kullanarak titrek bir çizgiyle çizmektedir. Ücretsiz uygulaması ile mesaj göndermek, eskiz defterleri paylaşmak veya başka kullanıcıların sanat eserleri toplamak mümkündür (Line Us, t.y.) (bkz. Görsel 9).

Görsel 9

Line Us, İnternet Bağlantılı Çizim Robotu

Kaynak: Line Us. (t.y.). <https://www.line-us.com/>

Evil Mad Scientist tarafından geliştirilen Axidraw günümüzdeki en popüler plotter cihazdır. AxiDraw V3 modeli hemen hemen her düz yüzeye yazı yazabilen veya çizebilen basit, modern, hassas ve çok yönlü bir kalem çizicidir. Çeşitli dolma kalemler, kalıcı keçeli kalemler, fırçalar ve diğer yazı gereçleriyle kullanılabilir. Makinenin ötesine uzanan ve makinenin kendisinden daha büyük nesnelere üzerinde çizim yapmayı mümkün kılan bir çizim kafasına sahiptir (Evilmadscientist, t.y.). Benzeri plotterlara göre oldukça düzgün ve doğru çizimler yapabilmektedir. Line Us gibi kendi web sitesi üzerinden satın alınabilmekte, basit bir kurulum ile dijital olarak üretilen görselleri kâğıt üzerine çizebilmektedir. Çizim aracı olarak sanatçıya çok geniş bir alan sunmaktadır, plotter sanatı başlığı altında karşılaşılan çoğu çalışmada bu cihazın kullanıldığı görülmüştür (bkz. Görsel 10).

Görsel 10

Axi Draw V3 ve Cihaz ile Yapılan Çizim Örnekleri

Kaynak: Evilmadscientist. (t.y.). <https://shop.evilmadscientist.com/productsmenu/846>

Çakıcıoğlu, İ. (2022). *Plotter sanatı ve bu alandaki yeni yaklaşımlar*.

Cylin Draw, her tür silindirik form (fincan, bardak vs.) üzerine çizim yapma imkânı sunan bir plotter türüdür. Çizim yapmanın yanı sıra cam gibi materyale sahip yüzeyler üzerine görselleri kazıma yoluyla aktarabilmektedir. Bu cihaz da kendi web sitesi üzerinden satışa sunulmuştur. Web sitesinden ücretsiz olarak indirilebilen yazılımı sayesinde çeşitli görseller çizim yapılabilecek formata çevrilebilmektedir (Cylin Draw, t.y.) (bkz. Görsel 11).

Görsel 11

Cylin Draw V3, Çizim Örnekleri

Kaynak: Cylin Draw. (t.y.). <https://cylindraw.com/>

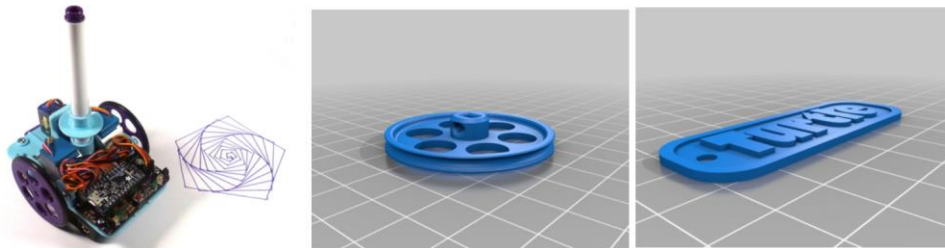
5.2. Kendin yap projesi olarak paylaşılan plotter cihazları

Parçaları birleştirilmiş ve kullanıma hazır halde satın alınabilen ticari plotterların yanı sıra temel parçalarını üç boyutlu (3D) printerda basılıp diğer elektronik parçaları ile birleştirilerek hazırlanabilen, tasarım şemaları ve yönergeleri açık kaynaklı ve ücretsiz olarak sunulan plotter cihazları (projeleri) da mevcuttur.

“Open Source Turtle Robot (OSTR)” bu türdeki plotter tasarımlarından birisidir. MakersBox isimli tasarımcı tarafından tasarım yönergesi ve parça listesi çevrimiçi ortamda ücretsiz olarak paylaşılan bu cihazın konsepti William Walter’ın 1940’larda basit sistemlerdeki karmaşık davranışları araştıran robotik çalışmasına dayanmaktadır. “Bir dizi programlama dilinde yerleşik olarak “Kaplumbağa Grafikleri” bulunur. Kaplumbağa grafikleri ayrıca L sistemleri veya afin geometri gibi gelişmiş konuları araştırmak için kullanılabilir” (Instructables, t.y.). OSTR adını bahsedilen Kaplumbağa Grafikleri’nden almaktadır. Tekerlekler gibi bazı parçaları 3D yazıcıda üretilip diğer elektronik parçaları yönergeye göre birleştirilerek üretimi sağlanabilmektedir (Thingiverse, t.y.) (bkz. Görsel 12).

Görsel 12

Open Source Turtle Robot ve 3D Parça Tasarımları

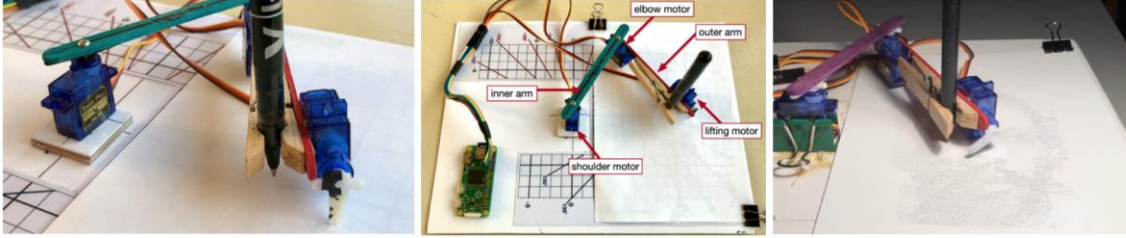
Kaynak: Thingiverse. (t.y.). <https://www.thingiverse.com/thing:2881396>

Mümkün olan en ucuz ve en basit kalem çizici olarak tanıtılan “BrachioGraph” Python uygulamaları kitaplığı tarafından çalıştırılan, yapımı kolay bir kalem çizicidir. “BrachioGraph, bir Raspberry Pi bilgisayar, hobi servo motorları ve ev eşyaları kullanılarak bir saat içinde yaklaşık 15 €

karşılığında inşa edilebilir. GitHub'da yayınlanan BrachioGraph kitaplığı, çiziciyi çalıştırmak ve bit harita görüntülerini vektörleştirmek için basit Python kodunu içerir. BrachioGraph ile ve çeşitli çizim araçlarını kullanarak robotik çizimler üretebilir” (Brachiographart, t.y.) (bkz. Görsel 13).

Görsel 13

BrachioGraph, Mümkün Olan En Ucuz ve En Basit Kalem Çizici

Kaynak: Brachiographart. (t.y.). <https://www.brachiograph.art/>

6. Yöntem

Araştırma plotterların tarihsel sürecini ve sanatsal kullanımlarını inceleyen ayrıntılı literatür taraması ile başlamıştır. Günümüzde kullanılan plotter cihazlarına ve yeni kullanım alanlarına dair elektronik ortamda yapılan doküman analizi ile devam etmiştir. Modern plotter cihazlarını kullanarak işler üreten sanatçıların tasarımlarına ulaşabilmek üzere sosyal medyada #plotterart, #plotter, #axidraw, #lineus vb. etiketler ile yapılan paylaşımlar incelenmiştir. Ulaşılan tasarımlardan yöntem olarak farklılaşarak öne çıkan projeler bulgular kısmında paylaşılmıştır. İlk dönem eserleri ve günümüz modern cihazları ile üretilen eserler karşılaştırılmış, çıkarımlar sonuç bölümünde aktarılmıştır.

Bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardandır.

7. Bulgular

Araştırma çerçevesinde yakın zamanda plotterların kullanıldığı çeşitli tasarım projeleri incelenmiştir. Plotterların farklı teknikler ve amaçlar ile birçok sanatsal işte kullanıldığı görülmektedir. Günümüzde plotter sanatına dair incelenen örnekler bulgular kısmında üç ana başlık altında ele alınmıştır: Kalemle kullanım (pen-plotter), kalemsiz kullanım (no-pen plotter) ve kurgusal düzen içinde kullanım. Belirlenen başlıklara dair örnekler aşağıda alt başlıklar halinde sunulmaktadır.

7.1. Plotterların kalemle kullanımı (pen-plotter)

Plotterların en yaygın kullanımı çeşitli kalemler ile çizici robotlar olarak kullanımındadır. Cihaza sabitlenen kalem çeşitleri değiştirilerek farklı kalınlıklarda ve renklerde düzgün çizgiler çizmek oldukça kolaydır. Bu yöntem günümüzde özellikle kodlama sanatçıları arasında oldukça popülerdir. Günümüzde plotterların en yaygın kullanıldığı alan tıpkı 60'lar ve 70'lerde görüldüğü üzere algoritmik tasarım görselleştirmeleridir. Yaratıcı kodlama ile ilgilenen ve kodlama ile tasarımlar üreten sanatçılar plotterları çoğunlukla tasarım süreçlerine dahil etmektedir. Yaratıcı kodlama üretken tasarım (generative design) için kullanılan bir yöntemdir ve algoritmik tasarımlar üretmek üzere çeşitli kodlama dillerini kullanır. Üretken sanat ise en bilindik tanımı ile “Sanatçının bir dizi doğal dil kuralı, bir bilgisayar programı, bir makine veya başka bir yöntemsel buluş gibi bir sistemi kullandığı ve bir dereceye kadar otonomi katkısı bulunan herhangi bir sanat pratiğini ifade eder.” (Galanter, 2003). Plotterlar kodlama ile kurgulanan üretken tasarımların çıktılarının alınmasında etkili süreçler ortaya koymaktadır.

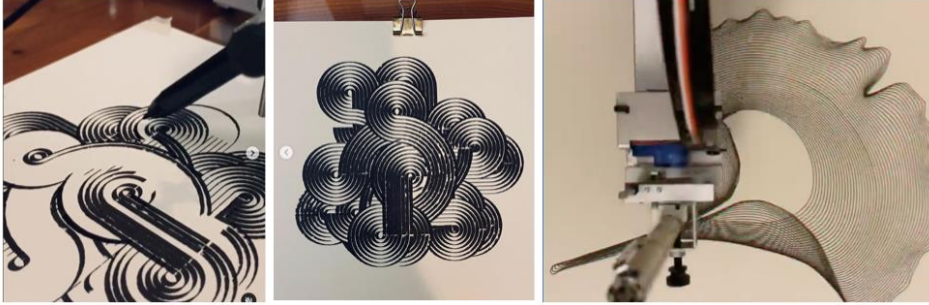
Görsel 14'te Türk sanatçı Deniz Biçer'in yaratıcı kodlama ile oluşturduğu algoritmik tasarımlar ve plotter ile yapılan çizimleri görülmektedir. Biçer'in ginkgo bitkisinin yaprağından ilham alan

Çakıcıoğlu, İ. (2022). *Plotter sanatı ve bu alandaki yeni yaklaşımlar*.

tasarımında Axi Draw V3 plotter ve siyah renkli 04 numaralı artline kalem kullanılmıştır (Deniz Biçer, 2021).

Görsel 14

Deniz Biçer, Plotter ile Üretken Tasarım Çizimleri

Kaynak: Deniz Biçer [@ojelibalon]. (2021, Şubat 22). *I love watching the ginkgo leaf appear and seeing new nuances of the plot each time. Almost every plot I* [Video]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CLkd5ogiR8W/>

Plotterlar ile üretilen çizgisel çalışmalarda tek bir kalem kullanılabileceği gibi farklı renkte ve türde kalemler ile aynı kâğıda üst üste çizimler yaparak çok renkli çalışmalar da üretilebilmektedir. Görsel 15'te Sohan Murthy'nin (2022) *Memory Pressure* adlı 11*14 inç boyutlarındaki 9 adet plotter çiziminden oluşan üretken sanat serisinden örnekler görülmektedir. Çalışmalar Axidraw v3 plotter ve çeşitli renklere stabilo ince uçlu mürekkepli kalemler kullanılarak çizilmiştir.

Görsel 15

Sohan Murthy, Memory Pressure, Çok Sayıda Kalem ile Plotter Çizimi

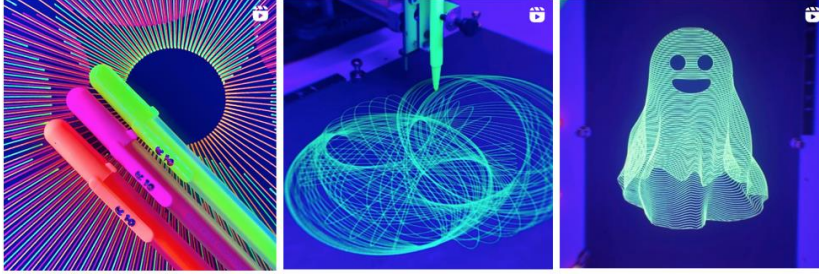

Kaynak: Sohan Murthy [@sohanmuthy]. (2022, Ağustos 20). *"Memory Pressure" Ink on paper, 11 x 14 in. Set of nine. "Memory Pressure" is a set of nine abstract generative paintings* [Video]. Instagram. <https://www.instagram.com/sohanmuthy/>

Sabitlenebilen her türlü kalem ile çizim yapılabilmesi plotterların büyük bir avantajıdır. Normal yazıcılar ile her türlü mürekkebi kullanma imkânı olmamasına karşın plotterlar da her çeşit mürekkep ile çizim yapabilmek mümkündür. Metalik ve fosforlu mürekkep içeren kalemler ile yapılan plotter çizimleri üretken sanatçıların işlerinde göze çarpmaktadır. Görsel 16'da Con Ryan'ın (2021) karanlıkta UV ışıkta parlayan Sakura Gelly Roll kalemler ve Axidraw V3 plotter ile yapmış olduğu algoritmik sanat çalışmaları görülmektedir.

Görsel 16

Con Ryan, Neon Renkli Kalemler ile Plotter Çizimi

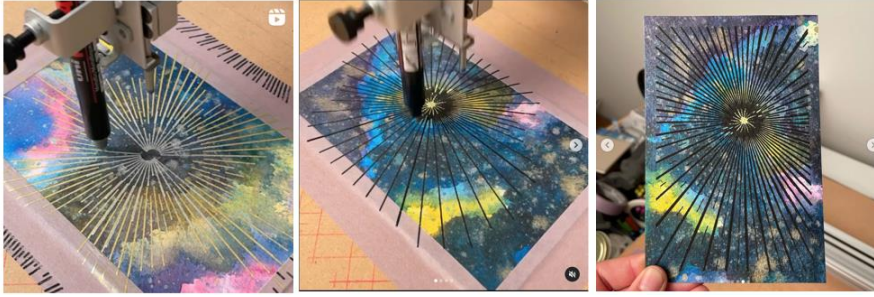

Kaynak: Con Ryan [@conryan.design]. (2021, Aralık 4). #sakuragellyroll moonlight pens under UV light #plotted on some navy cardstock #Plotterartist #plotterart #geometricart #graphicdesign #axidrawv3 #axidraw #ultraviolet #blacklight #blacklightart [Video]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CXEX5MOFDVZ/>

Plotterlar geleneksel boyama ve illüstrasyon yöntemleri ile üretilen görseller ile karma teknikle de kullanılmaktadır. Görsel 17’de Michelle Chandra’nın (2021) daha önce yapmış olduğu bir suluboya çalışmasının üzerine metalik ve siyah renkli akrilik mürekkepli kalemler ile plotter çizimlerinden oluşan uzay temalı kartpostal eserleri görülmektedir.

Görsel 17

Michelle Chandra, Space Postcard, Suluboya Üzerine Akrilik ve Metalik Kalem ile Plotter Çizimi

Kaynak: Michelle Chandra [@dirtalleydesign]. (2021, Şubat 22). *Second space postcard allll done! Question is, which one is better?! Let me know if you like this one or* [Video]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CXhNCUeDaiZ/>

Fotoğraf sanatı ve plotter çizimleri kesişiminde de işler üretilmektedir. Görsel 18’de fotoğraf sanatçısı Howard Gould’un (2021) uzun süreli pozlama tekniği ile çekmiş olduğu gün batımı fotoğraflarının üzerine farklı renklerdeki kalemler ile plotter çizimlerinin bir araya gelerek oluşturduğu karışık teknikte bir çalışma yer almaktadır.

Görsel 18

Howard Gould, Sunset, Fotoğraf Üzerine Plotter ile Çizim

Kaynak: Howard Gould [@howardgould]. (2021, Kasım 3). *Infinity is my spiritual horizon.-Talismanist Giebra. ICM long exposure sunsets photographs with pen plotter overlays #icmphotography #icm #penplotterart #penplotter* [Video]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CVyuwdv1cY-/>

Çakıcıoğlu, İ. (2022). *Plotter sanatı ve bu alandaki yeni yaklaşımlar*.

Plotter çizimlerine baktığımızda büyük oranda belirgin tekli çizgilerin tekrarından oluşan geometrik formlar göze çarpmaktadır. İçi dolu geometrik şekiller oluşturulmak istendiğinde birbirine değen çok yakın çizgiler bir araya gelerek dolgu görüntüsü oluşturmaktadır. Tarama ile dolgu (hatch fill shading) adı verilen bu yöntemde plotterlar kalemle tarama yaparak renkli alanlar yaratabilmektedir. Görsel 19’da sanatçı Arno Beck’in sayısal ortamda oluşturduğu piksel sanatı tarzındaki eserini plotterda tarama yöntemi ile oluşturma sürecinden görüntüler gösterilmektedir. Her bir renkli alan için farklı renklerde kalemler plotter cihazına monte edilerek üst üste çizimler ile eser tamamlanmıştır.

Görsel 19

Arno Beck, Sunset, Tarama Yöntemi ile Boyama

Kaynak: Arno Beck [@arno.beck]. (2021, Ocak 19). #heavymachinery #penplotter #gadgets #asmr #worksonpaper #contemporarydrawing #drawing #computerart #gadget #pixelart #drawingmachine #inkonpaper #axidraw #pixel #arnobeck [Video]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CKOtSuooLr6/>

Plotterlar ile çizim aracı olarak kalemlerin dışında fırçalar da kullanılmaktadır. Görsel 20’de üretken sanat alanında çalışmalar ortaya koyan Tyler Hobbs’un Axi Draw V3 plotter ile akrilik boya ve fırçaları kullanarak yaptığı çizim süreci görülmektedir. Hobbs plotterlar ile akrilik boya kullanım süreci için şu tavsiyeleri vermektedir:

Bir plotter ile fırça ve boya kullanmak çok daha fazla deney gerektirir. Bu benim için aktif bir araştırma alanı ve kolayca elde edilmesi en zor ortam. Boyayı fırçaya nasıl yeniden yükleyeceğimiz konusunda bir oyun planına ihtiyacınız var. Çizimin en sağ kenarında bir boya tepsi kullanıyorum ve çizicinin boya fırçasını otomatik olarak yeniden yüklemesini sağlamak için boya tepsinin üzerine sistematik olarak "çizgiler" enjekte ediyorum. Yüksek kaliteli akrilik boyalar kullanmanızı ve tepsideki boyayı sık manuel ayar yaparak ince ve ıslak tutmanızı öneririm. Kâğıt olarak kalın bir kâğıt veya hatta boyama için özel olarak tasarlanmış dokulu kâğıt kullanmayı düşünün (Hobbs, 2020).

Görsel 20

Tyler Hobbs, Axi Draw V3 ile Fırça ve Akrilik Boya Kullanımı

Kaynak: Hobbs, T. (2020). [Kâğıt üzerine fırça ile plotter çizimi]. <https://tylerxhobbs.com/essays/2018/executing-generative-art-with-a-plotter>

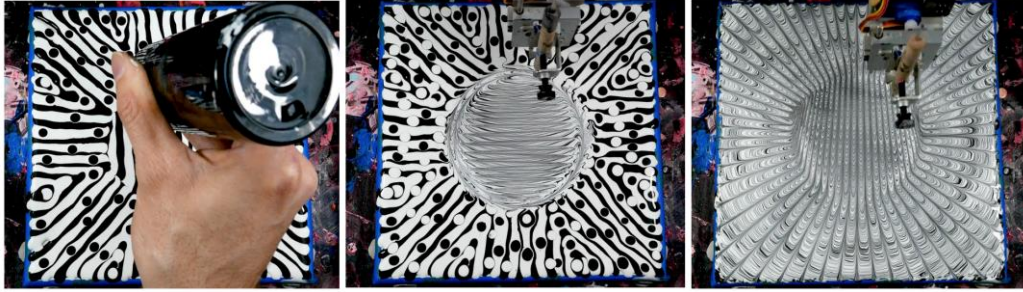
7.2. Plotterların kalemsiz kullanımı (no pen-plotter)

Plotterlar kalemler veya fırçalar ile çizme ve boyama yönteminin dışında da kullanılmaktadır. Kuma çizme, boyayı dağıtma, üç boyutlu malzeme ile çizim, kazıma ve yakma plotterların kalem çizici işlevi dışındaki kullanım alanlarıdır. Aşağıda bu işlevleri gösteren örnekler yer almaktadır.

Sanatçı Joseph Wilk plotterlar ile uygulanan algoritmik yaklaşımlarla birlikte geleneksel ebru pratiğini birleştiren çalışmalar üretmektedir. Machine Marbling (makine ebru sanatı) olarak adlandırdığı bu çalışmalar plotter ile geleneksel boyama yöntemini birlikte kullanan deneysel bir yöntemdir. Sanatçı bu teknikte akrilik boya ve otomatik bir çizim makinesinin nasıl etkileşime girebileceği ve karşılıklı oluşturabileceği ile ilgilenmektedir (Wilk, 2021) (bkz. Görsel 21). Wilk bu teknikte ilk aşamada tuval üzerine tüplerin içindeki akrilik boya dökerek ve damlatarak görseller oluşturmaktadır. İkinci aşamada boy kurumadan plottera sabitlenen bir dağıtıcı uç ile tuval üzerinde çizgisel şekilde hareket ederek boyayı dağıtmaktadır.

Görsel 21

Joseph Wilk, Machine Marbling (makine ebru sanatı)

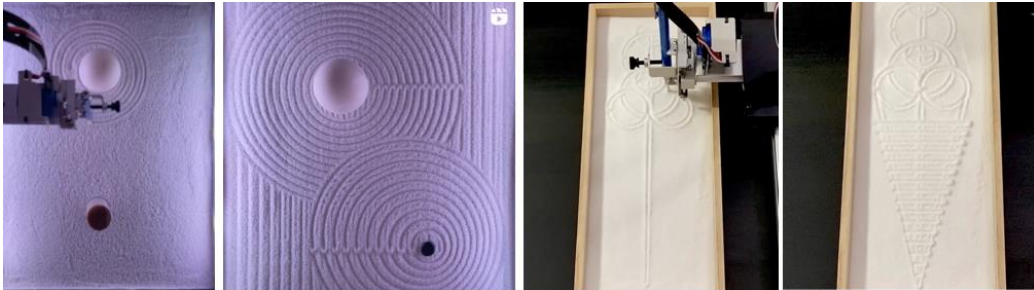

Kaynak: Wilk, J. (2021). [Tuval üzerine akrilik boya ve plotter ile karışık teknik]. <https://art.josephwilk.net/projects/marbling.html>

CEK lakaplı Sanatçı Giorgio Cecatto (2021), ZENBOT adını verdiği eserlerinde zen felsefesinde yeri olan zen bahçelerini plotterlar ile yeniden kurgulamıştır. ZENBOT adlı çalışmada tahta bir kutu içindeki kum zemin üzerinde küre ve küp şeklinde cisimler yer almaktadır. Plotter bu cisimler etrafında dönerek spiraller oluşturmaktadır. ZENBOT 1’de Plotter, kum üzerine semboller çizmektedir. Plotterların kullanıldığı çalışmalar ile zen felsefesinde var olan ritüel mekanik olarak canlandırılmıştır. Eserlerde oluşan şekillerden çok plotterların çizim sürecini seyretmek rahatlatıcı olarak ifade edilmektedir (bkz. Görsel 22).

Görsel 22

Giorgio Cecatto, ZENBOT 1

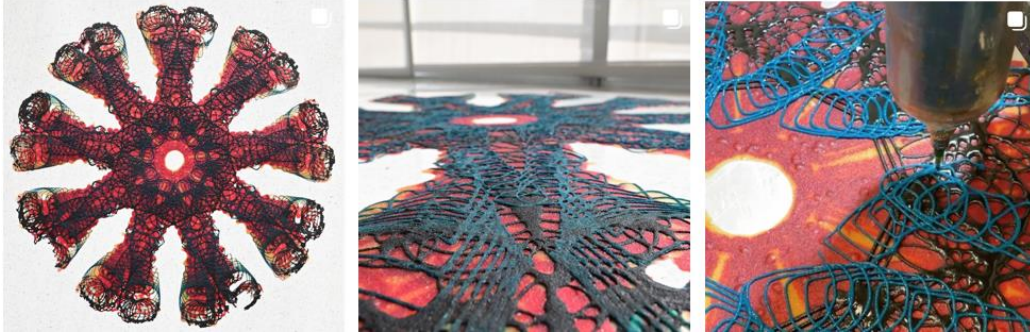
Kaynak: CEK-1 [@il_cek]. (2021, Ağustos 18). ZENBOT 1 Robotic ephemeral designs for my Zen Garden #machinedrawing #linesandshapes #abstract #penplotter #plotter #geometryart #generativeart #procedural #illustration #plotterdrawing #creativecoding #blackandwhite [Video]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CSuVQbHA0EF/>

Çakıcıoğlu, İ. (2022). *Plotter sanatı ve bu alandaki yeni yaklaşımlar*.

Görsel 23'te Hannah Gazdus'un (2021) "Sunburst" adlı üç boyutlu biyopolimer mandala çalışması yer almaktadır. Plotter ve üç boyutlu yazıcının birleştirilmesi ile kurulan bu sistem ile filamentler den oluşan üst üste çizgiler çizilerek katmanlar halinde birleşmektedir. Bu eserde kullanılan iplikler kalamar mürekkebi pektin, kitozan ve selüloz biyopolimerlerinden oluşmuştur. "Sunburst" sanatçının MIT Media Lab'ın Mediated Matter grubuyla yaptığı araştırmayla ilgili bir dizi gönderinin ilkidir. Gazdus, araştırmasında mimari, sanat ve sürdürülebilir tasarım uygulamalarıyla biyopolimerlerin, yenilenebilir ve biyolojik olarak parçalanabilen malzemelerin 3D baskısını incelemektedir. Bu çalışmada makine mühendisliği, malzeme bilimi ve sanatın kesiştiği noktada plotterların kullanımını görmekteyiz.

Görsel 23

Hannah Gazdus, Sunburst, Üç Boyutlu Biyopolimer Mandala

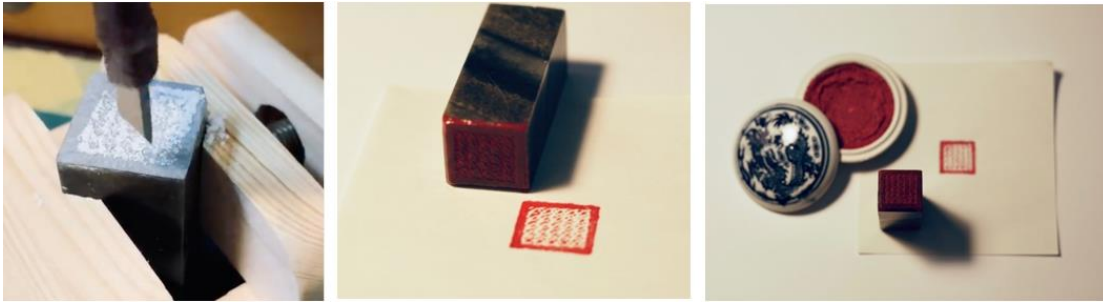

Kaynak: Hannah Gazdus [@wren_in_flight]. (2021, Ağustos 20). *Up-close details of "Sunburst," a mandala 3D printed with biopolymers made from pectin, chitosan, and cellulose* [Video]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CSzp3-tH5rS/>

Plotterlar kesici bıçaklar ile kazıma işlevi görecektir şekilde kullanılabilirler. Görsel 24'te Barbe Peco'nun (2021) Axidraw plotter ile kazıyarak tasarladığı mühür görülmektedir. Taş üzerine oyulan şekiller ile oluşan mühür plotterların kesici aletler olarak kullanımına dair ilgi çekici bir örnektir.

Görsel 24

Barbe Peco, Sunburst, Plotter ile Kazınmış Mühür

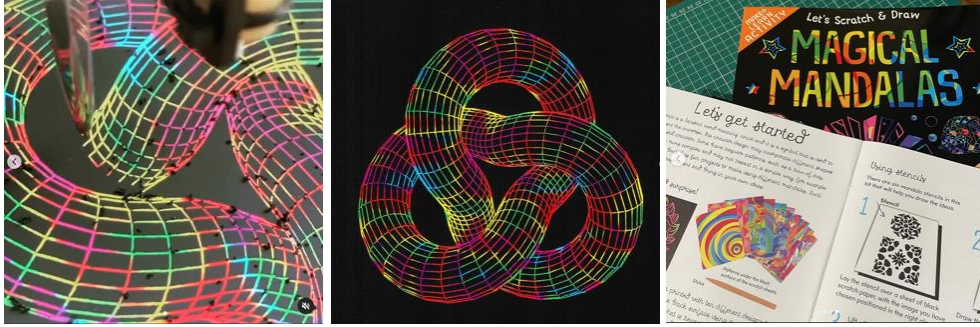

Kaynak: Peco, B. (2021). [Taş üzerine plotter ile kazıma ve kâğıt üzerine taş baskı]. <https://penplotterartwork.com/blog/2021/11/06/beyond-the-pen-plotter-art-made-with-paint-sand-more/>

Görsel 25'te Retttol (2021) lakaplı tasarımcının mandala kazıma kartlarını (scratch-off paper) kullanarak yaptığı plotter sanatı çalışması görülmektedir. Mandala kazıma kâğıtları çeşitli renklerden oluşan desenli kâğıdın siyah bir tabaka ile kaplanması ile oluşur. Bu tabaka kolaylıkla kazınabilir. Sanatçı plotterı kazıma aracı olarak kullanarak mandala kâğıtları üzerine çizimler yapmıştır.

Görsel 25

Retttol, plotter ile kazıma kağıtları üzerine çizim

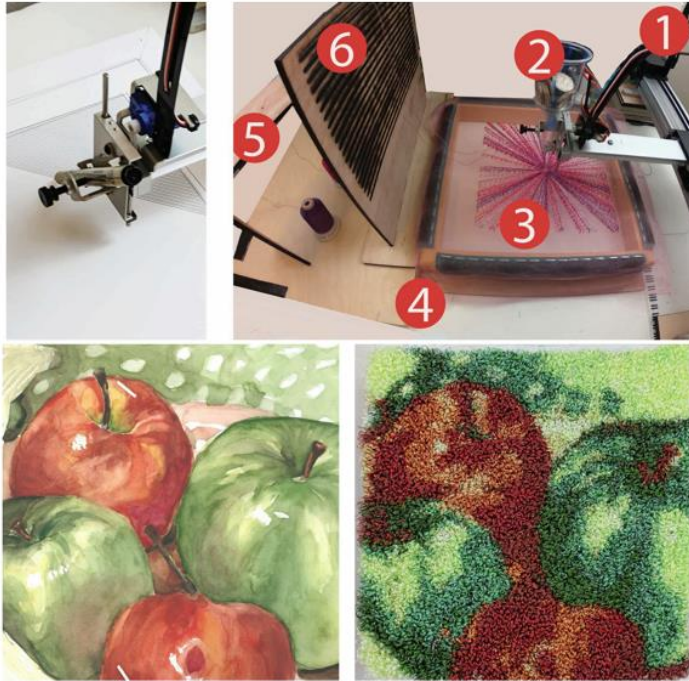

Kaynak: Retttol [@retttol]. (2021, Kasım 12). #plotparty day 5, no pen. Thanks to @penplotart for organizing the event. It's been fun :) [Video]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CWLEk9ktJGU/>

Delgi iğnesi (punch needle) nakışı tasarımlar oluşturmak için iplik ilmeklerini kullanan bir nakış türüdür. Ticari amaçla kullanılan bilgisayar kontrollü iğne nakışı cihazları sanatçılar için ulaşılamaz maliyettedir bu nedenle He ve Adar (2020) bir x-y plotter kullanarak düşük maliyetli punch nakış makinası oluşturmuştur. Kalem ucunda nakış iğnesi olan bir plotterdan oluşan sistem minimum el emeği ile punch iğnesi nakışı üretmektedir. Görsel 26'da iğne uçlu plotter ve He'nin kendi suluboya çalışmasının makine ile iğne nakışı sanatı tekniğinde dokunmuş şekli görülmektedir. Bu teknik ile çeşitli dokularda eserler üretmek mümkündür.

Görsel 26

He ve Adar, plotter ile iğne nakışı tasarımları

Kaynak: He, S., & Adar, E. (2020). Plotting with thread: Fabricating delicate punch needle embroidery with XY plotters [Conference paper]. *ACM Designing Interactive Systems Conference*, Netherlands, 1047-1057.

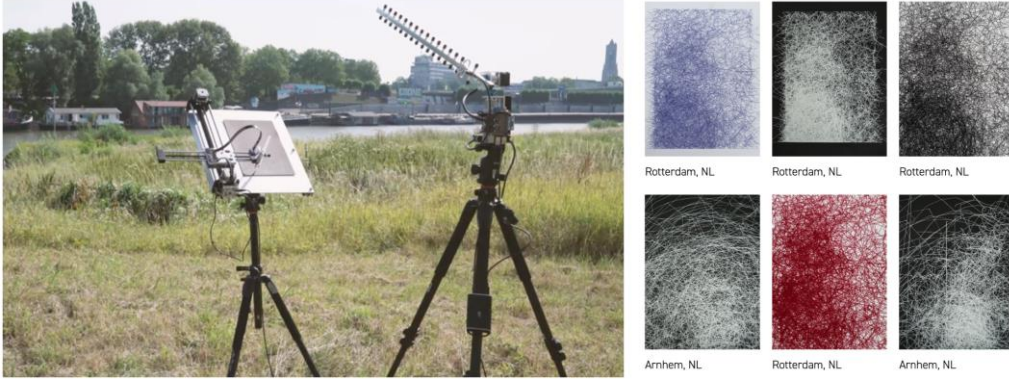
7.3. Plotterların kurgusal kullanımı

Plotter sanatı başlığı altında plotterların kurgusal sistemler içinde yer aldığı ilgi çekici çalışmalar görülmektedir. Yapay zekâ, veri görselleştirme ve kinetik sanat veya performans sanatı olarak tanımlayabileceğimiz birçok alanda plotterlar karşımıza çıkmaktadır.

Plotterların kullanım alanı bulunduğu kurgusal sistemlerin ilgi çekici bir örneği sanatsal veri görselleştirmeye odaklanan sanatçı ve tasarımcı Richard Vijgen'e ait olan "WiFi Impressionist" adlı projedir. Bu çalışma İngiliz ressam William Turner'ın (1775 - 1851) şehir manzaralarından ilham alan elektromanyetik manzaralar çizen bir saha kurulumudur. "WiFi Impressionist, WiFi sinyallerini dinleyen ve etrafındaki sinyallerin üç boyutlu bir modelini oluşturan pan-tilt mekanizması üzerindeki çok yönlü bir antenden oluşmaktadır. Bulunduğu alanda belirlenen çerçeve içinde yakalanan sinyaller, belirli bir merkezden yayılan ve bir mobil çizici (plotter) kullanılarak çizilen dalgalar olarak görselleştirilmektedir (WiFi Impressionist, t.y.)" (bkz. Görsel 27).

Görsel 27

Richard Vijgen, WiFi Impressionist Kurulumu ve Farklı Şehirlerden Çizimler

Kaynak: WiFi Impressionist. (t.y.). [Plotter ile veri görselleştirme]. <http://www.wifiimpressionist.com/>

Görsel 28'de yer alan Deniz Yılmaz adlı eser Türk sanatçı, tasarımcı ve eğitimci Bager Akbay'ın kurguladığı yapay zekâ destekli şiir robotu projesidir. Deniz Yılmaz, şiir robotunun ismidir. Makine öğrenmesi yöntemi ile geliştirilen sistem otonom olarak yani kendi kendine kararlar alarak rastgele seçtiği kelimeleri şiirsel bir düzende birleştirerek şiirler yazmaktadır. Sistem, şiirleri yazan kodlardan ve eş zamanlı ve fiziksel olarak kâğıda yazım işlevini gerçekleştiren bir mekanik elden (plotterdan) oluşmaktadır. Plotterlar yazı yazarken mürekkep püskürtmeli yazıcılar ile mümkün olmayan şekilde insan elinin uyguladığı basıncı ve hataları taklit edebilirler (Kuroki ve Baba, 2022, s.2). Bager Akbay'ın ifadesiyle "Deniz Yılmaz insanı özelliklerin organik olmayan bir forma bürünmesi (Artificial Stupidity) olarak tanımlanabilir." Sanatçı eserin aynı anda hem özgür formatta tutulup hem de daha klasik bir sanat ortamında satın alınabilir halde tutulmasını deneyimlemek için bu yöntemi seçmiştir. Deniz Yılmaz, ilk üretildiği halde şiir yazarken sergilenmiştir. Şiirleri kitap haline getirilmiş olup birer sanat eseri olarak satın alınabilmektedir (Akbay, 2015).

Görsel 28

Deniz Yılmaz, Yapay Zekâ Destekli Şiir Robotu

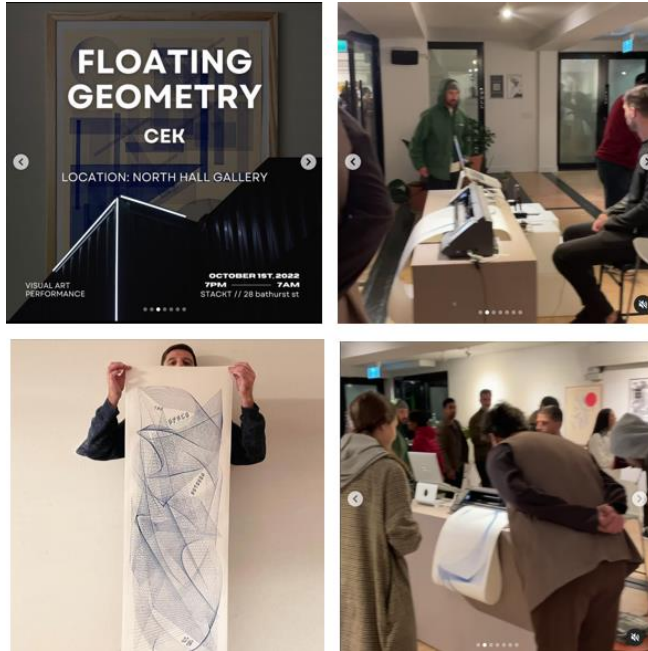

Kaynak: Akbay, B. (2015). [Yapay zekâ destekli plotter çizim robotu]. <http://bagerakbay.com/deniz-yilmaz/>

CEK lakaplı sanatçı Giorgio Cecatto (2022) North Hall Gallery’de gerçekleşen *Floating Geometry* isimli sergide algoritmik tasarımlardan oluşan işlerini plotter ile çizdiği görsel sanat performansı düzenlemiştir. Plotterlar ile yapılan üretken sanata ait çizimler seyirciler için dikkat çekici bir performans öğesi olarak sunulmuş, üretilen işler eş zamanlı olarak sergilenmiştir. Görsel 29’da serginin afişi ve plotter çizimlerin gerçekleştiği performans sanatından sahneler görülmektedir.

Görsel 29

Giorgio Cecatto, Performans Sanatında Plotter Kullanımı

Kaynak: CEK-2 [@il_cek]. (2021, Eylül 27). *FLOATING GEOMETRY I* designed a custom piece for this year’s @nutblancheto and I will be pen-plotting it live this [Video]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CjBCuJAB1J/>

Araştırmanın bulgular kısmında örnekleri ile açıklanan plotter sanatının güncel kullanımları aşağıda yer alan tablo ile sınıflandırılmıştır.

Tablo 1

Plotterların günümüzdeki plotter sanatında kullanım biçimlerinin sınıflandırılması

Kalemli kullanım (Pen-plotter)	Çizgi sayısına göre	Tekli çizgiler Tekrar eden, çoklu çizgiler Çizgiler ile şekil boyama (Hatch fill shading)
	Kullanılan araca göre	Fırça ile çizim Rapido vb. kalemler ile çizim
	Kullanılan malzemeye göre	Metalik, neon renkli mürekkep ile çizim Fotoğraf ve el boyaması resimler üzerine çizim
Kalemsiz kullanım (No-pen plotter)	Makine ile ebru sanatı (machine marbling) Kuma çizim sanatı (sand art) Üç boyutlu tasarım Kazıma Delgi iğnesi (Punch needle) nakışı	
Kurgusal düzen içinde kullanım	Veri görselleştirme Yapay zekâ ile kullanım Performans sanatı	

8. Sonuç

Plotterların ilk üretim amaçları el ile çizimi zor olan bilimsel çizimleri düzgün, hızlı ve kaliteli şekilde üretmektir. Ancak ilk dönem bilgisayar sanatçıları tarafından keşfedilmeleri ile birlikte sanatsal üretim alanında da kullanılmaya başlamışlardır. İlk cihazların hareketlerinin kısıtlı olması ve sadece doğrusal çizgiler çizebiliyor oluşu sanatçıların eserlerinin daha geometrik formlarda belirmesine sebep olmuştur. 60 ve 70’li yıllarda kullanılan cihazlar bir tona yakın ağırlıkta iken günümüzdeki plotterlar oldukça küçülüp hafifleşmiştir. Günümüzdeki plotterların kullanıldığı deneysel çalışmalar incelendiğinde ilk dönem çalışmalarından ilham aldıkları görülmektedir.

Araştırmanın bulgular kısmında paylaşılan günümüzdeki plotter sanatının örnekleri incelendiğinde plotterların kalemli, kalemsiz ve kurgusal düzen başlıkları altında kullanıldıkları görülmüştür. Kalemle yapılan çizimlerden oluşan plotter sanatındaki çizimler genellikle algoritmik tasarımlar olup üretken sanat başlığı altında yaratıcı kodlama yöntemi ile oluşturulmuştur. Plotterların günümüzde üretken sanatın vazgeçilmez bir parçası olduğu ve üretken sanat yapan tasarımcıların eserlerini görselleştirmek üzere plotterları yaygın olarak kullandıkları görülmüştür. Sanatçılar plotter çizimlerinde neon, metalik ve akrilik gibi çeşitli mürekkepli kalemleri kullanmaktadır. Bu durum plotterlar ile çizim yapmanın büyük bir avantajıdır. Diğer yazıcılar ile her türlü mürekkebi kullanarak çıktı almak mümkün değilken plotterlar ile istenen kalem ile çizim yapılabilmektedir.

Kalemler dışında fırçalar da plotter sanatında kullanılmaktadır. Fırçaların ve rapido dışında farklı mürekkebe sahip araçların kullanımı ilk dönemlerde (60’larda) Nake gibi sanatçıların çalışmalarında görülmektedir. Nake’nin farklı materyaller kullanarak denediği eserlerin Hobbs gibi sanatçılara da ilham kaynağı olduğu görülmektedir. Suluboya fırçaları günümüz sanatçıları tarafından da plotter sanatında kullanılmaya devam etmektedir.

Plotterların kalemli çizim işlevinin yanı sıra kalemsiz kullanımları da görülmektedir. Makine ebru sanatı, kuma çizim sanatı, üç boyutlu tasarım, nakış ve kazıma gibi deneysel çalışmalarda plotterlar kullanılmaktadır. Plotterlar veri görselleştirme, yapay zekâ ve performans sanatı alanlarında dikkat çekici sistemler içinde yer almıştır. Sanatçılar çizerek görselleştirmeye ihtiyaç duydukları durumlarda plotterları kurgulara dahil etmiştir. Plotterların mekanik bir el olarak algılandığı bu çalışmalar aynı zamanda izlemesi keyifli bir süreçtir. Bu nedenle plotter çizimleri başlı başına görsel sanat performansı olarak da sunulmaktadır. Kum sanatı gibi projelerde de kullanılan plotter çizimleri kinetik sanat adı altında da paylaşılmıştır.

Plotterların geçmişteki kullanımları daha çok büyük ebatlarda doğru ve düzgün çizimler yapabilmek için günümüzdeki plotterlar çoğunlukla plotter sanatı adı altında sanatsal amaçlar ile kullanılmaktadır. 21. Yüzyıla geldiğimizde çok daha kaliteli çıktı alabileceğimiz cihazlar mevcut

olmasına rağmen plotterlara olan ilgi son yıllarda giderek artmakta, modern plotter tasarımlarına bir yenileri eklenmektedir. Geçmişte plotterlar oldukça ağır ve ulaşması zor ürünler iken günümüzde hafif ve satın alınabilir hale gelmiştir. Bu sebeple sadece profesyonel amaçla yapılan çizimlerde (harita, mimari çizim vb.) değil sanatsal anlamda yapılan deneysel işlerde kullanımları yaygınlaşmıştır. Fiyatların daha karşılanabilir olması nedeniyle ticari olarak kullanımda olan fakat sanatsal anlamda kullanılmayan (punch nakış aleti gibi) cihazların benzerleri plotterlar ile taklit edilmiştir. Plotterların çok çeşitli kalem ve çizim materyali ile kullanılabilir olması da en önemli avantajlarından. Özellikle sosyal medyada yapılan paylaşımlar ve etkinlikler plotter sanatı ile ilgilenen herkes için bu cihazlara ilgiyi artmıştır.

Öyle görünmektedir ki yakın zamanda plotterlar tıpkı lazer yazıcılar ve 3D yazıcılar gibi yaygın olarak kullanılan çıktı alma araçlarından biri haline gelerek tasarımcıların sıklıkla tercih ettikleri bir cihaz konumuna gelecektir. Yapay zekâ ve kodlama ile yapılan çalışmalarda insansı çizim özelliklerini taklit eden bir uzuv olarak algılanan plotterların kullanıldığı çalışmaların yaygınlaşması, performans sanatı ve kinetik sanat alanlarında da plotterlar ile daha çok karşılaşılacağı ön görülmektedir.

9. Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederim.

10. Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

11. Katkı oranı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

Akbay, B. (2015). [Yapay zekâ destekli plotter çizim robotu]. <http://bagerakbay.com/deniz-yilmaz/>

Arno Beck [@arno.beck]. (2021, Ocak 19). #heavymachinery #penplotter #gadgets #asmr #worksonpaper #contemporarydrawing #drawing #computerart #gadget #pixelart #drawingmachine #inkonpaper #axidraw #pixel #arnobeck [Video]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CKOtSuooLr6/>

Brachiographart. (t.y.). <https://www.brachiograph.art/>

CEK-1 [@il_cek]. (2021, Ağustos 18). ZENBOT 1 Robotic ephemeral designs for my Zen Garden #machinedrawing #linesandshapes #abstract #penplotter #plotter #geometryart #generativeart

- Çakıcıoğlu, İ. (2022). *Plotter sanatı ve bu alandaki yeni yaklaşımlar*.
#procedural #illustration #plotterdrawing #creativecoding #blackandwhite [Video].
Instagram. <https://www.instagram.com/p/CSuVQbHA0EF/>
- CEK-2 [@il_cek]. (2021, Eylül 27). *FLOATING GEOMETRY I designed a custom piece for this year's @nuitblancheto and I will be pen-plotting it live this* [Video].
Instagram. <https://www.instagram.com/p/CjBCuIJAB1J/>
- Ceric, V. (2008, June 23-26). Algorithmic art: Technology, mathematics and art [Conference paper].
30th International Conference on Information Technology Interfaces, 75-82. <https://doi.org/10.1109/ITI.2008.4588386>
- Chong, S. M. (2019). History of computer art- Part 2: Plotters.
<https://piratefsh.github.io/2019/01/07/computer-art-history-part-2.html>
- Con Ryan [@conryan.design]. (2021, Aralık 4). #sakuragellyroll moonlight pens under UV light #plotted on some navy cardstock #Plotterartist #plotterart #geometricart #graphicdesign #axidrawv3 #axidraw #ultraviolet #blacklight #blacklightart [Video].
Instagram. <https://www.instagram.com/p/CXEX5MOFDVZ/>
- Cylin Draw. (t.y.). <https://cylindraw.com/>
- Dada Compart-1. (t.y.). ZUSE Graphomat Z 64. <http://dada.compart-bremen.de/item/device/5>
- Dada Compart-2. (t.y.). The Field by Grace Hertlein. <http://dada.compart-bremen.de/item/artwork/1165>
- Dehlinger, H. (2009). Algorithmists delight: Experiment with pen plotters. Dehlinger, J., & Dehlinger, H. (Eds.), *Architecture Design Methods- Inca Structures*, Kassel University Press, 76-86.
- Dehlinger, H.'den [Fotoğraf]. Generative Art. De. tarafından, 2007, Plotter-Zeichnungen, (https://generativeart.de/index.php/de/plotterzeichnungen/pen-plotter-zeichnungen-und-algorithmic-art#!2007_Quarat_60_60_3_pB_71x102_60x60).
- Deniz Biçer [@ojelibalon]. (2021, Şubat 22). I love watching the ginkgo leaf appear and seeing new nuances of the plot each time. Almost every plot I [Video].
Instagram. <https://www.instagram.com/p/CLkd5ogiR8W/>
- Ebay. (t.y.). <https://www.ebay.com/itm/275154548415>
- Evilmadscientist. (t.y.). <https://shop.evilmadscientist.com/productsmenu/846>
- File:Calcomp 565 drum plotter.jpg (2011). Wikipedia.
- Franco, F. (2019). *Algorithmic signs, Venice 2017: Tracing the history of computer art*. Digital Art through the Looking Glass. Edition Donau-Universität, Austria.

- Galanter, P. (2003, December 10). What is generative art? Complexity theory as a context for art theory [Conference paper]. *Generative Art Conference*. https://www.philipgalanter.com/downloads/ga2003_paper.pdf
- Girhe, P., Yenkar, S., & Chirde, A. (2018). Arduino based cost effective CNC plotter machine. *International Journal of Emerging Technologies in Engineering Research*, 6(2), 6-9.
- Hannah Gazdus [@wren_in_flight]. (2021, Ağustos 20). Up-close details of "Sunburst," a mandala 3D printed with biopolymers made from pectin, chitosan, and cellulose [Video]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CSzp3-tH5rS/>
- He, S., & Adar, E. (2020, July 6-10). Plotting with thread: Fabricating delicate punch needle embroidery with XY plotters [Conference paper]. *ACM Designing Interactive Systems Conference*, Netherlands, 1047-1057.
- He, S., & Jones, J. (2022, February 13-16). Collaborative creative coding through drawing robots [Conference paper]. *Sixteenth International Conference on Tangible, Embedded, and Embodied Interaction*, Korea 1-4. <https://doi.org/10.1145/3490149.3503667>
- Heirtlein, G. C. (1970). The Field [Kâğıt üzerine plotter çizimi]. <http://dada.compart-bremen.de/item/artwork/1165>
- Hobbs, T. (2020). [Kâğıt üzerine fırça ile plotter çizimi]. <https://tylerxhobbs.com/essays/2018/executing-generative-art-with-a-plotter>
- Horst Zuse. (t.y.). Graphomat Z64. <http://www.horst-zuse.homepage.t-online.de/z64.html>
- Howard Gould [@howardgould]. (2021, Kasım 3). *Infinity is my spiritual horizon.-Talismanist Giebra. ICM long exposure sunsets photographs with pen plotter overlays #icmphotography #icm #penplotterart #penplotter* [Video]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CVyuwdvlcY-/>
- Instructables. (t.y.). Open source turtle robot (OSTR). <https://www.instructables.com/OSTR/>
- Kraan, J. V., Rietveld, H., Tienstra, M., & Jzereef, W. (1980, February 12). Digital large scale restitution and map compilation [Conference paper]. *14th Congress of the International Society for Photogrammetry*, Hamburg 388-396. https://www.isprs.org/proceedings/XXIII/congress/part4/388_XXIII-B4.pdf
- Kuroki, H., & Baba, T. (2022, October 29-November 2). Calligraphy Z: A fabricatable pen plotter for handwritten strokes with Z-Axis pen pressure [Conference paper]. *The Adjunct Publication of the 35th Annual ACM Symposium on User Interface Software and Technology*, USA, 1-4. <https://doi.org/10.1145/3526114.3558657>
- Line Us. (t.y.). <https://www.line-us.com/>

Çakıcıoğlu, İ. (2022). *Plotter sanatı ve bu alandaki yeni yaklaşımlar*.

- Michelle Chandra [@dirtalleydesign]. (2021, Şubat 22). *Second space postcard allll done! Question is, which one is better?! Let me know if you like this one or* [Video]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CXhNCUeDaiZ/>
- Mikulic, T. (t.y.). Calcomp plotters in 1968. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=AAc4VLR6-Dg&t=1s>
- Nake, F. (1967-68). Matrix Multiplication. DAM Museum. https://dam.org/museum/artists_ui/artists/nake-frieder/matrix-multiplication/
- Peco, B. (2021). [Taş üzerine plotter ile kazıma ve kâğıt üzerine taş baskı]. <https://penplotterartwork.com/blog/2021/11/06/beyond-the-pen-plotter-art-made-with-paint-sand-more/>
- Rettol [@rettol]. (2021, Kasım 12). *#plotparty day 5, no pen. Thanks to @penplotart for organizing the event. It's been fun :)* [Video]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CWLek9ktJGU/>
- Sohan Murthy [@sohanmuthy]. (2022, Ağustos 20). *"Memory Pressure" Ink on paper, 11 x 14 in. Set of nine. "Memory Pressure" is a set of nine abstract generative paintings* [Video]. Instagram. <https://www.instagram.com/sohanmurthy/>
- Spalter Digital. (t.y.) Matrizenmultiplikation (Matrix Multiplication) Nr. 1, Serie 2.5-1. <https://spalterdigital.com/artworks/nr-1-series-2-5-1>
- Thingiverse. (t.y.). <https://www.thingiverse.com/thing:2881396>
- Verotsko, R. (1990). Lung Shan II [Kâğıt üzerine plotter çizimi]. <http://www.verostko.com/pathway.html>
- Victoria and Albert Museum. (t.y.). A History of computer art. <http://www.vam.ac.uk/content/articles/a/computer-art-history/>
- WiFi Impressionist. (t.y.). [Plotter ile veri görselleştirme]. <http://www.wifiimpressionist.com/>
- Wilk, J. (2021). [Tuval üzerine akrilik boya ve plotter ile karışık teknik]. <https://art.josephwilk.net/projects/marbling.html>
- Zhai, S. (2020). Creative coding: perspectives & case studies, how to choose creative coding tools. <https://javascript.plainenglish.io/all-about-creativecoding-e79268d944e8>
- Zuse (t.y.). Z90 Graphomat plotter [Fotoğraf] . Computer History Museum (C. N. 102669948). Mountain View, CA. <https://www.computerhistory.org/collections/catalog/102669948>

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Dergisi
KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma Makalesi	Yıl	2022	ss.	164-172
Gönderi Tarihi	21.06.2022	Cilt	4	DOI	10.51177/kayusosder.1133782
Kabul Tarihi	27.12.2022	Sayı	2		
Online Yayın Tarihi	30.12.2022	Ay	Aralık		

6360 Sayılı yasa öncesi ve sonrası yerel yönetimlerin sunduğu çevresel hizmetlerin Aydın iline etkisi*^Δ

The effect of environmental services provided by local governments before and after the law numbered 6360 on Aydın province

Aylin TEPECİK¹

Öz

Çevre hizmetlerinin yönetiminde ve yasal düzenlemelerinde son dönemde değişiklikler yapılmaktadır. Çevresel hizmetler yerel yönetimlerin kapsamı altına girmektedir. 6 Aralık 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı yasa 2014'te yürürlüğe girmiştir. 14 il büyükşehir belediyesine dönüştürülmüş, büyükşehir sayısı var olanlarla birlikte 30'a yükselmiştir. Aydın Belediyesi de 6360 sayılı yasa sonrasında büyükşehir olan belediyelerden birisidir. Bu çalışma, Aydın'da 6360 sayılı yasa öncesi ve sonrası çevresel hizmetlerin sunumunda ikili yapının olumlu ve olumsuz etkilerinin irdelenmesini amaçlamıştır. Çalışmada literatür ve arşiv taraması yapılmıştır. Konuya yönelik makale, rapor ve internet kaynakları incelenmiştir. Arşiv taramalarında veri madenciliği ile daha derinlemesine gidiş verileri toplanarak yasa öncesi ve sonrasındaki kurumsal işleyiş değerlendirilmiştir.

Büyükşehir kanununun getirdiği değişiklikler; 6360 sayılı yasa öncesinde çevresel hizmetler köyler, il özel idareleri, mahalli idare birlikleri ve belde belediyeleri tarafından yönetilmekteyken yasa sonrasında büyükşehir ve ilçe belediyeleri tarafından yürütülmeye başlamıştır. Büyükşehir ve ilçe belediyelerinin hizmet alanı genişlemiş, çevresel hizmet yükü artmıştır. Kırsal alanlara hizmet erişimi zorlaşmıştır. Son yıllarda kırsal alanlardaki yaşam koşullarını iyileştirme yönünde Aydın Büyükşehir Belediyesi 'Kırsal Kalkınma Projeleri' yürütmektedir.

Çevresel hizmetlerin sunumunda yönetsel yapıdaki kurum ve kuruluşlar büyükşehir belediyesi ya da ilçe belediyesi yetki alanında toplanmıştır. Belediyelerin ve büyükşehir belediyelerinin hizmet sunumunda kırsal alanlara özgü hizmet birimleri çeşitlendirilmeli ve KÖYDES gibi projeler yaygınlaştırılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Hizmet, 6360, Kırsal Alan Aydın.

Abstract

Recently, changes have been made in the management and legal regulations of environmental services. Environmental services fall under the scope of local governments. Law No. 6360, enacted on December 6, 2012, entered into force in 2014. 14 provinces were transformed into metropolitan municipalities, and the number of metropolitan cities increased to 30 together with the existing ones. Aydın municipality is one of the municipalities that became a metropolitan municipality after the law numbered 6360. This study aimed to examine the positive

^ΔYazar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

*Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

¹Şehir Plancısı, Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, aylin.tpck9@gmail.com

and negative effects of the dual structure in the provision of environmental services before and after the law numbered 6360 in Aydın. In the study, literature and archives were searched. Articles, reports and internet resources on the subject were examined. In the archive scans, data mining and more in-depth travel data were collected and the institutional functioning before and after the law was evaluated.

Changes brought by the metropolitan law; Before the law numbered 6360, environmental services were managed by villages, special provincial administrations, local administration unions and town municipalities, but after the law, they started to be carried out by metropolitan and district municipalities. The service area of metropolitan and district municipalities has expanded, and the environmental service load has increased. Service access to rural areas has been difficult. In recent years, Aydın Metropolitan Municipality has been carrying out 'Rural Development Projects' in order to improve the living conditions in rural areas.

In the provision of environmental services, administrative institutions and organizations are gathered under the jurisdiction of the metropolitan municipality or district municipality. In the service delivery of municipalities and metropolitan municipalities, service units specific to rural areas should be diversified and projects such as KÖYDES should be expanded.

Keywords: Environmental Service, 6360, Rural Area Aydın

1. Giriş

Türkiye'deki büyükşehir belediye sistemi 1984 yılı 3030 sayılı yasayla Ankara, İstanbul ve İzmir'de kurulmuştur. 2004 tarihli 5216 sayılı yasa ile belediye sınırları içinde ve sınıra en fazla 10.000 metre uzaklıkta, toplam nüfusu 750.000'den fazla olan il belediyeleri yerleşimlerin fiziksel yapıları ve ekonomik düzeylerine göre büyükşehir belediyelerine dönüştürülmüştür. 2012 yılında toplam 750.000'den fazla nüfusuyla Aydın ve diğer 13 il belediyesi 6360 sayılı kanunla büyükşehir belediyesi statüsüne dönüştürülmüştür. 2012 yılı Aydın il nüfusu 999.163'tür. Aydın ilinde, 6360 sayılı yasayla yeni ilçe olarak eklenen Efeler'dir. 6360 sayılı yasa ile belediye sınırları içine kırsal alan dahil edilmiş, köylerin ve belde belediyelerinin tüzel kişiliği kaldırılmış, köyler mahalleye dönüştürülmüş, belde belediyeleri bağlı oldukları ilçenin belediyesine dahil edilmiştir.

Büyükşehir belediyesine dönüşen illerin il özel idareleri, köyler ve belde belediyeleri görev, yetki ve hizmet alanlarında ciddi değişimler meydana gelmiştir. Aydın il sınırları içerisinde orman köyleri (340) ile toplam 490 köy ve 36 belde belediyesinin tüzel kişiliği kaldırılarak, mahalleye dönüştürülmüştür. 6360 sonrası Aydın'a bağlı 17 ilçe Aydın Büyükşehir Belediyesinin ilçe belediyeleri haline gelmiştir. 2014 öncesi 17 ilçesi olan, yasa sonrasında Merkez ilçe yerine Efeler adıyla yeni ilçe kurulmuştur. Bu çalışmada Aydın'da 6360 sayılı yasa öncesinde ve sonrasında çevresel hizmetlerin sunumunda ikili yapının olumlu ve olumsuz etkilerine değinilecektir.

2. Çevresel hizmetler

Kamu hizmeti; devlet veya kamu tüzel kişilerin sıkı denetim altında kamuya yöneltilmiş, ihtiyaçları karşılamak ve kamu yararı sağlamak amacıyla düzenlenen faaliyetlerdir (Altın, 2013, s. 103). Çevre insanların diğer canlılarla olan ilişkilerini ve karşılıklı etkileşimde buldukları ortamı ifade eder. Çevresel hizmetler, kamu idareleri tarafından sunulan kamu hizmetleridir. Kamu hizmetleri vatandaşların ihtiyaçlarını gidermek amacıyla yerine getirilir. Kamu hizmetleri çevresel hizmet yönünden idari ve mahalli kamu hizmet türleri olarak ayrılmaktadır. Bunlar:

- İdari açıdan çevresel hizmetler; sağlık, eğitim, kadastro, imar ve nüfus hizmetleri gibi çeşitlenmektedir (Gözübüyük, 1994'ten aktaran Aslan, 2020, s. 36).
- Yerel yönetimler, yerel ve ortak nitelikli ihtiyaçlar sağlamakla yükümlü olup, yerel kamu hizmeti, kent içi ulaşım, su, kanalizasyon gibi yerel düzeyde gerçekleştirilmektedir (Banazılı, 2018, s. 114).

3. 6360 sayılı kanun öncesinde yerel yönetimlerce sunulan çevresel hizmetler

Yerel yönetimler çöplerin toplanması, kanalizasyon, park ve bahçe, su temini gibi çevresel hizmetler sunmaktadır. Yerel düzeyde çevresel hizmetler büyükşehir belediyeleri, belediyeler, il özel idareleri, köyler ile mahalli idare birlikleri tarafından yerine getirilmektedir.

3.1. İl özel idarelerinin sunduğu çevresel hizmetler

İl özel idareleri yerel gereksinimleri karşılayan, tüzel kişiliğe sahip yerel yönetim birimidir. İl özel idareleri belediye sınırları il mülki idare sınırı olan büyükşehir belediyeleri hariç; başta gençlik ve spor, tarım ve sağlık olmak üzere ilin çevre düzeni planı, iskân, kültür, sanat, turizm, sosyal hizmet, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, ilk ve orta öğretim kurumları arsa temini, bina onarımları, ihtiyaçların karşılanmasına yönelik hizmetleri il sınırları içinde yapmakla görevlidir. Belediye sınırları dışında mali gücü oranında ise imar, yol, su, kanalizasyon, altyapı, atık, ağaçlandırma, orman köyleri desteklemesi, park ve bahçelere yönelik hizmetleri yapmakla görevlidir (Resmî Gazete, 2005, s. 2).

Çevre düzeni planı hazırlama görevi belediye sınırı il sınırı olan büyükşehir belediyelerinde ilin çevre düzeni planını büyükşehir belediyeleri yapar, belediye meclisi tarafından onaylanır. Büyükşehir olmayan illerde il belediyesi ve il özel idareleri birlikte yapar, il genel meclisi ve il belediye meclisi tarafından onaylanır (Resmî Gazete, 2005, s. 2). Bakanlık ve başka idarelerin yetki alanına giren; devlet yolları, içme ve sulama suyu, kanalizasyon, enerji, sağlık, eğitim, kültür, çevre, imar, iskân, gençlik ve spor, yapım, bakım ve onarım hizmetleri için ayrılan ödenekler il özel idarelerine aktarılmak şartıyla gerçekleştirilebilir (Resmî Gazete, 2005, s. 2). İl özel idarelerinin sunduğu çevresel hizmetler (Aslan, 2020, ss. 65-71):

- Çevre, Kültür ve Sağlık Hizmeti
- Park ve Bahçe Tesisi, Ağaçlandırma Hizmeti
- İçme ve Kullanma Suyu, Kanalizasyon ve Yol Hizmeti
- Köylerin Alt Yapısını Destekleme Projesi Hizmeti
- Katı Atık Hizmeti
- Umuma Açık Alanların Ruhsatlandırılması Hizmeti

İl özel idareleri köylere yönelik hizmet sunumunu 3202 sayılı Köye Yönelik Hizmetler Kanunu'na göre yürütmekle yükümlüdür. İl özel idarelerinin imar, ruhsat ve denetim, kanal ve su hizmetleri, köye yönelik hizmetler olarak içme ve kullanma suyu tesislerinin yapılması, tarım alanlarını amaca yönelik kullanılmasını sağlama ve denetleme gibi görevleri vardır (3202 sayılı Köye Yönelik Hizmetler Hakkında Kanun, 1985, s. 1). 6360 sayılı yasa ile büyükşehir belediyesi olan illerde il özel idareleri kaldırılmış, bu birimlerin görevleri büyükşehir belediyesine aktarılmıştır. Türkiye'de büyükşehir olmayan 51 adet il özel idaresi bulunmaktadır.

3.2. Belediyelerin sunduğu çevresel hizmetler

1982 Anayasa'nın 127. maddesine göre mahalli idareler karar mercileri seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan yerel yönetim birimleridir. 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesine göre belediyeler imar, kentsel altyapı, defin ve mezarlık, park ve yeşil alanlar, sosyal hizmet ve yardım gibi hizmetler sunmakta; fen işleri, imar ve planlama, park-bahçe, zabıta ve itfaiye gibi çeşitli hizmet birimlerinden oluşmaktadır. Kentsel altyapı hizmetleri (imar, yol, su, kanalizasyon), kent bilgi sistemi, temizlik, katı atık, çevre sağlığı, zabıta, itfaiye, ambulans, ağaçlandırma, park-bahçe, defin işlemleri, kültür, sanat, turizm, sosyal hizmet, yardım, nikah, okul öncesi eğitim kurumları açma, tarihi doku korunması hizmetlerini yapar veya yaptırır (Belediye Kanunu, 2005, md. 14). Belediyelerin sunduğu çevresel hizmetler (Aslan, 2020, ss. 75-87):

- Temizlik, sağlık ve çevre koruma hizmeti
- Park-bahçe, yeşil alanların tesisi ve bakım hizmeti
- Ağaçlandırma hizmeti
- Kentsel altyapı hizmeti

Tepecik, A. (2022). 6360 Sayılı yasa öncesi ve sonrası yerel yönetimlerin sunduğu çevresel hizmetlerin Aydın iline etkisi.

- Belediyelerin altyapısını destekleme hizmeti
- Ulaşım ve kent içi trafik hizmeti
- Kentsel güvenlik ve esenlik hizmeti
- Coğrafi kent bilgi sistemleri hizmeti
- Defin ve mezarlık hizmeti

3.3. Köylerin sunduğu çevresel hizmetler

Köy yönetimi 1924 yılında 442 sayılı Köy Kanunu'na göre belirlenmiş olup, 2005 yılında KÖYDES projesi ile köylerde altyapı ihtiyaçlarının giderilmesi amaçlanmıştır. İl Özel İdareleri ve Köylere Hizmet Götürme Birlikleri ile faaliyetlerini sürdürmektedir. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün kapatılmasından sonra köye yönelik hizmetler il özel idarelerince yürütülmektedir. Köylerin imar plan yapım ve uygulamasında belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediye, sınırları dışında valilik yetkilidir. Köylerin sunduğu çevresel hizmetler (Aslan, 2020, ss. 89-90):

- Köye ait zorunlu ve isteğe bağlı hizmetler (sağlık ve temizlik, bayındırlık, yol ve su, tarım, ağaçlandırma, ilkokul yapımı, kültürel ve ekonomik faaliyet alanlarında)
- Köylerin sosyal, kültürel, sağlık ve çevresel hizmetleri (köy yolları, içme suyu, elektrifikasyonu, ptt)
- Köylerin ekonomik hizmetleri (bitkisel, hayvancılık, ormancılık, kooperatifçilik)

3.4. Mahalli idari birliklerinin sunduğu çevresel hizmetler

5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu ile belediye birlikleri, özel idare birlikleri, köy birlikleri, hizmet birlikleri, altyapı birlikleri, turizm birlikleri gibi birçok birlik düzenlenmiştir (Turan, 2015, s. 6). Mahalli idare birliklerinin sunduğu çevresel hizmetler (Bozkurt & Aslan, 2021, s. 42):

- Su
- Katı atık toplama
- Asfalt şantiyesi
- Arıtma ve çevre hizmetleri (birlikler yol, su, kanalizasyon ve altyapı gibi hizmetler sunmaktadır).

5355 sayılı kanuna göre Mahalli idare birlik çeşitleri (Mahalli İdari Birlikleri Kanunu, 2005, ss. 7-10):

- a. Turizm birliği
- b. Köylere hizmet götürme birliği
- c. Sulama birliği
- d. Ülke düzeyinde kurulan birlikler
- e. Diğer birlikler

4. Aydın ili hakkında genel bilgiler ve 6360 Sayılı Yasa öncesi ve sonrası yerel yönetimlerin sunduğu çevresel hizmetler

Aydın ili Türkiye'nin Ege Bölgesi'nde yer almaktadır. İlin komşuları batıda Ege Denizi, kuzeyde İzmir ve Manisa, güneyde Muğla, doğuda Denizli'dir. Ege Denizi'ne kıyı oluşturan ilçeler Kuşadası, Söke ve Didim ilçeleridir. İl sınırları genel olarak Büyük Menderes Havzası sınırları içinde yer almaktadır. İlde Akdeniz iklimi hâkim olup yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı geçer. İl merkezinin denizden yüksekliği 64 metredir (Aydın Nazım İmar Planı Açıklama Raporu, 2018, s. 3).

Resim 1

Aydın İli, İlçeleri ve Komşu İller

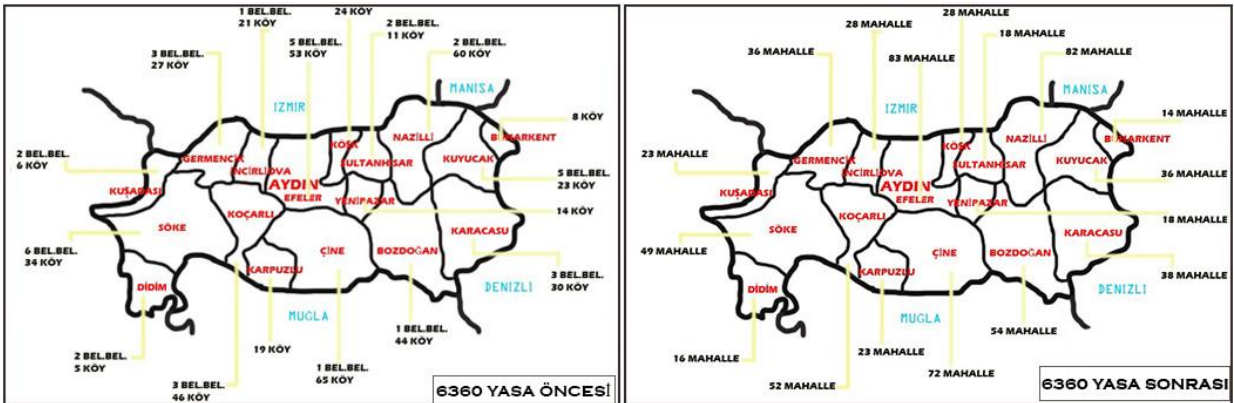
Kaynak: Wikipedia. (t.y). Aydın ili, ilçeleri ve komşu iller https://tr.wikipedia.org/wiki/Ayd%C4%B1n%27%C4%B1n_il%C3%A7eleri kaynağından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Aydın il merkezi İzmir-Aydın-Denizli karayolu güzergahında yer almaktadır. Karayolu, demiryolu, havayolu ve denizyolu ulaşımı bulunmaktadır. Kentte 1940'lerden itibaren nüfus hızla artmış, kentin tarım potansiyeli ve Adnan Menderes Üniversitesi'nin açılmasıyla nüfus 2000 yılında 950.757'ye yükselmiştir (Genç, 2014, s. 3). TÜİK verilerine göre Aydın'ın toplam nüfusu 1.041.979'dır (TÜİK, 2014). Aydın il belediyesi 6360 sayılı yasayla, Aydın Büyükşehir Belediyesine dönüştürülmüştür. Aydın'da 6360 sayılı yasa ile yeni ilçe olarak büyükşehir eklenen Efeler ilçesi olmuştur (6360 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, 2012, s. 1).

Aydın'a bağlı toplam 17 ilçe, Aydın Büyükşehir Belediyesine bağlı ilçe belediyeleri olmuştur. Yoğun nüfusa sahip ilçeler Efeler (270.835), Nazilli (149.816), Söke (115.936), Kuşadası (101.619) ve Didim (73.385) dir (TÜİK, 2014). İl sınırları içerisinde köy (490), belde belediyeleri (36), bucakların tüzel kişiliği kaldırılmıştır, mahalli idare birlikleri kapatılmıştır. Köyler mahalleye dönüştürülerek Aydın Büyükşehir Belediyesinin ve ilçe belediyelerinin mahalleleri olmuştur (Genç, 2014, s. 19). Belde belediyeleri, bucak ve bucak teşkilatlarının tüzel kişiliği kaldırılmış, ilçe belediyesine katılmıştır. 2013 yılı belediyeye bağlı idare sayısı 19 iken, 2014 yılında belediyeye bağlı idare sayısı 33'e yükselmiştir. Mahalli idare birlikleri 2013 yılında 1.411 iken 2014 yılında 784'e düşmüştür (Turan, 2015, s. 83).

Resim 2

6360 Öncesi ve Yasa Sonrası İlçeler (6360 sayılı yasa öncesi köy ve belde belediyeleri sayısı- Yasa sonrası Aydın büyükşehir ilçe belediyeleri mahalle sayısı)

Kaynak: Tekçe, Y., & Genç, F.N. (2019). 6360 sayılı kanunun tüzel kişiliği kaldırılan köylere/yeni mahallere etkisi: Aydın örneği. Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi, 20(44), 1-16.

Tepecik, A. (2022). 6360 Sayılı yasa öncesi ve sonrası yerel yönetimlerin sunduğu çevresel hizmetlerin Aydın iline etkisi.

Aydın ilinde belde belediyesi ve ilçe merkezi belediyeler 6360 sayılı yasa sonrasında Aydın Büyükşehir Belediyesine bağlı ilçe belediyeleri haline gelmiş, sınırlar içerisindeki belde belediyeleri mahalleye dönüşmüştür. Aydın Büyükşehir'e bağlı toplam mahalle sayısı 670 olmuştur (Tekçe & Genç, 2019, s. 6).

Tablo 1

6360 Sayılı Yasa Öncesi ve Sonrası Karşılaştırma

Türü	6360 sayılı kanun öncesi	6360 sayılı kanun sonrası
İl özel idaresi	1	0 (tüzel kişiliği kaldırıldı)
Köy	490	670 mahalle
İl belediyesi	1	0 (büyükşehir belediyesi)
İlçe	17	17 (ilçe belediyesi)
Belde belediyesi	36	0 (tüzel kişiliği kaldırıldı)

Kaynak: Bu çalışma TÜİK verileri esas alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Aydın Büyükşehir Belediyesinin kurulmasıyla Aydın İl Özel İdaresi'nin tüzel kişiliği kaldırılmış Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı kurulmuştur. İl özel idaresinin görev alanları bakanlıklara, bağlı olduğu kuruluşlara, taşra teşkilatına, valiliğe, hazineye, büyükşehir belediyesine ve ilçe belediyesine devredilmiştir. Büyükşehir Belediyesi, il bütünü kapsamında çevre düzeni ve nazım plan yapma yetkilerinin tümüne, mahalleye dönüşen köylerin mimari/mühendislik projesi yapma veya yaptırma yetkisine sahip olmuştur.

6360 sayılı yasa ile köylere yönelik hizmetler; su ve kanalizasyon işleri, toplu taşıma, köyün meydanı ve anayolları, köyü ilçeye bağlayan yolların bakımı ve onarımı, reklam ve ilan işleri il sınırları içerisinde büyükşehir belediyesi tarafından; büyükşehir belediyesinin yetki alanı dışında kalan yerlerde imar işleri, yola ilişkin çevresel hizmetler, çöp, evlendirme ve defin hizmetleri ilçe belediyeleri tarafından yapılmaktadır (Avşar, 2020, s. 15). 6360 sayılı yasa öncesi belediye ve mücavir alan sınırları dışında olan yerlerde il özel idareleri, köylerin içme suyunun temin edilmesi, köy yollarının yapımı, onarımı ve bakımı, tarımsal sulama ve atık su hizmeti, katı atık hizmeti, umuma açık alanların ruhsatlandırılması, imar işlerinde arsa düzenlemesi, parselasyon planı onaylaması ve ceza kesme, park ve bahçe, mezarlıkların temizliği ve bakımı hizmetlerini köylere hizmet götürme birlikleriyle yürütülmekteydi (Aslan, 2020, s. 67). İl özel idarelerinin kapatılmasıyla bu hizmetler ilçe belediyeleri ve büyükşehir tarafından sunulmaya başlamıştır.

Aydın 6360 sayılı kanun ile büyükşehir olduktan sonra köylere yönelik hizmetler için Tarımsal Hizmetler Daire Başkanlığı'nı kurmuştur. Tarımsal Hizmetler Daire Başkanlığı'nın tarım ve kırsal kalkınma ile ilgili çalışmaları, aşağıda belirtilen faaliyet ve projeler şeklinde gösterilebilir (Aydın Büyükşehir Belediyesi, Kırsal Kalkınma Projeleri, 2020, s. 2):

- Çiftçi Merkezinin Kurulması
- Yerel Tarım Ürünleri Projesi (Ata tohumu)
- Teknolojik Sera Üretim Merkezleri
- Sakız Koyunu/Koçu Projesi (Aile tipi koyunculuk projesi)
- Çine Çaparı Koyunu
- Köy Pazarları
- Üretici ve Kooperatiflere Destek Projesi
- Halk Ege Et
- Ekipman Destekleme Projesi
- Doğal Gübre Destek Projesi
- Ejder Meyvesi Fidan Desteği
- Alternatif Tarım Ürünlerinin Desteklenmesi

- Yem Destek Projesi
- Meyve Fidanı Destek Projesi
- Çine Arıcılık Müzesi
- Kırsal Turizm Projeleri (Eko turizm)

Aydın Büyükşehir Belediyesi'nin kırsal kalkınma projelerine ek olarak, 17 ilçedeki 670 mahalleye sosyal hizmetler, cami temizliği ve düzenlemeleri, uzak mahallelerde yaşayan vatandaşların sağlıklı içme suyu hizmeti için paket arıtma tesisleri yapılarak kullanıma sunulmaktadır.

5. Sonuç

Bu çalışmada yerel yönetimlerin sunduğu çevresel hizmetler 6360 sayılı yasa öncesi ve sonrası olumlu ve olumsuz etkileri açısından değerlendirilmiştir. 6360 sayılı yasa öncesi çevresel ve altyapı hizmetleri sunumunda ikili yapının oluşturduğu yetki karmaşası sorunu büyükşehir belediyelerinin il bütünü kapsamında hazırlayacağı çevre düzeni planı, nazım plan ve uygulama imar planı yapma yetkisine sahip olması açısından, alan bütününcü verilen kararların tek bir otoritenin koordinasyonunda yürütülmesi, birbirinden bağımsız bir biçimde ele alınmasının önüne geçmiş olması planlama ilkeleri bakımından olumlu yaklaşımdır. 6360 sayılı yasayla Türkiye'deki 35.236 köyün 16.561'i mahalleye dönüşmüştür. Türkiye'deki köylerin %47'si mahalleye dönüşmüştür. Aydın büyükşehir belediyesinin kırsal kalkınma projelerini başlatması kırsal alandaki yaşam kalitesini artırma yönündeki çalışmaları olumludur.

Köylerin mahalleye dönüşmesiyle belediyelerin hizmet alanlarının genişlemesiyle sunulacak hizmet kalitesinde aksamalar olacağı ve kırsal mahalledeki hizmete zamanında erişme konusundaki endişelerle olumsuz değerlendirilebilir. Daha önce ödenmeyen su ve katı atık ücreti, emlak vergisi köylerin mahalleye dönüşmesiyle ödenmeye başlayan vergiler, kırsal kesimde yaşayanların yaşam maliyetini artırmıştır. Yasa öncesi köy tüzel kişiliğine ait olan mera ve otlakların belediyelerin mülkiyetine geçirilmesiyle bu yerleri kullanabilmek için kiralama ve satış durumu getirilmesi tarımsal alanların imara açılması hayvancılığı olumsuz etkileyebilmektedir. İl özel idareleri ve mahalli idare birlikleri 6360 sayılı yasa öncesinde köylere hizmet vermekteydi. Yasa sonrasında il özel idarelerinin tüzel kişiliğinin kaldırılması ve mahalli idare birliklerinin kapatılmasıyla bu birimlerin görevlerinin belediyede toplanması, yerel halkın ve bölgelerin sosyo-ekonomik yapıları birbirinden farklı olduğundan talepler de farklılık gösterecektir. Bu birimlerin kapatılması köylere sunulan hizmeti olumsuz yönde etkilemiştir.

Köylüyü kırsal alanda tutacak teşvikler ve tarımsal üretimi destekleyecek düzenlemeler getirilerek olası olumsuzluklar ortadan kaldırılabilir. Belediyelerin ve Büyükşehir belediyelerinin uzak kırsal yerleşim birimlerine hizmet sunumunda kırsal alanlara özgü hizmet birimleri tarım ve kırsal kalkınmayı destekleme kurumları çeşitlendirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

6. Araştırmanın etik yönü

Yapılan çalışmada ‘‘Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi’’ kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan ‘‘Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler’’ başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbirini gerçekleştirilmemiştir.

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederim.

Tepecik, A. (2022). 6360 Sayılı yasa öncesi ve sonrası yerel yönetimlerin sunduğu çevresel hizmetlerin Aydın iline etkisi.

7. Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

8. Katkı oranı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

6360 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu. (2012, 12 Ekim). Resmî Gazete (Sayı: 28489).
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121206-1.htm>

Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları 2014. (2022, Haziran). Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, 18616. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>

Altın, A. (2013). Kamu hizmeti anlayışında değişim. *Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 101-118.

Aslan, K. (2020). *Çevresel hizmetlerin dönüşümünde 6360 sayılı yasanın etkisi: Aydın Büyükşehir Belediyesi Örneği* (Tez No: 646100) [Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir.

Avşar, Y. (2020). Türkiye’de 6360 sayılı yasa kapsamında mahalle ve köy yönetiminde yaşanan değişim ve dönüşüme muhtarların bakışı. *Türk Kamu Yönetimi Dergisi*, 1(1), 7-28.

Aydın Büyükşehir Belediyesi 1/25.000 ölçekli nazım imar planı açıklama raporu, (2018, Eylül)
<https://aydin.bel.tr/Content/assests/Videolar/2312019143104.pdf>

Aydın Büyükşehir Belediyesi kırsal kalkınma projeleri, (2020).
https://aydin.bel.tr/Content/files/duyurular/bas%C4%B1n/K%C4%B1rsal_kalk%C4%B1nma.pdf

Aydın Büyükşehir Belediyesi tarımsal destekleme ve faaliyet yönetmeliği, (2018, 30 Mart)
<https://aydin.bel.tr/detail/8481/tarimsal-destekleme-ve-faaliyet-yonetmeliği>

Aydın'ın İlçeleri. (t.y.). İçinde Wikipedia. https://tr.wikipedia.org/wiki/Ayd%C4%B1n%27%C4%B1n_il%C3%A7eleri

Banazlı, A.M. (2018). Yerel kamu hizmeti sunumunda ‘Yeniden Belediyeleştirme’: OECD Ülkeleri ve Türkiye’den uygulama örnekleri. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 111-132.

- Batırcı, B. (2019). 6360 sayılı büyükşehir belediyesi kanununun etkileri üzerine bir inceleme (Tez No: 549606) [Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir.
- Bozkurt, Y., & Aslan, K. (2021). Çevresel hizmetlerin dönüşümünde 6360 sayılı yasanın etkisi: Aydın Büyükşehir Belediyesi örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Çalışmalar Dergisi*, 1(2), 36-56. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2589499>
- Devlet Planlama Teşkilatı (1984). V. Beş yıllık kalkınma planı özel ihtisas komisyonu raporu. (Yayın No. 1960-307). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/5-KirsalKalkinma_OIK307.pdf
- Genç, F.N. (2014). 6360 sayılı kanun ve Aydın'a etkileri. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(özel sayı), 1-29.
- Görgün, E.K., & Yörür, N. (2017). 6360 sayılı büyükşehir kanunu sonrası kırsal alanları yeniden düşünmek: İzmir örneği. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 11-27.
- İl Özel İdaresi Kanunu. (2005, 22 Şubat). Resmî Gazete (Sayı: 25745). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5302.pdf>
- Köye Yönelik Hizmetler Hakkında Kanun. (1985, 9 Mayıs). Resmî Gazete (Sayı: 18761). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3202.pdf>
- Mahalli İdari Birlikleri Kanunu. (2005, 26 Mayıs). Resmî Gazete (Sayı: 25842). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5355.pdf>
- Şahin, F. (2019). 6360 sayılı kanunla birlikte köy tüzel kişiliğinin kaldırılmasıyla oluşan mahallelere verilen kamu hizmetlerinin değerlendirilmesi: Tekirdağ örneği (Tez No: 592664) [Yüksek lisans tezi, Bartın Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2022). Aydın Tarımsal Yatırım Rehberi. https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/il_yatirim_rehberleri/aydin.pdf
- Tekçe, Y., & Genç, F.N. (2019). 6360 sayılı kanunun tüzel kişiliği kaldırılan köylere/yeni mahallere etkisi: Aydın örneği. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 20(44), 1-16.
- Turan, H. (2015). 5355 Sayılı yasaya göre Türkiye'de birlikler: hizmet sunumunda ademi-i merkeziyetçi ve katılımcı yaklaşım. *Strategic Public Management Journal*, 2(1), 72-87.